

LEVEL OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND TECHNOLOGY IN THE XXI CENTURY

'2022

MONOGRAPHIC SERIES
«EUROPEAN SCIENCE»

Book 14
PART 3

Kononova I.V., Panasyuk V., Kozak L.V., Kornosenko O.K., Krysh I.V. et al.

**DER STAND DER ENTWICKLUNG VON
WISSENSCHAFT UND TECHNIK IM XXI
JAHRHUNDERTS**

**WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFTEN, JURISPRUDENZ, PÄDAGOGIK, SPORT,
PHILOSOPHIE, PHILOLOGIE**

***THE LEVEL OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND
TECHNOLOGY IN THE XXI CENTURY***

**ECONOMICS, JURISPRUDENCE, EDUCATION, PHYSICAL EDUCATION, PHILOSOPHY,
PHILOLOGY**

Monographic series «European Science»

Book 14. Part 3.

*In internationalen wissenschaftlich-geometrischen Datenbanken enthalten
Included in International scientometric databases*

MONOGRAPHIE
MONOGRAPH

Authors:

Kukel G.S. (1), Kononova I.V. (2), Panasyuk V. (3), Brodovska O. (3),
Sydorkina N. (3), Raupov R.B. (4), Tsurkanova I.O. (5), Kozak L.V. (6),
Fedorova S.O. (6), Kravchenko M. (7), Matyushin S. (7), Pashchenko M. (7),
Kornosenko O.K. (8), Danysko O.V. (8), Knysh I.V. (9), Terekhova S.I. (10),
Chen Q.B. (10), Terekhova S.I. (11), Chen Q.B. (11)

Reviewers:

Khadzhynov Illya Vasilovich, Doctor of Economic Sciences, Professor, Pro-rector, Vasyl' Stus
Donetsk National University (1)
Koliadenko Svitlana Vasilivna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the
Department of Computer Science and Economic Cybernetics, Vinnytskiy National
Agricultural University (1)
Pobochiy Ivan Andreevich, Doctor of Political Sciences, Professor, Ukrainian State University
of Science and Technologies (5)

**Der Stand der Entwicklung von Wissenschaft und Technik im XXI
Jahrhunderts:** Wirtschaftswissenschaften, Jurisprudenz, Pädagogik, Sport,
Philosophie, Philologie. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft».
Buch 14. Teil 1. 2022.

**The level of development of science and technology in the XXI
century:** Economics, Jurisprudence, Education, Physical Education,
Philosophy, Philology. Monographic series «European Science».
Book 14. Part 1. 2022.

ISBN 978-3-949059-66-7

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-14-03

Published by:

ScientificWorld-NetAkhatAV

Lußstr. 13

76227 Karlsruhe, Germany

e-mail: editor@promonograph.org

site: <https://desymp.promonograph.org>

Copyright © Authors, 2022

Copyright © Drawing up & Design. ScientificWorld-NetAkhatAV, 2022

ÜBER DIE AUTOREN / ABOUT THE AUTHORS

1. *Kukel Galina Serhiyivna*, Vinnytsia National Technical University, PhD in Economics - *Chapter 1*
2. *Kononova Iryna Volodymyrivna*, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Doctor of Economic Sciences, docent - *Chapter 2*
3. *Panasyuk Valentyna*, West Ukrainian National University, Doctor of Economic Sciences, Professor - *Chapter 3 (co-authored)*
4. *Brodovska Oksana*, West Ukrainian National University, doctoral student - *Chapter 3 (co-authored)*
5. *Sydorkina Nataliia*, West Ukrainian National University, master - *Chapter 3 (co-authored)*
6. *Raupov Rustam Burkhanovych*, Poltava University of Economics and Trade - *Chapter 4*
7. *Tsurkanova Iryna Oleksandrivna*, Ukrainian State University of Science and Technologies, PhD in political sciences - *Chapter 5*
8. *Kozak Liudmyla Vasylivna*, Borys Grinchenko Kyiv University, doctor of pedagogical sciences, Professor - *Chapter 6 (co-authored)*
9. *Fedorova Svitlana Oleksandrivna*, Borys Grinchenko Kyiv University, applicant - *Chapter 6 (co-authored)*
10. *Kravchenko M.*, Municipal Institution" Uman Taras Shevchenko Professional College of Education and Humanities of Cherkasy Regional Council", Senior Lecturer - *Chapter 7 (co-authored)*
11. *Matyushin S.*, Municipal Institution" Uman Taras Shevchenko Professional College of Education and Humanities of Cherkasy Regional Council", Senior Lecturer - *Chapter 7 (co-authored)*
12. *Pashchenko M.*, Municipal Institution" Uman Taras Shevchenko Professional College of Education and Humanities of Cherkasy Regional Council", PhD in pedagogical sciences, docent - *Chapter 7 (co-authored)*
13. *Kornosenko Oksana Kostiantynivna*, Department of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, doctor of pedagogical sciences, Professor - *Chapter 8 (co-authored)*
14. *Danyisko Oksana Volodymyrivna*, Department of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, PhD in pedagogical sciences, docent - *Chapter 8 (co-authored)*
15. *Knysh Inna Vasylivna*, National Academy of Management, doctor of philosophical science, Professor - *Chapter 9*
16. *Terekhova Svitlana Ivanivna*, Kyiv National Trade-Economical University, Kyiv National Linguistic University, Doctor of Philology, Professor - *Chapter 10 (co-authored), Chapter 11 (co-authored)*
17. *Chen Qian Bin*, Kyiv National Linguistic University, master - *Chapter 10 (co-authored), Chapter 11 (co-authored)*

Inhalt / Content

CHAPTER 1

PROSPECTIVE DIRECTIONS OF ORGANIZATIONAL DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL BUSINESS

Introduction	7
1.1. Methodical approaches to the comparative analysis of the activity of organizational groups in agribusiness.....	7
1.2. Increasing the socio-economic effectiveness of organizational formations of agrarian business within the limits of behavioral models	19
Conclusions	32

CHAPTER 2

ANALYTICAL ENSURING THE PROTECTION OF NATIONAL ECONOMIC INTERESTS

Introduction	34
2.1. Conceptualization of national economic interests	34
2.2. Analytical provision of protection of national economic interests and its elements	47
Conclusions	53

CHAPTER 3

FORMATION OF AN EFFECTIVE INVESTMENT POLICY OF THE ENTERPRISE: ACCOUNTING AND ANALYTICAL ASPECTS

Introduction	54
3.1. Conceptual principles of state investment policy in Ukraine	54
3.2. The current state of the investment policy of domestic enterprises.....	59
Conclusions	66

CHAPTER 4

INNOVATIVE FORMS AND SOCIO-CULTURAL DOMINANTS BUSINESS COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF FORMING EFFECTIVE TEAMS.....

68

CHAPTER 5

PROSPECTS FOR IMPROVING POLITICAL INTERACTION BETWEEN CENTRAL AND LOCAL GOVERNMENT BODIES IN MODERN UKRAINE.....

75

CHAPTER 6

VOLUNTEER ACTIVITY AS WAY OF FORMING SOCIAL AND CIVIC COMPETENCE OF CHILDREN IN PRESCHOOL EDUCATION

Introduction	83
6.1. Theoretical and methodological, normative and program principles of the investigated problem.....	84
6.2. Peculiarities of experimental and pedagogical activity	85
Conclusions	91

CHAPTER 7

FEATURES OF ORGANIZING AND CONDUCTING MOBILE GAMES WITH PRESCHOOL CHILDREN.....

92

CHAPTER 8

CARDIORESPIRATORY PREPARATION OF BOXERS AS A CONDITION FOR THE EFFECTIVENESS OF COMPETITIVE

Introduction	99
8.1. Status of the study of cardiorespiratory preparedness in theory and practice	99
8.2. Specifics of cardiorespiratory training of boxers	101
8.3. Indicative program of round-robin training for boxers of different levels of preparedness	106
8.4. Pedagogical support for the formation of cardiorespiratory readiness of boxers as a condition of competitive performance.....	109
Conclusions	112

CHAPTER 9

HABITUAL METAMORPHOSES IN THE CONDITIONS OF IMPLEMENTATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS.....

113

CHAPTER 10

MULTI-PARADIGMAL APPROACH IN STUDYING LEXICAL AND SEMANTIC FIELD OF TOPONYMS (BASED ON ENGLISH AND RUSSIAN)

Introduction	124
10.1. General characteristics of lexical and semantic field «топонимы / toponyms» in Russian and English. The Criteria of their systematizing..	124
10.2. Lexical and semantic groups of toponyms and their specifics in the contrasted languages in frames of the theory of equivalency	127
10.3. Functions of toponyms in texts of the publicistic style.....	137
Conclusions	139

CHAPTER 11

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF MULTI-PARADIGMAL STUDYING OF TOPONYMS AND WAYS OF THEIR TRANSLATION (BASED OF ENGLISH, UKRAINIAN AND RUSSIAN)

Introduction	140
11.1. Term toponym and it's content in modern linguistics and translation ..	141
11.2. Lexical and semantic field as the optimal model of systematizing of toponyms in English, Ukrainian and Russian.....	143
11.3. Synchronic and diachronic studying of toponyms in the European and Slavic languages	145
11.4. Multi-paradigm methodology of investigating toponyms and ways of their translation	148
Conclusions	151
 References	 152

KAPITEL 1 / CHAPTER 1 ¹

PROSPECTIVE DIRECTIONS OF ORGANIZATIONAL DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL BUSINESS

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-14-03-004

Вступ

Особливістю трансформаційних процесів в аграрному секторі України стало, з одного боку, значне збільшення потенціалу виробництва та ступеня його реалізації, а, з іншого, поява цілої низки галузевих проблем розвитку. При цьому вітчизняне сільськогосподарське виробництво набуло нових структурно-організаційних форм. З огляду на це завдання коректного оцінювання факторів галузевого соціально-економічного зростання та відповідних обмежень набувають принципово нової актуальності. До таких слід віднести організаційну динаміку та, водночас, фактор галузевої ефективності. У галузі відбувалися перетворення на фоні докорінної зміни організаційної структури вітчизняного сільського господарства, у т.ч. зміни функцій, розмірів та принципів діяльності окремих груп аграрного бізнесу. З огляду на зазначене, вивчення цих процесів має важливе теоретичне і прикладне значення.

Слід зазначити достатньо суперечливі точки зору на роль і перспективи різних груп аграрного бізнесу, насамперед великих його організаційних форм. У контексті зазначеного потребують подальшої аргументації та уточнення основи галузевої регулятивної політики, яка б була узгодженою із принципами ринку, парадигмою необхідних інституційних змін, соціальними та екологічними критеріями модернізації. Все це зумовлює необхідність у відповідних наукових пошуках. За даних обставин представляється необхідним уточнення принципів оцінювання діяльності аграрного бізнесу, передумовою чого є дослідження у напрямку нових теоретико-методологічних та методичних підходів.

1.1. Методичні підходи до компаративного аналізу діяльності організаційних груп в агробізнесі

В основу проведених досліджень було покладено як концептуальну тезу про визначальну роль ідеального організаційного типу як елементарної економічної одиниці господарської системи, галуззі у т.ч. Оцінювання такої одиниці (підприємство, фірма тощо) передбачає в першу чергу визначення основних організаційних особливостей, які притаманні саме цьому типу господарської діяльності. В свою чергу, універсальне підприємство за логікою своєї діяльності відповідає певним характеристикам, а його діяльність – функціям, які будуть, з

¹*Authors: Kukel Galina Serhiyivna*

одного боку, визнані суспільством як прийнятні, а з іншого – забезпечуватимуть конкурентоспроможність в ринкових координатах. При цьому повинно бути чітко визначено такі характеристики, критерії реалізації і функції. Аналізування того, наскільки, як викнуються необхідні функції, потребує встановлення певного еталону. Таким чином, основним методологічним аспектом стає конструювання певного ідеального об'єкту організації. Звідси під *організаційним типом* запропоновано розглядати суб'єкт економічної діяльності, який має особливі характеристики щодо реалізації функцій в процесі своєї діяльності, що у кінцевому рахунку визначає відмінну результативність такої діяльності. В свою чергу, оцінювання галузі базується на сумарному чи інтегративному оцінюванні всіх суб'єктів відповідної господарської діяльності за *функціональною результативністю їхньої діяльності* (ФРД).

Ідеальний організаційний тип у такому тлумаченні має чітке орієнтування на конкретні історичні, економічні, ментальні умови. Важливість даного концепту обумовлена тим, що ефективність господарської системи на будь-якому етапі свого розвитку обумовлена відповідністю реальних суб'єктів до ідеальних характеристик: чим наближенішою до еталонної є діяльність реальних підприємств, тим ефективнішою є система загалом. Це ж стосується і кількісних пропорцій, де збільшення частки наближених до еталону суб'єктів визначає максимізацію ефективності системи.

В свою чергу, це відбиває також сутність універсальної регулятивної політики, яка, за теорією суспільного інтересу [1, с. 34-37], покликана нейтралізувати дисфункції ринку і забезпечити діяльність окремих економічних суб'єктів за параметрами, що є найбільшою мірою наближені до суспільно схваленого – ідеального - стану (рис.1).

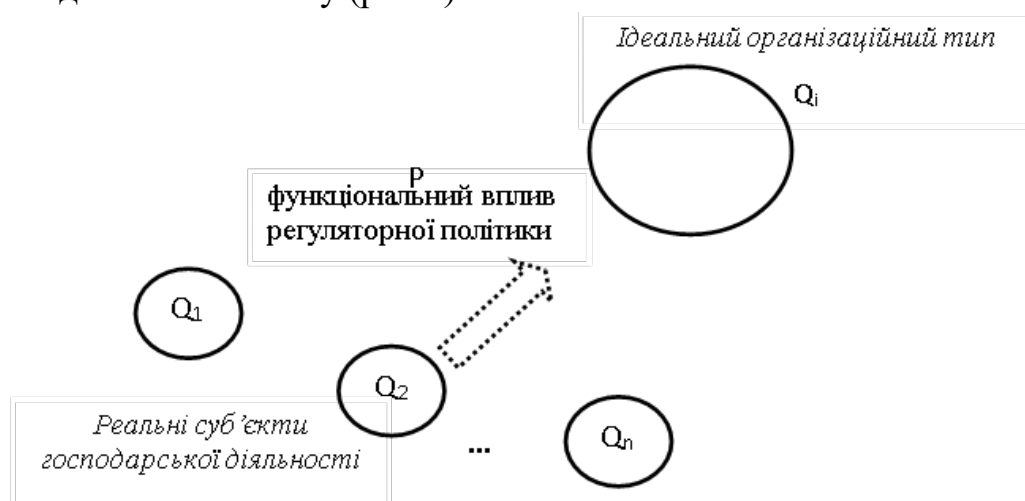

Рисунок 1 – Концепт відповідності ідеального та реальних організаційних типів

Основу концепту ідеального організаційного типу методично складає положення про коректність критеріїв і показників, якими можуть бути описані

такі характеристики і функції. Проблема, як вважаємо, передусім полягає у наявності протиріч між інтересами різних груп економічних агентів, які є реципієнтами інституту підприємства, тобто залежать від характеру функціонування останнього. Це, у свою чергу, визначає суперечливі оцінювання діяльності підприємства. Так, благочинність з боку бізнесу може бути схвально сприйняте місцевою громадою, проте негативно вплинути на рентабельність діяльності; екологічні обмеження можуть зменшувати ринкову ефективність і т.д. Звідси оптимальний режим функціонування аграрного бізнесу передбачає певний компроміс між функціями.

Особливої актуальності набуває питання визначення та побудови ідеального стану господарської системи у період трансформації суспільства, коли традиційні уявлення про роль бізнесу змінюються впродовж відносно короткого періоду, а нові організації часто не сприймаються консервативною частиною суспільства, діють у невизначеному середовищі, коли не має чіткого уявлення про необхідні цілі, задачі, параметри функціонування. Так, впродовж 90-х-2000-х років на зміну колгоспам і радгоспам прийшли нові підприємства різних організаційних типів, які у літературі найчастіше називають як «ринково орієнтовані» [2, 3]. Основу останніх визначав – як детермінантний – фактор приватної власності в умовах посилення впливу ринкових відносин. Проте на практиці діяльність таких підприємств істотно відрізняється саме за функціями та ступенем їхньої реалізації – вже визначеним вище показником ФРД. І по суті сучасний аграрний бізнес України представлений множиною *організаційних груп*, які включають типові для даної групи суб'єкти господарської діяльності, де, у свою чергу, групування здійснено за кількісними (розмірами і т.ін.) та якісними (ФРД) параметрами. Вважаємо, що оцінювання аграрного бізнесу доцільно здійснювати за двома зазначеними критеріями, адже кількісний (розмір підприємств та інших організаційних утворень, таких як агрохолдинги та ін.) надає уявлення про формальну структуру сільського господарства, тоді як якісний критерій (ФРД) свідчить про зміст і характер галузевої діяльності. Звідси саме показник ФРД надає уявлення про реальну організаційну структуру аграрного бізнесу, і де процеси *організаційної динаміки* (зміну співвідношення а між окремими організаційними групами у галузі) та *організаційне проектування* (тобто цілеспрямований вплив на галузь і бізнес з метою досягнення більш ефективного стану) слід розглядати передусім через зміни ФРД.

Досвід ринкових перетворень у сільському господарстві надав величезний масив інформації про реальні процеси становлення нових організаційних типів підприємств та особливості їхньої діяльності, а також наслідки цього стосовно суспільства, у т.ч. окремих його сегментів – наприклад, сільських територій. Цей досвід потребує детального вивчення та використання.

На нашу думку, проектування ідеального організаційного типу в сільському господарстві повинно здійснюватися у певних визначальних координатах:

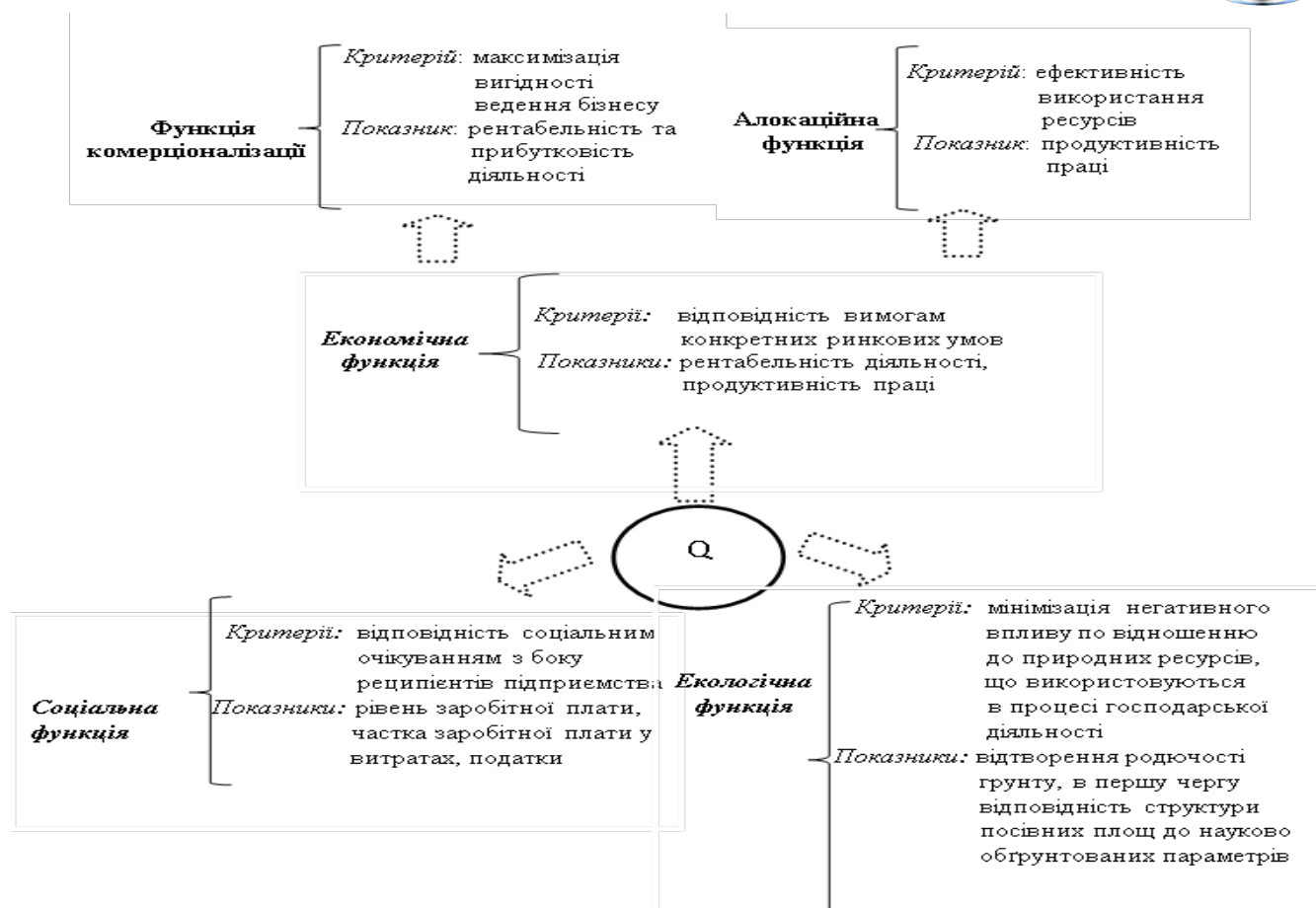
відповідності, по-перше, до вимог реального ринку та типу недосконалої конкуренції, що склався в країні та галузі, а, по-друге, до очікувань суспільства та окремих сегментів аграрного соціуму. Звідси можна стверджувати про необхідність досягнення як економічної (ринкової), так і соціальної результативності діяльності.

Методичний опис аналітичної моделі функціональної результативності діяльності аграрного бізнесу повинен передбачати, як вважаємо, чітке формулювання заданих критеріїв, а також мінімальний набір показників, які мають водночас зміст індикаторів стану системи. Розшифрування економічної ефективності передбачає вибір позиції відповідності перш за все таким характеристикам як конкурентоспроможність діяльності та задовільний рівень прибутковості, виразом чого вважаємо такі показники як рентабельність діяльності, прибутковість та продуктивність праці. Звідси, у свою чергу, слід розрізняти: 1) функцію комерціалізації діяльності, яка асоційована перш за все із рентабельністю та прибутковістю; 2) алокаційну функцію, що відображає інтенсивність використання ресурсів – у цьому випадку універсальним розглядався показник продуктивності праці.

Щодо соціального аспекту, то такий включає політику по відношенню до персоналу, місцевих громад, громадських організацій та ін. Відповідно запропоновано такі показники як рівень заробітної плати, частка витрат на оплату праці та розмір податків. Також слід зазначити, що важливим аспектом діяльності універсального підприємства є екологічна функція. Така передбачає відповідність системи виробництва до ощадливого способу використання природних ресурсів. Враховуючи специфіку сільського господарства, найбільш важливий прояв екологічних функцій вбачаємо у тому, як використовується та відтворюється родючість землі. Узагальнений опис функцій, критеріїв і показників оцінювання діяльності аграрного бізнесу в авторському тлумаченні представлено на рис.2.

У реалізації всіх трьох функцій – економічній, соціальній та екологічній – вітчизняний аграрний бізнес продовжує стикатися із труднощами. На практиці це означає низьку ринкову ефективність, низькі параметри соціальних зобов'язань та здійснення виробництва на основі усталеного руйнування родючості землі. Отже, будь-які модернізації у галузі не можуть ігнорувати необхідність посилення відповідного регулятивного впливу саме у цих напрямках діяльності.

Загальною авторською особливістю методології досліджень став концепт детермінантності ролі та функцій аграрного бізнесу. Тобто це розглядається як безпосередній фактор та водночас результат трансформацій, адже, з одного боку, в результаті змін формуються нові організаційні типи аграрного бізнесу, а, з іншого, все це зумовлює зворотній вплив на процеси перетворень. Це має безпосередню економічну ціну, витрати та ефективність, що корегуються у

Рисунк 2 – Функціональний опис діяльності аграрного бізнесу

цільовій орієнтованій системі регуляцій та управління на макро- і мікроекономічних рівнях. Для цього запропоновано концепт «ідеального організаційного типу» за критерієм його ФРД. Відповідно використано метод організаційної ідеалізації, за яким зроблено спробу побудувати ідеальну модель сучасного вітчизняного аграрного бізнесу на пореформеному етапі із визначенням потенціалу вдосконалення через оцінювання реальних об'єктів.

Можливості вдосконалення організаційної структури галузі (тобто сукупність різних організаційних типів у певному співвідношенні) розглядалися за концептом суспільного інтересу в інтерпретації Паретто-ефекту. Відповідно метою дослідження стала розробка теоретичних та методичних підходів до опису організаційних основ розвитку підприємництва в аграрній сфері – тобто визначення процесів формування різних організаційних типів, їхніх характеристик функціональної результативності та кількісного співвідношення.

До фактів, що свідчать про необхідність досліджень в аграрній сфері України в контексті авторської методології, були віднесені наступні:

- неоднозначні наслідки ринкового реформування аграрної сфери та загострення низки соціально-економічних проблем, у тому числі тих з них, що пов'язані із безпосередньою діяльністю підприємств, окремих їхніх груп;
- здійснення всеохоплюючих процесів зростання ролі власників активів

великого аграрного бізнесу;

- поширення опортуністичних моделей поведінки значної частини груп агентів у галузі на фоні зростання негативного соціально-економічного ефекту посилення експлуатації працівників і прискореного особистого збагачення мажоритарних власників активів за рахунок інтересів інших груп агентів через згортання/спотворення виробничих і, насамперед, соціальних, а також екологічних функцій у діяльності аграрного бізнесу;

- посилення наслідків зростання відмінностей між різними організаційними типами аграрного бізнесу щодо здійснення функцій на фоні формування деструктивних моделей поведінки, у тому числі посилення негативного суспільного та макроекономічного ефекту при формуванні усталеної опортуністичної поведінки бізнесу; формування на основі таких моделей принципово різних стратегій розвитку підприємств різних груп із власними критеріями ефективності;

- недосконалість в Україні регулятивних механізмів та аграрної політики в цілому щодо протидії негативним наслідкам ринкових модернізацій.

До оригінальних *ідей* дослідження були віднесені наступні:

- аналізування ФРД аграрного бізнесу потребує специфічних підходів до визначення критеріїв і показників, у тому числі їхньої методичної ідентифікації; з врахуванням галузевих особливостей це передбачає врахування економічних (комерційних та алокаційних), соціальних та екологічних функцій;

- негативні наслідки ринкових трансформацій вітчизняного аграрного бізнесу значною мірою обумовлені формуванням як масового явища опортуністичної моделі поведінки, при цьому наслідки таких дій продовжують мати масовий характер;

- розгляд ключових елементів моделі економічної ефективності галузі потребує коректного висвітлення ролі організаційного фактору, тобто того, якими є наслідки функціонування різних за розміром і змістом діяльності організаційних аграрного бізнесу;

- ефективність аграрного бізнесу залежить більшою мірою не від того які підприємства за розмірами переважають, а за ступенем та характером реалізації ними основних функцій;

- за критерієм ФРД можливо визначати окремі організаційні типи бізнесу, а, звідси, і корегувати регуляторну політику, яка б сприяла створенню та розвитку бажаних типів та обмежувала ті з них, діяльність яких функціонально не відповідає суспільним очікуванням.

Гіпотези досліджень являли собою певний алгоритм зміни уявлень про сутність предмету та проблематики досліджень. При цьому виділялися основна і робочі гіпотези; деталізовані (робочі) гіпотези охоплювали окремі складові дослідницького процесу на всіх його етапах. Так, попередню гіпотезу досліджень (І етап) було побудовано на основі поширеної у літературі

аналітичної інформації, а також вище визначених фактів, які було сформульовано на основі вторинної інформації інших джерел. Окремо слід зазначити, що і основна, і робочі гіпотези було скореговано на II етапі дослідження.

Так, основна *гіпотеза* досліджень полягала у констатації можливості впливу на галузеву економічну ефективність шляхом втілення цільових регуляцій за критерієм економічної організаційної поведінки, спрямованих на підприємства. В контексті вище зазначеного гіпотезою досліджень передбачалися такі версії: 1) що реформи стали позитивним фактором стимуляції виробничих процесів, які супроводжуються збільшенням кількості зайнятих працівників; звідси по мірі поглиблення ринкових відносин має місце позитивні зміни ФРД; звідси впливають відповідні бажані пріоритети регулятивної політики; 2) що українська модель ринкового реформування призвела – через ланцюг логічних передумов на зразок використання нових технологій, техніки і т.д., а також, на фоні посилення/формування певних опортуністичних моделей поведінки детермінантних груп економічних агентів (або ж інших комбінацій зазначених та інших факторів) - до згортання соціально-економічних функцій, що виражається у зменшенні інтенсивності та ефективності виробництва, продуктивності праці, її оплати, мотивації працівників тощо. Звідси як економічні, так і соціальні наслідки реформ можуть бути оцінені негативно. Гіпотетично був і третій варіант, коли зміна розмірів і типів господарювання під впливом фактору ринкових реформ була несуттєвою.

Однак, в усіх випадках мова йде про важливі процеси для країни, де більше третини населення проживають у сільській місцевості, а близько 70% - пов'язують свою діяльність з АПК. Отже, у сукупності вся ця інформація розглядалася як аналітична основа для висновку про наявність переваг підприємств тієї чи іншої групи за наведеними вище соціально-економічними показниками.

Положення, на основі яких побудовано авторську теорію:

- про невід'ємність і взаємозалежність всіх функцій аграрного бізнесу при формуванні ефективності його господарювання;
- про існування певних закономірностей розвитку та реалізації функцій аграрного бізнесу, а також управління такими функціями;
- про об'єктивну адекватність і, відповідно, доцільність типізації аграрного бізнесу на окремі групи за критерієм реалізації функцій, а також дослідження проблем загальної ефективності через особливості кожної групи;
- про коректність *організаційної диференціації* аграрного бізнесу шляхом виділення окремих типів ФРД за критерієм наявності ознак конструктивної (економічно та соціально орієнтованих) та опортуністичної моделей поведінки, а також про можливість практичної реалізації зазначеного у вигляді організаційного групування та здійснення диференційованої регулятивної

політики, орієнтованої на особливості кожної групи;

- про доцільність побудови відповідно акцентованого менеджменту для забезпечення управління ФРД.

В свою чергу, авторський концепт містить наступні *категорії*:

«*функціональна результативність діяльності (ФРД)*» – таку запропоновано розглядати як результат оцінювання діяльності аграрного бізнесу та окремих організаційних груп його суб'єктів за критерієм ступеня реалізації функцій, що визнані для основні для галузі, та на основі відповідних показників індикативного змісту;

«*типи ФРД*» – такі запропоновано розглядати як реалізовані на практиці усталені організаційні типи суб'єктів аграрного бізнесу, оцінювання яких здійснено за ступенем реалізації функцій та наслідками цього для ринкового середовища та соціуму на мікро- та макрорівнях; при цьому на основі зазначеного критерію було виділено три типи економічної поведінки – економічно орієнтований, соціально орієнтований та опортуністичний – з відповідним їхнім групуванням та оцінюванням;

«*опортунізм*» - запропоновано розглядати як різновид господарської діяльності, наслідки якої не відповідають умовам Паретто-ефекту (за тлумаченням зазначеного, наприклад, у [4, с. 87-90; 5, с. 8-14]. Звідси опортуністичною визначено такий тип економічної поведінки окремих економічних агентів та організацій, що діють за мотивами таких груп агентів, який передбачає покращення стану, як правило, мінімальної групи агентів за погіршення стану інших, як правило, більшості груп агентів. На практиці до агентів, що здійснюють економічну опортуністичну діяльність та визначають таку діяльність на організаційному рівні, належали власники чи/або вищий менеджмент окремих нових (створених чи реорганізованих в процесі реформ) сільськогосподарських підприємств; до агентів групи ризику від опортуністичної діяльності належать персонал підприємств, сільські жителі громад у сфері діяльності підприємств, інші групи населення, які є реципієнтними до діяльності цих підприємств.

Відповідно до Паретто-ефекту діяльність аграрного бізнесу може бути представлена 2 типами економічної поведінки: конструктивним та опортуністичним. Термін «конструктивізм» використано саме із тієї позиції, що передбачає розуміння суб'єктом економічної діяльності необхідності виконання певної множини функцій, де, у числі інших, є критерій відповідальності перед суспільством, персоналом, місцевими громадами і т.ін. Опортуністичний тип діяльності ґрунтується на намірах уникнути виконання таких функцій, при чому здебільшого без безпосереднього порушення законодавства (рис. 3).

Визначення таких типів має безпосереднє прикладне значення. На практиці наявність таких типів поведінки означає 2 принципово різні стратегії організаційного розвитку, де в основі таких полягає ідеологія або ж намагання

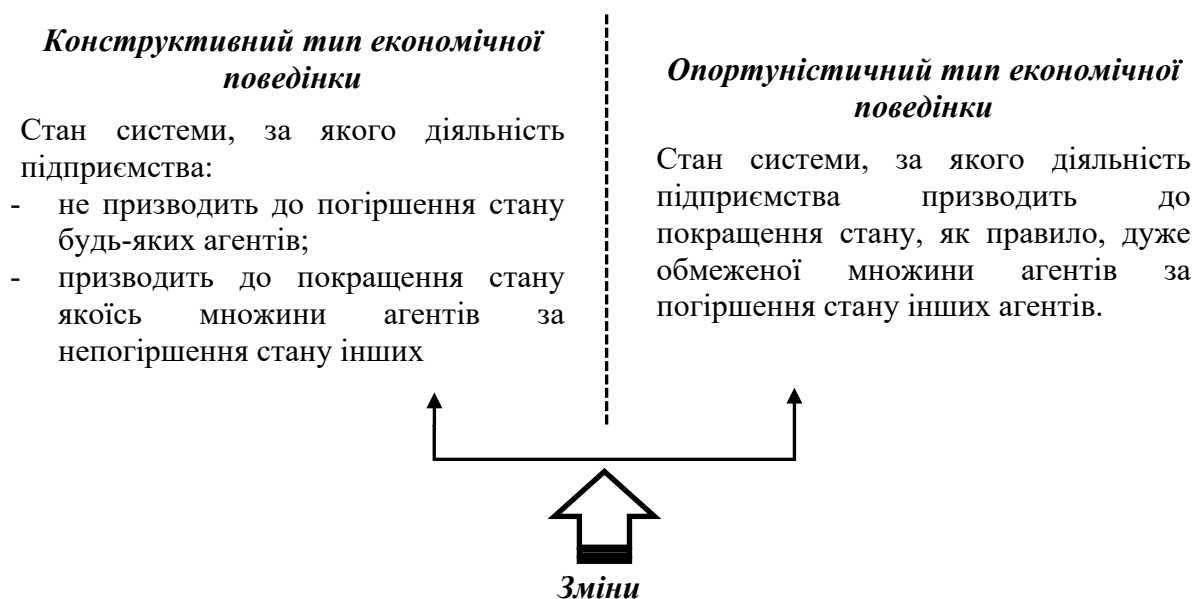

Рисунок 3 – Авторський підхід до типізації поведінки аграрного бізнесу за принципом Паретто-ефекту

виконувати функції чи уникати цього. Така діаметральна діяльність об'єктивно має різні філософії, місії, зміст системи управління практично в усіх її аспектах, що обумовлює – як результат діяльності бізнесу – різні показники. Останні за відповідної аналітичної інтерпретації можуть виступати як індикатори типів економічної поведінки. Визначення таких індикаторів має безпосередній методичний зміст як основи ідентифікації – оцінювання, моделювання, прогнозування – типу поведінки конкретної організаційної групи бізнесу з метою або ж стимулювати суспільно бажаний тип поведінки або ж обмежувати опортуністичний його тип.

Загальна аналітична модель опису ФРД може бути описана такими рівняннями (1-3). За рівнянням (1) репрезентативний суб'єкт аграрного бізнесу (Q) представлений у вигляді функції відтворення економічних, соціальних та екологічних ресурсів, де наявна регулятивна/управлінська політика є корегуючим функціональним фактором.

$$R_Q = P \dots (f(E) \dots f(C) \dots f(E_{\text{кол}})) , \quad (1)$$

де R_Q – ФРД репрезентативного суб'єкта аграрного бізнесу;

P – функціональний фактор регулятивної політики;

E – економічні ресурси (виробничі ресурси, менеджмент, матеріальні і нематеріальні активи, маркетинг, логістика та ін.);

C – соціальні ресурси (умотивованість та фаховість персоналу, рівень корпоративної культури, підтримка з боку місцевих громад,

громадських організацій та ін.);
 $E_{\text{кол}}$ – екологічні ресурси (родючість землі).

Опис моделі функціональної ролі регулятивної/управлінської політики (P) представлено у наступних координатах, векторах та обмеженнях (2):

$$\begin{array}{c}
 \xrightarrow{P} \\
 \text{max ефект}
 \end{array}
 \left\{
 \begin{array}{l}
 \max R_{Qn} \left\{
 \begin{array}{l}
 \min W_n P \\
 \max f(E) \\
 \max f(C) \\
 \max f(E_{\text{кол}})
 \end{array}
 \right. \\
 f(P) = \frac{k_{\text{відп}}}{\max[0 \rightarrow 1,0]} = \frac{R_{Q\text{реал}}}{R_{Q\text{ідеал}}}
 \end{array}
 \right. \quad (2)$$

де W_n – ціна регуляцій;

$k_{\text{відп}}$ – коефіцієнт відповідності ФРД реальних ($R_{Q\text{реал}}$) до ідеальних ($R_{Q\text{ідеал}}$) суб'єктів аграрного бізнесу

Таким чином, модель регуляцій орієнтована на мінімізацію витрат на регуляції/управління, максимізацію реалізації функцій аграрного бізнесу та відповідності реальних до ідеальних за критеріями і показниками ФРД організаційних типів.

В свою чергу, моделювання діяльності ідеального організаційного типу (3) логічно передбачає максимізацію реалізації всіх основних функцій, мінімізацію витрат на зазначені процеси, а також – як принциповий обмежуючий фактор – умови відсутності втрат родючості землі в процесі господарської діяльності.

$$R_{Q\text{ідеал}} \left\{
 \begin{array}{l}
 \min Z_{\text{екол}} \rightarrow 0 \\
 \max f(E) \\
 \max f(C) \\
 \max f(E_{\text{кол}}) \\
 \min W_e \dots W_c \dots W_{\text{екол}}
 \end{array}
 \right. \quad (3)$$

де $Z_{\text{екол}}$ – втрати родючості землі в процесі господарської діяльності;

$\min W_e \dots W_c \dots W_{\text{екол}}$ – витрати на реалізацію економічних, соціальних та екологічних функцій.

Критеріально-інформаційне забезпечення авторського підходу до організаційної диференціації аграрного бізнесу (тобто поділу такого на окремі організаційні типи) було побудовано на комплексному оцінюванні показників економічного, соціального та екологічного змісту (табл.1).

Слід зазначити, що, враховуючи значний діапазон значень, оцінювання найчастіше передбачало нечітко-логічну, у тому числі лінгвістичну інтерпретацію різновимірних кількісно та якісно показників. Рівень показників ідеального галузевого стану розглядався як найбільші позитивні значення, досягнуті на конкретних підприємствах галузі із традиційної спеціалізацією діяльності.

Таблиця 1 - Інформаційно-аналітична база аналізування ФРД аграрного бізнесу

	Функції		
	Економічні (Е), у т.ч. функція комерціалізації діяльності (Е _{кл}) та алокаційна функція (Е _а)	Соціальні (С)	Екологічні (Екол)
Критерії	Конкурентоспроможність в реальних умовах ринкового середовища, у т.ч. вигідність ведення бізнесу та ресурсна ефективність	Інвестиції у соціальні аспекти діяльності підприємства	Використання і відтворення родючості ґрунту
Показники*	Рентабельність діяльності, %	Рівень заробітної плати, грн./місяць	Відповідність до рекомендованих співвідношень с.-г. культур у сівоzmінах та розорюваності сільгоспугідь, інші
	Прибутковість, грн. на га с.-г. угідь	Частка оплати праці у витратах, %	
	Продуктивність праці, тис. грн. на 1 працюючого в рік	Податки, грн. на 1 га с.-г. угідь	

Враховуючи різний зміст та вимірність показників, що запропоновано для оцінювання ФРД (див. табл. 1), зведення відповідних даних об'єктивно потребує використання методу нечіткої логіки. Як відомо, основою відповідної теорії Л. Заде [6] є поняття лінгвістичної змінної, яке являє собою розв'язання конкретної економічної задачі (наприклад, оцінювання діяльності аграрного бізнесу як у нашому випадку) через кінцевий вираз природної або штучної мови. На прикладі оцінювання ФРД (за сукупністю різноаспектних критеріїв та показників – див. табл. 1) це означає обґрунтування такої системи оцінювання, яка у кінцевому варіанті надасть можливість чітко визначати тип економічної поведінки – конструктивний чи опортуністичний (або ж гібридні варіанти, які знову ж таки, повинні мати нечітко-логічну інтерпретацію).

Зміст лінгвістичного значення визначається функцією належності, за якою кожному елементу множини показників ставиться у відповідність значення сумісності з лінгвістичним значенням. Функції належностей цих нечітких множин можуть бути, як рекомендовано у [7], побудовані методом парних

порівнянь з подальшою апроксимацією Гаусовою кривою:

$$\mu'(x) = \exp\left(-\frac{(x-z)^2}{2c^2}\right), \quad (4)$$

де: $\mu'(x)$ - функція належності змінної x до нечіткої множини t ;

z та c - параметри функції належності - координата максимуму та коефіцієнт концентрації.

Така т.з. «гарантована» відповідність визначається експертом (чи групою експертів). На даному етапі досліджень використано позицію автора дисертації. У разі необхідності відповідна експертна система знань може бути розширена як за рахунок кількості критеріїв і показників, так і за збільшення кількості експертних оцінок.

Принцип формування структури залежності "вхід — вихід" у вигляді нечіткої бази знань полягає у наступному: нечітка база знань - це сукупність правил «якщо "входи" <, тоді "вихід" >», які віддзеркалюють досвід експерта і його розуміння причинно-наслідкових зв'язків, при цьому коректність висновків (висловлювань) не змінюється при незначних коливаннях показників. За подібного використання принципу ієрархічності експертних знань уникаються і технічні проблеми, що пов'язані із різною розмірністю показників. При цьому, за великої кількості показників (факторів впливу) доцільно провести ієрархічну класифікацію факторів впливу і за нею побудувати т.з «дерево висновку» [7, с. 65]. Ієрархічний взаємозв'язок між факторами впливу і прогнозуванням типу поведінки (Q) може бути представлено деревом нечіткого логічного висновку (рис. 4).

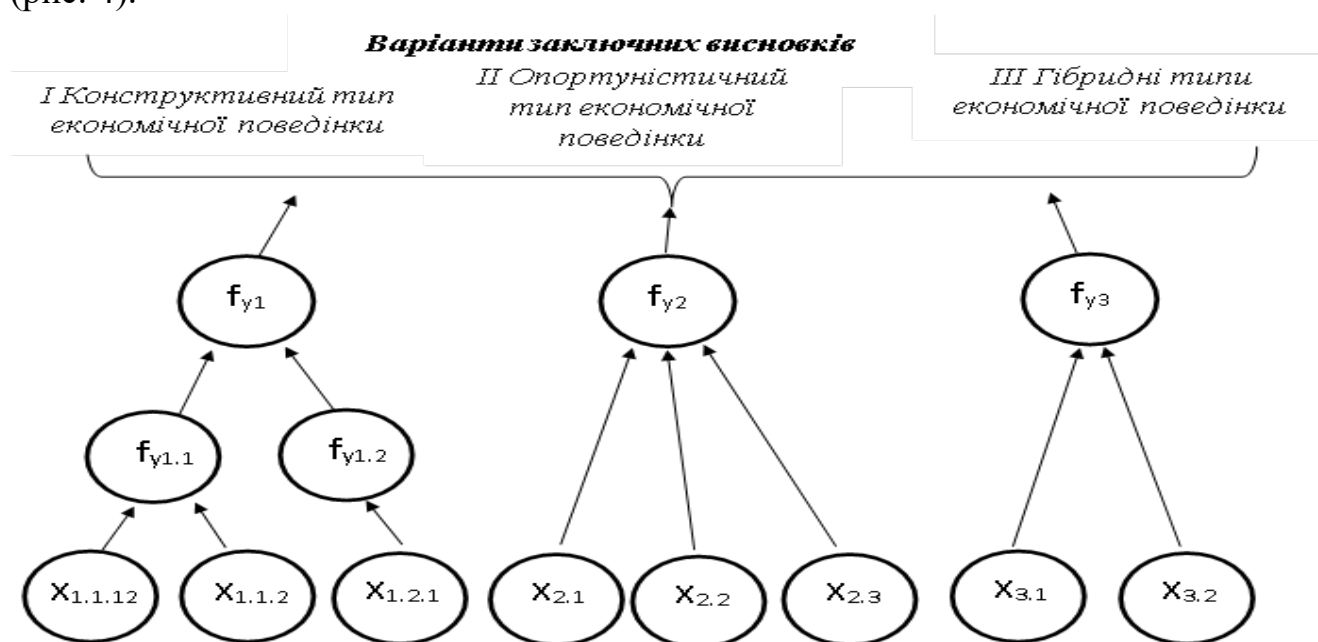

Рисунок 4 – Ієрархічне дерево нечіткого висновку для прогнозування типу економічної поведінки аграрного бізнесу за критерієм ФРД

Змістовна інтерпретація одиничних та узагальнених факторів впливу для різних компонент системи оцінювання типу поведінки наведена у табл. 2.

Таблиця 2 – Ієрархічні фактори впливу при оцінюванні економічної поведінки суб'єктів аграрного бізнесу

Позначення фактора	Фактори
<i>Варіанти типізації об'єктів дослідження</i>	
I	Конструктивний тип поведінки підприємства
II	Опортуністичний тип поведінки підприємства
III _n	Гібридні типи поведінки підприємств
<i>Фактори верхнього рівня ієрархії</i>	
y ₁	Економічна функція діяльності (Е)
y ₂	Соціальна функція діяльності (С)
y ₃	Екологічна функція діяльності (Е _{екол})
<i>Фактори нижнього (I) рівня ієрархії</i>	
y _{1.1}	Функція комерціалізації діяльності (Е _{кл})
y _{1.2}	Алокаційна функція (Е _а)
<i>Фактори нижнього (II) рівня ієрархії</i>	
x _{1.1.1.}	Рентабельність діяльності
x _{1.1.2}	Прибуток
x _{1.2.1}	Продуктивність праці
x _{2.1}	Заробітна плата
x _{2.2}	Частка оплати праці у витратах
x _{2.3}	Податкові платежі
x _{3.1}	Частка окремих с.-г. культур у сівоzmінах
x _{3.2}	Показник розорюваності сільгоспгідь

Таким чином, механізм нечітко-логічного висновку передбачає послідовне формування набору окремих показників, їхнє групування та розрахунок значень груп показників, на основі чого проводиться оцінювання стану, а, звідси, і типу економічної поведінки аграрного бізнесу. Головним при цьому є критерій ФРД.

1.2. Підвищення соціально-економічної результативності організаційних формувань аграрного бізнесу в межах поведінкових моделей

Наявний масив сільськогосподарських підприємств (у кількості 235) було проаналізовано на предмет наявності усталених співвідношень соціально-економічних показників, які можуть нести індикативну функцію приналежності даного об'єкту до певного типу ФРД. Акцентувалася увага на наявності залежності між показниками розмірів бізнесу (за сільгоспгідь в обробітку), кількості персоналу та такими соціально-економічними показниками як розмір заробітної плати, рентабельність основної діяльності та прибутковість діяльності, частки витрат на оплату праці у собівартості та продуктивністю

праці. Однією із робочих гіпотез було припущення наявності істотних відмінностей щодо великого аграрного бізнесу, насамперед стосовно великих підприємств холдингового типу. Акцент аналітичного тлумачення даних було зроблено на можливості ідентифікації окремих організаційних груп за множиною показників та їхньої нечітко-логічної інтерпретації. Вихідний масив даних дозволив сформулювати уявлення про можливість організаційного групування.

Так, окремо були виділені агрохолдинги (група I), до якої увійшли 3 підприємства класичного холдингового типу: ПрАТ "ПК"Поділля"(площа землі по Вінницькій області 29357,7 га та чисельність персоналу 3257 осіб), ТОВ"Концерн "Сімекс- Агро" (відповідно – 10617,6 га та 190 осіб), ПАТ "Браїлівське" (відповідно – 9208 га та 331 особа). В інших 5 випадках групування було здійснено за розміром заробітної плати; в свою чергу відповідні підгрупи уточнювалися за такими показниками як рентабельність, прибутковість та продуктивність праці. Така кількість груп підприємств (II-VI) та набір самих підприємств у кожній групі було здійснено на основі нечітко множинного підходу, коли спостерігалось певне співвідношення досліджуваних показників.

Було здійснено групування показників (і підприємств на основі цього) за такими діапазонами розміру заробітної плати: 4723,0-8500,0 грн.; 8510,0-10000,0 грн.; 10010,0-14990,0 грн.; 15000,0-25000,0 грн.; 25010,0 і вище.

Існували значні відмінності між різними організаційними групами. Ці відмінності можна пояснити як наявністю об'єктивних передумов (відмінностями у спеціалізації виробництва), так і різною ефективністю господарювання. Натомість приймали до уваги саме останнє пояснення, тому що характер господарської діяльності по всіх групах бізнесу, що досліджувалися, був достатньо схожим і таким: інтенсивне рослинництво із близьким співвідношенням набору сільськогосподарських культур, а також - в деяких випадках (близько 25% підприємств) – тваринництво у невеликих обсягах.

В реальності має місце формування різних типів ФРД. Наприклад, для підприємств II групи спостерігалася висока частка витрат на оплату праці та рівень цього показника навіть за відносно середнього рівня рентабельності та прибутковості. Пояснити зазначений ефект спеціалізацією виробництва неможливо. В свою чергу, для підприємств III та IV груп характерним було дуже низькі значення показників оплати праці, а також рентабельності та прибутковості, частки витрат на оплату праці та продуктивності останньої. Тобто показники, що характерні для даної групи підприємств, відбивають сценарій дуже низької ефективності господарювання.

Натомість для підприємств V групи з рентабельністю, прибутковістю та продуктивністю праці на рівні зазначеної вище II групи рівень оплати праці був істотно нижчим, що також не має економічного пояснення, а відбиває скоріше традиційну політику керівництва організацій.

Нормальний розподіл підприємств за групами свідчить про переважання (72%) підприємств із середнім або меншим від середнього рівнем зарплати, рентабельності та прибутковості, частки витрат на оплату праці та продуктивності праці. Підприємства, де зафіксовано значно вищий рівень оплати праці, становили лише близько 6%, тоді як підприємства із низькою та дуже низькою зарплатою – близько 15%. Чисельне співвідношення між підприємствами різних груп може опосередковано свідчити про загальний організаційний стан галузі. Звідси можна вважати, що у галузі на даний час переважають підприємства, де політика стимулювання персоналу за рахунок підвищеної оплати праці не є пріоритетом, що само по собі свідчить про негативні тенденції.

На фоні зазначеного показники агрохолдингів виглядали достатньо середніми. В свою чергу, середній показник заробітної плати на підприємствах II групи на 40% перевищувало рівень агрохолдингів. Звертає на себе увагу та обставина, що частка витрат на оплату праці в агрохолдингах також була загалом на середньому рівні на загальному фоні показників підприємств різних груп.

З метою більш детального опису параметрів розвитку сільськогосподарських підприємств на прикладі об'єктів дослідження було здійснено кореляційно-регресійне аналізування показників. Очікувалося, що це дозволить виявити наявність або відсутність взаємозв'язку між середньою заробітною платою та показниками розміру і ефективності діяльності підприємств загалом по всіх підприємствах та в розрізі окремих сформованих груп.

На підставі узагальнених результатів слід відзначити такі закономірності. Так, для I групи підприємств (агрохолдингів) спостерігався високий непрямої зв'язок ($\eta = 1$). Це означає, що середня заробітна плата на цих підприємствах істотно залежала від площі сільгоспугідь, кількості працівників, рівня рентабельності та прибутковості діяльності, частки витрат на оплату праці та її продуктивності. При цьому характер зв'язку був криволінійним, тобто залежність середньої заробітної плати від наведених факторів описується кривою у вигляді параболи. Окрім цього, для цієї групи підприємств спостерігався достатньо високий прямий зв'язок між середньою заробітною платою і рівнем рентабельності продукції ($r=0,7655$), а також прибутковістю діяльності ($r = 0,698$). Це означає, що із збільшенням рівня рентабельності продукції та отриманого прибутку на одиницю площі мало місце пропорційне збільшення середньої заробітної плати.

Відносно інших груп підприємств (II-VI) слід зазначити відсутність високого або навіть середнього рівня щільності прямого зв'язку між досліджуваними показниками. Винятком є IV група підприємств, для якої спостерігався середній зв'язок між заробітною платою і рівнем рентабельності продукції та прибутковістю. Це означає, що при збільшенні рівня рентабельності продукції та прибутку середня заробітна плата на підприємствах буде

збільшуватися на відповідну величину.

При дослідженні взаємозв'язку вище наведених показників за даними всіх підприємств без поділу на групи було виявлено тісний зв'язок між заробітною платою і часткою витрат на оплату праці, а також середній зв'язок між результативним показником та рівнем рентабельності продукції, а також прибутковістю діяльності. Відтак можна стверджувати про наявність взаємозв'язку між заробітною платою на підприємствах та показників ефективності виробництва (рентабельністю та прибутковістю), що можна віднести до позитивних аспектів. Водночас негативним було відсутність зв'язку між продуктивністю праці та середньою заробітною платою, що означає ситуацію, коли підвищення ефективності роботи працівників не супроводжується підвищенням заробітної плати.

Таким чином, наведені факти знову ж таки є підтвердженням висновку про аналітичну обмеженість оцінювання діяльності великого галузевого масиву підприємств – об'єктів дослідження за критерієм кількісних їхніх розмірів з огляду на значні відмінності між показниками в межах всіх груп. Знову було підтверджено гіпотезу про детермінантність фактору наявності певних типів поведінки, означених автором категорією ФРД, і відповідно, організаційних груп аграрного бізнесу, що сформувалися як складна, багатофакторна реакція на реформи та зміни умов економічного середовища.

Вище було обґрунтовано авторський концепт про наявність двох принципових типів економічної поведінки за критерієм ФРД: конструктивного та опортуністичного. Також однією із робочих гіпотез було твердження про те, що на практиці така дуалістичність типів поведінки може бути представлена сукупністю певних гібридних форм за оригінальними у кожному випадку (щодо конкретного підприємства) комбінаціями реалізації економічних, соціальних та екологічних функцій. Адекватне висвітлення таких типів має, як вважаємо, безпосереднє практичне значення, адже наявність значної кількості підприємств суспільно неприйняттого типу поведінки може бути безпосереднім поясненням низької ефективності галузі та реформ в цілому.

Для опису варіативності ФРД було визначено 3 типи економічної поведінки (рис.5-7): соціально-орієнтований (рис. 5), економічно орієнтований (рис. 6) та опортуністичний (рис. 7). Зміст таких типів різниться передусім за функціональними залежностями між різними показниками.

Хотіли б підкреслити, що таке теоретичне узагальнення типів ґрунтується на реальних масивах даних про діяльність конкретних підприємств, що і надало можливість здійснити відповідне групування (відповідні дані наведено нижче).

Так, соціально-орієнтований тип ФРД (див. рис. 5) передбачає те, що ідеологія бізнесу загалом базується на досягненні ринкової адаптивності (тобто економічної ефективності) за умови прийнятного рівня виконання соціальних та екологічних зобов'язань. Це означає наступне: 1) стратегія зростання

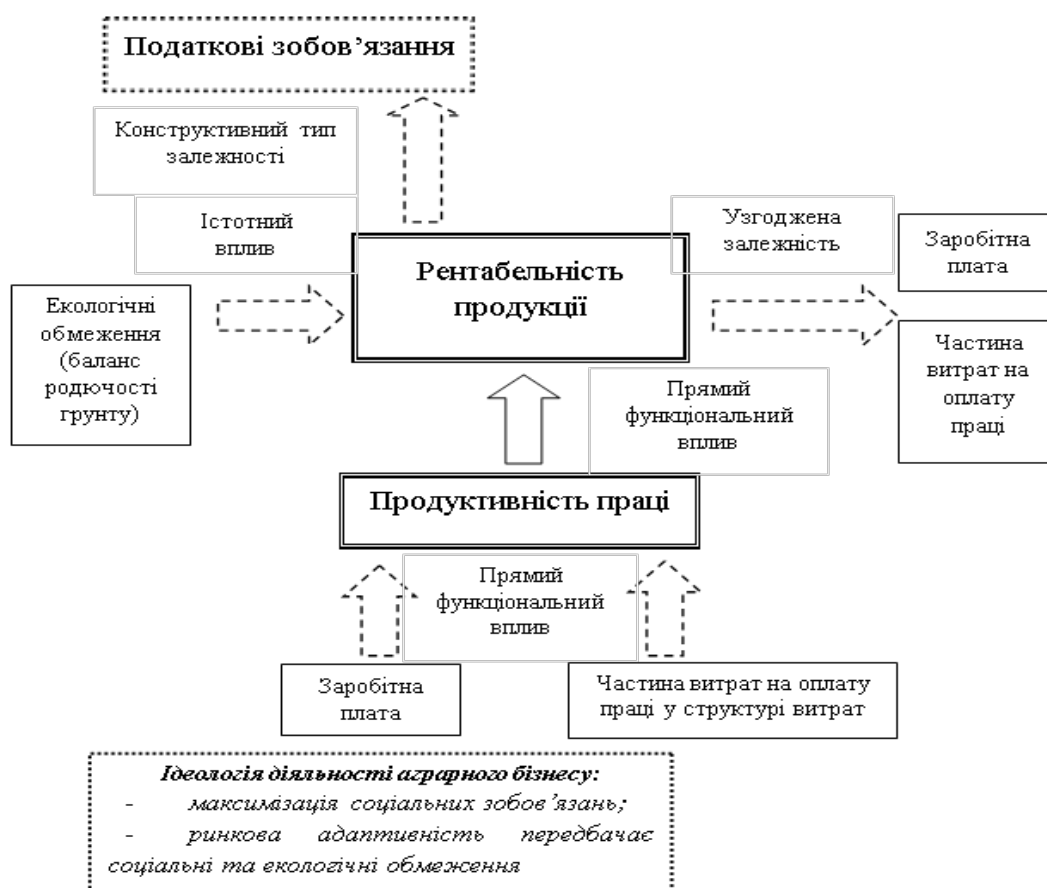

Рисунок 5 – Аналітична опис соціально-орієнтованого типу ФРД

рентабельності та прибутковості діяльності передбачає детермінантну роль соціальних факторів, а саме: що збільшення заробітної плати на частки витрат на оплату праці у структурі витрат зумовлює збільшення вмотивованості персоналу та ріст продуктивності праці, а відтак – поліпшення і інших економічних показників; 2) екологічні обмеження (необхідність забезпечити щонайменше бездефіцитний баланс відтворення родючості ґрунту) є істотними для прийняття на підприємстві управлінських рішень, що безпосередньо впливає на структуру та інтенсивність виробництва; 3) податкові зобов'язання здійснюються у повному обсязі відповідно до нормативно-законодавчих вимог; 4) в свою чергу, збільшення рентабельності та прибутковості діяльності супроводжується економічно узгодженим зростанням заробітної плати та відповідних витрат.

Економічно орієнтований тип ФРД (рис. 6) у своїй основі передбачає, що бізнес у своїй стратегічній діяльності є орієнтованим на досягнення максимізації економічної ефективності (рентабельності та прибутковості), проте це узгоджується із соціальними та екологічними вимогами відповідно до своєрідних стандартів, що склалися у галузі у поточний період, і які формалізовані скоріше як певні моральні норми бізнесу.

Це означає, що зростання рентабельності та прибутковості діяльності забезпечується традиційними для галузі економічними механізмами досягнення росту продуктивності праці, що має логічний зв'язок із динамікою заробітної

плати та частки витрат на оплату праці у разі позитивних змін.

При цьому екологічні обмеження визнаються як суттєві і враховуються у плануванні виробництва до тих пір, доки це не обмежує конкурентоспроможність організації. Податкові зобов'язання здійснюються відповідно до вимог. Відмінність даного типу від попереднього обумовлена меншою роллю екологічних та соціальних обмежень на фоні того, що підприємство не ставить за основну мету зростання і підтримання вмотивованості персоналу та побудову на цьому мікроекономічного зростання як усталеного процесу. Як правило, такий тип діяльності передбачає інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва та формування доданої вартості саме за рахунок цього. При цьому, як і в інших випадках, економетричні оцінювання таких відмінностей мають певну шкалу значень і лінгвістичних порогів визначення відповідних границь.

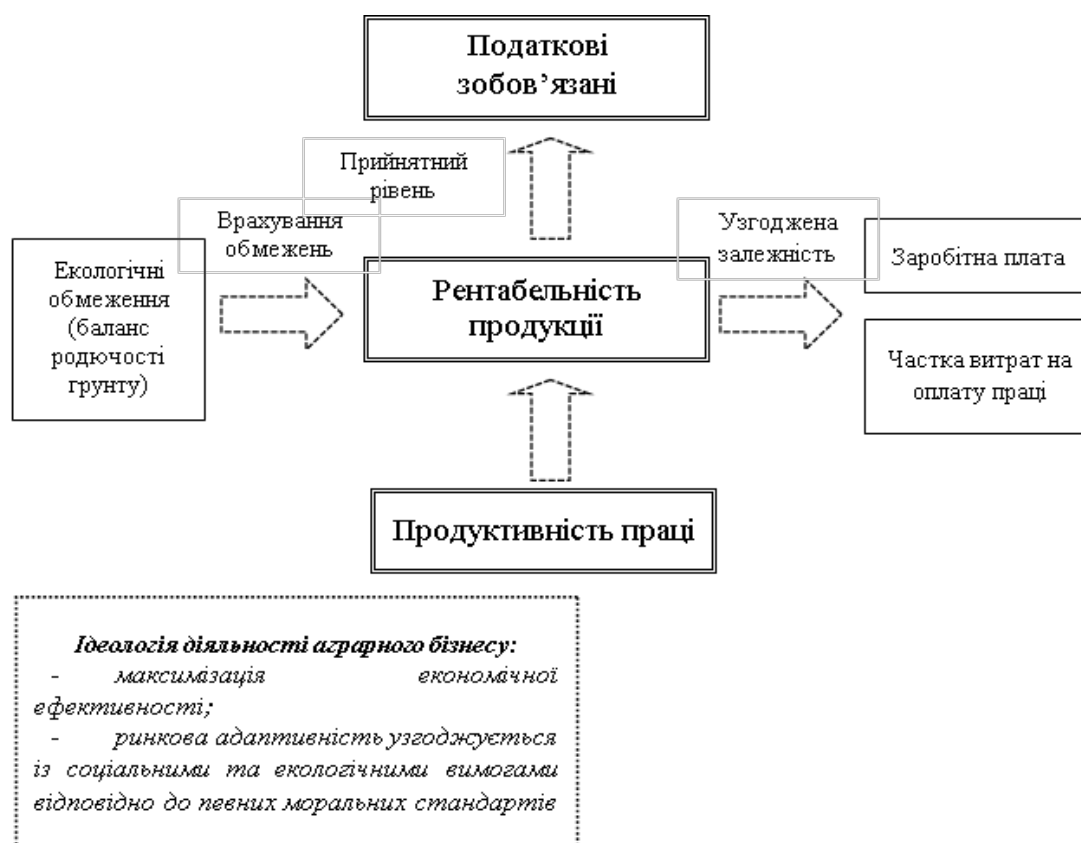

Рисунок 6 – Аналітичний опис економічно орієнтованого типу ФРД

Опортуністичний тип ФРД (див. рис. 7) представляє собою найменш соціально орієнтований варіант досягнення ринкової адаптивності, який орієнтований на максимізацію вигоду для мажоритарних власників активів за рахунок: 1) посилення експлуатації персоналу, що виражається у мінімізації заробітної плати та відсутності економічної узгодженості між динамікою продуктивності праці та рентабельністю з одного боку та рівнем заробітної плати та часткою витрат на оплату праці – з іншого; 2) ігнорування екологічних

обмежень, що на практиці супроводжується випереджаючим використанням родючості ґрунту без належного його відтворення; 3) мінімізацією податкових зобов'язань, що передбачає ухиляння від податків. Ідеологія бізнесу в даному разі може передбачати не збільшення доданої вартості, а максимізацію вигоди мажоритарних власників навіть за рахунок зменшення виробничої діяльності та перерозподілу меншої доданої вартості.

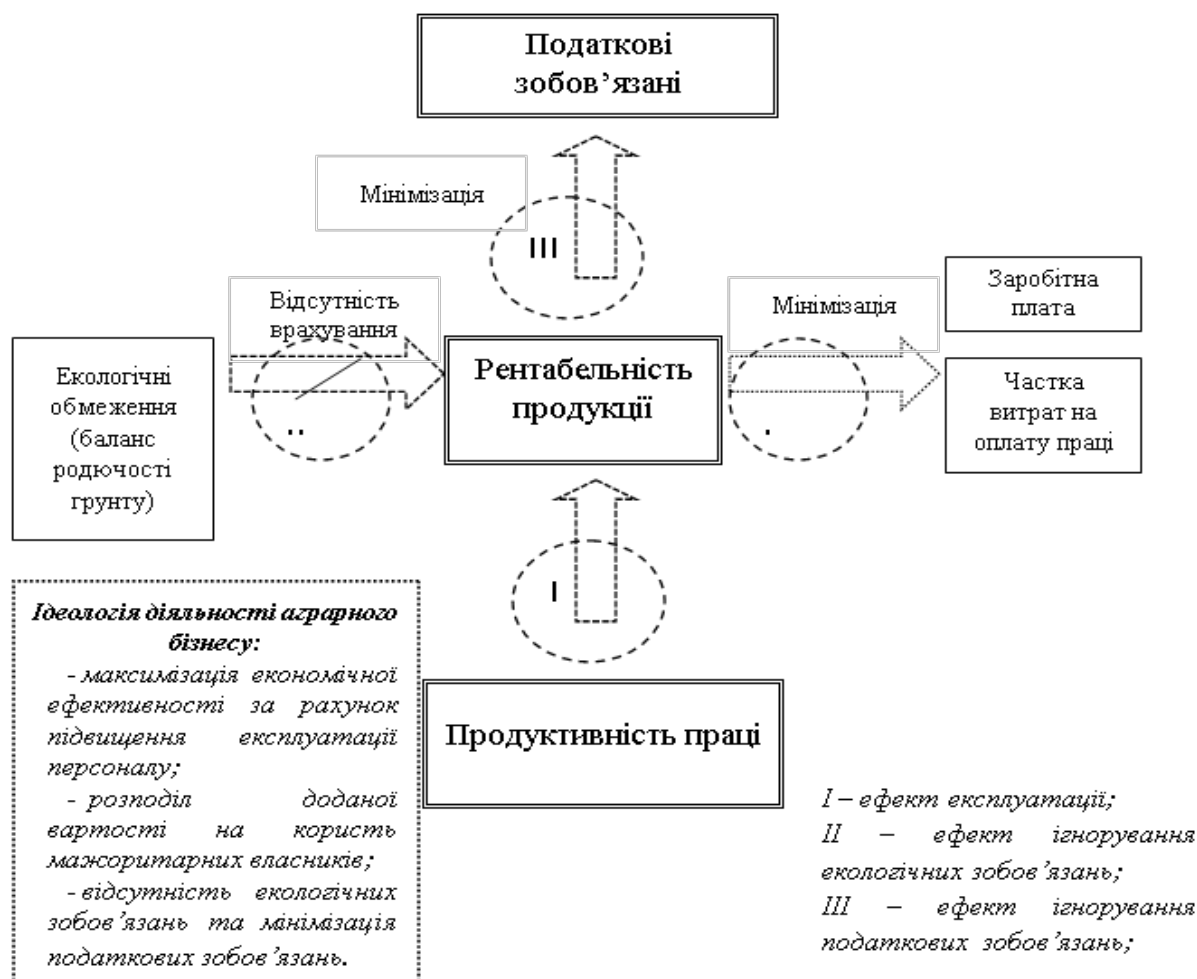

Рисунок 7 – Аналітичний опис опортуністичного типу ФРД

Вище зазначені аналітичні моделі можуть бути об'єднані за критерієм реалізації Паретто-ефекту та визначення на цій основі опортуністичного варіанту діяльності. Серед вказаних вище типів поведінки соціально та економічно орієнтовані типи можуть бути віднесені до групи конструктивних типів економічної поведінки. Вказане представлено на рис. 8.

Принциповим у даному разі є те, що кожен із типів ФРД відбиває чітке орієнтування на зміну стану груп економічних агентів щодо поліпшення чи погіршення такого відповідно до визначеного у підрозділі 3.1 дисертації методологічного принципу.

Звертаємо увагу на наявності т.з. гібридних типів ФРД, які на практиці здебільшого відбивають ситуацію компромісних варіантів. Останнє було

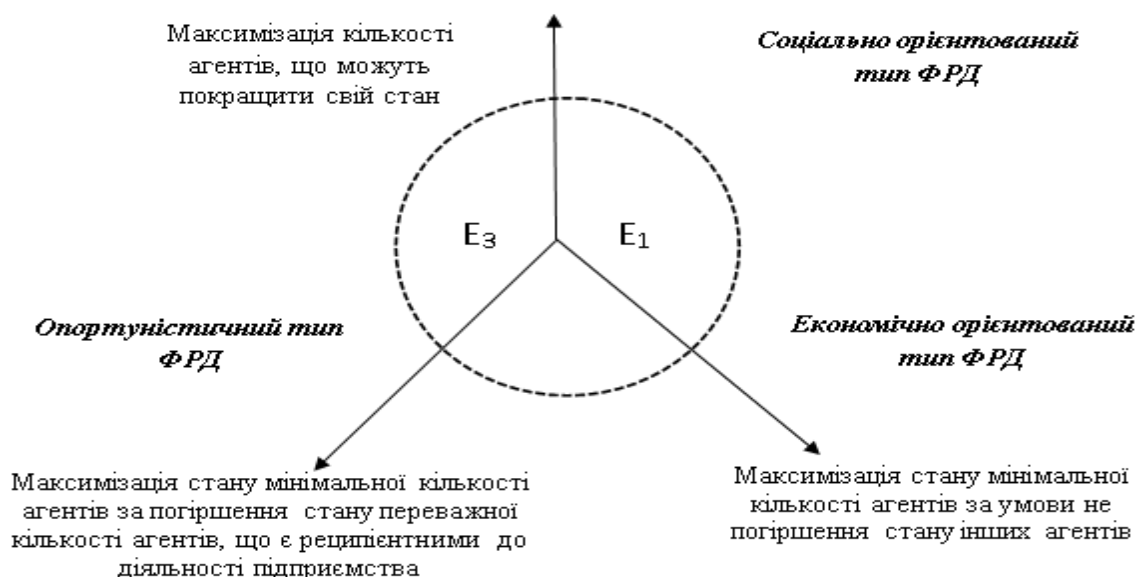

Рисунок 8 – Реалізація Паретто-ефекту за різними типами ФРД

підтверджено на практиці, відповідні дані наведено нижче у даному підрозділі.

Така диференціація типів має прикладне значення у тому сенсі, що дозволяє – із застосуванням відповідної методики та набору критеріїв і показників оцінювання – визначити не просто стан, але й роль та перспективи кожної організаційної групи аграрного бізнесу. Це надає інформацію не тільки про стан бізнесу та галузі, але й є підставою для корегування ситуації – впливу на небажані типи (перш за все – опортуністичний) та стимулювання переходу до соціально та економічно орієнтованих типів, а також посилення таких мотивацій для бізнесу, що вже здійснює бажану діяльність або належать до гібридного типу.

Аналітичне дослідження із визначення типів ФРД передбачало, як вже зазначалося, різний функціональний вплив різного набору показників. При цьому опис динаміки показників розглядали як багаторівневу і складну залежність. Безумовно, в даному разі присутній ефект спрощення реальних залежностей, проте це дозволяє, на нашу думку, визначати дійсно суттєві та детермінантні зв'язки, а також ланцюги впливів між процесами. В свою чергу, аналізування ланцюгу залежностей у наведеному вигляді може надати змістовніші аргументи для організаційної диференціації за сутнісними, а не формальними (кількісними) ознаками їхнього функціонування. Загалом же принциповим був взаємозв'язок між соціальними (заробітною платою та часткою витрат на оплату праці, а також податковими зобов'язаннями) та економічними показниками (продуктивністю праці, рентабельністю та прибутковістю діяльності). Такий вибір було зроблено з огляду на ту обставину, що, як засвідчили попередні дослідження, у галузі спостерігалася велика варіація розміру заробітної плати та податкових зобов'язань, при чому така варіативність була нелогічною з огляду на варіації рентабельності основної діяльності,

часткою витрат на оплату праці та досягнутою продуктивністю останньої.

Саме неузгодженість між цими показниками – *нелогічність* у нашому тлумаченні – розглядалася як індикатор відхилення від *нормального* – *конструктивного* – типу економічної поведінки, яка розглядалася у роботі а відхиленнями щодо ФРД. В даному разі нелогічними було визнано ефекти, в яких не збігаються між собою суб'єктивний та об'єктивний зв'язок між метою діяльності та засобами її досягнення. Звідси суб'єктивна складова ефекту опортунізму обумовлена особливою психологією окремої частини мажоритарних власників бізнесу до отримання особистої вигоди як раз не за рахунок підвищення результативності функціонування, яка б передбачала також справедливий розподіл створюваної доданої вартості з метою підвищення умотивованості персоналу, а саме цей причинно-наслідковий ланцюг – як засіб – об'єктивно належить до фундаментальних законів економічних систем. Тобто, нелогічність опортуністичної постановки «мети» (суб'єктивна складова) суперечить можливим «засобам» її досягнення – економічним законам (об'єктивна складова).

Загальна гіпотеза у даному разі передбачала, що «нормальний» стан аграрного бізнесу (конструктивного типу поведінки) передбачає середню або високу рентабельність і прибутковість діяльності, на цих об'єктах досягнуто середньої чи високої продуктивності праці, що, в свою чергу, супроводжувалося (чи досягалася) узгодженою динамікою заробітної плати та часткою витрат на оплату праці, і при цьому мало місце середнє чи високе для галузі податкове навантаження. Графічно функціональність процесу в авторському представленні наведено на рис. 9.

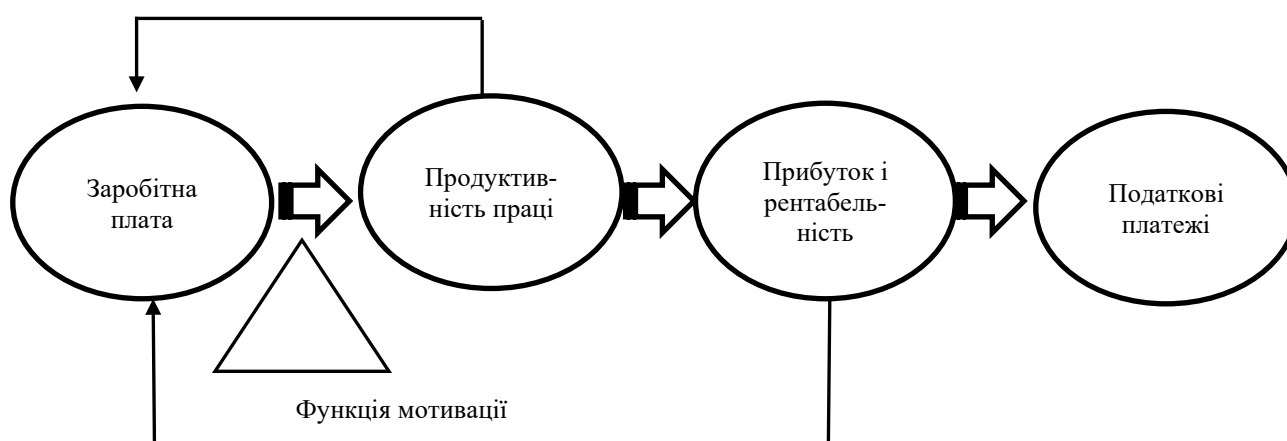

Рисунок 9 – Основний ланцюг логічної функціональної залежності між індикативними показниками при визначенні типу ФРД

При цьому очікуваний ланцюг причинно-наслідкових залежностей передбачав, що зростання – внаслідок підвищення вмотивованості персоналу – продуктивності праці функціонально обумовлює збільшення рентабельності та прибутковості діяльності. Це, в свою чергу, визначило динаміку збільшення

частки витрат на оплату праці у структурі загальних витрат – сумарно все це призводило до збільшення заробітної плати на 1 працюючого, а також розмірів податкових платежів. Саме такий алгоритм, як вважали, відбиває мотиви конструктивної поведінки.

Для пояснення зазначеного слід ще раз повернутися до змісту рис. 7. В даному разі означено 3 найбільш характерні для сучасного аграрного бізнесу України опортуністичні ефекти, які є бар'єрами до зростання ефективності діяльності.

Економічна функція (Y_1)

Функція комерціалізації діяльності ($E_{кл}$)

[min] $X_{1.1.1}$ Рентабельність продукції, % [35,0 ... max]

[]

[min] $X_{1.1.2}$ Прибуток, грн/га с.-г. угідь [4700 ... max]

[]

Алокаційна функція

[min] $X_{1.2.1}$ Продуктивність праці, тис. грн. на 1 працівника [90,0...max]

Соціальна функція (Y_2)

[min] $X_{2.1}$ Заробітна плата, грн. [13000,0 ... max]

[]

[min] $X_{2.2}$ Частка витрат на оплату праці, % [10,0 ... max]

[]

[min] $X_{2.3}$ Податкові платежі, грн/1га с.-г. угідь [350,0...max]

Екологічна функція (Y_3)

$X_{3.1} - X_{3.2}$ Відповідність оптимально-нормативним показникам с.-г. виробництва

[не відповідає]

[]

[відповідає]

Рисунок 10 – Аналітично-інформаційна база даних для нечітко-логічного висновку щодо ідентифікації типу ФРД

Безпосередній алгоритм визначення типу економічної поведінки (або типу ФРД) може бути представлений у вигляді аналітичної схеми (рис. 10), що відбиває механізм формування нечітко-логічного висновку на основі авторського методичного підходу, викладеного вище у підрозділі 1.

Такий процес представляє собою послідовне оцінювання відповідності

діяльності суб'єктів аграрного бізнесу до основних функцій за показниками та їхніми значеннями належності до множини значень. Відповідність до конструктивних типів поведінки означає, в свою чергу, повну відповідність необхідним значенням показників всіх функцій, невідповідність – свідчить про організаційну приналежність до опортуністичного типу поведінки. У разі комбінації відповідності та невідповідності показників підприємство відноситься до гібридного типу поведінки, а більш детальна інтерпретація характеру комбінаторики та оцінки діяльності виноситься експертом на основі окремої інтерпретації даних.

Загалом же аналітична ідентифікація опортуністичного типу ФРД запропоновано здійснювати за результатами аналізування діяльності та фіксації наявності фактів, наведених у табл. 3.

Таблиця 3 – Показники-індикатори опортуністичного типу ФРД

Опортуністичні ефекти	Індикатори наявності опортуністичних ефектів	Кількісна інтерпретація
Ефект експлуатації	1. Невідповідність наявним у галузі стандартам щодо середньої заробітної плати.	Показник є меншим ніж у 80% підприємств (за нормального статистичного розподілу значень)
	2. Наявність невідповідностей між тенденціями зростання продуктивності праці, рентабельності, заробітної плати, частки витрат на оплату праці.	За фактом значень дисбалансу
Ігнорування екологічних обмежень	Порушення оптимально-нормативного співвідношення сівозмін, у т.ч. між галузями тваринництва і рослинництва, науково обґрунтованих систем удобрення, показника розорюваності сільгоспугідь та ін.	По факту значень дисбалансу
Ігнорування податкових зобов'язань	Невідповідність до наявних у галузі стандартів податкового навантаження	Показник є меншим ніж у 80% підприємств (за нормального статистичного розподілу значень)

Узагальнення вище наведених даних дозволило визначити поширення окремих типів ФРД (табл. 3.), у т.ч. гібридних варіантів, згідно підходу до організаційної диференціації, представленого на рис. 10. Функціонування галузі характерним є те, що ті форми господарювання, які можуть бути визначені як перспективні (соціально- та економічно орієнтовані типи ФРД), поширені лише на 42% досліджуваної території. Натомість форми господарювання, які є неефективними соціально та економічно, поширені на 3% площі сільгоспугідь, тоді як перехідні (гібридні) типи з негативними оцінками – до 50% сільгоспугідь.

Окреме місце – 13% площі сільгоспугідь – займають суб'єкти великого аграрного бізнесу – агрохолдинги, які можуть бути віднесені до типів із суперечливими характеристиками.

Таблиця 4 – Приналежність організаційних груп аграрного бізнесу до типів ФРД

Типи ФРД	Групи (відповідно до табл. 3)	Кількість підприємств, од.	Частка сільгоспугідь, %
Соціально орієнтований	II	14	7,8
Економічно орієнтований	V	74	33,7
Опортуністичний	IV	15	2,6
Гібридні:			
- економічно неефективний з тяжінням до опортуністичного;	VI	109	37,6
- економічно неефективний;	III	20	5,4
- економічно ефективний із низьким рівнем соціальної орієнтації	I	3	12,9

Зазначені співвідношення, як вважаємо, є найбільш адекватним описом суті наявних на даний час галузевих проблем та поширення останніх. Отже, можемо зробити висновки про те, що більша частина території охоплена деструктивним типом господарювання. Можливість визначення таких параметрів і складає практичну значимість запропонованого методичного підходу.

Таким чином, ці дані знову ж таки засвідчують, що проблеми сільського господарства України полягають не у співвідношенні різних за розмірами підприємств та аграрного бізнесу загалом, а особливостями господарської діяльності. У цьому сенсі моделювання стану галузі у разі організаційної трансформації за ФРД відповідно до соціально- та економічно орієнтованого типів дозволило б принципово змінити ситуацію не тільки в аграрному секторі економіки, але й на макроекономічному рівні загалом. Звертаємо увагу на необхідності ідентифікації (опису поточного стану, моделювання та прогнозування) галузі за організаційними групами відповідно до типу ФРД.

Отримані дані у сукупності своїй надають можливість визначити реальних стан галузі та спроектувати параметри ідеального стану вітчизняного аграрного бізнесу у поточних соціально-економічних умовах. Відповідні дані наведено у табл. 5.

Отже, ідеальний організаційний тип аграрного бізнесу може бути представлене у наступних характеристиках: 1) з економічних позицій – досягнення рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції від 70,0 %, продуктивності праці – від 140,0 тис. грн. на 1 працюючого; 2) із соціальної – рівень заробітної плати від 24000,0 грн. на місяць, частка витрат на

Таблиця 5 – Параметри реальних та ідеального організаційного типу аграрного бізнесу за типами ФРД

Тип ФРД	Кількість працівників, осіб	Середня заробітна плата (грн. на місяць)	Рівень рентабельності продукції, %	Прибуток, тис. грн. на 1 га с.-г.угідь	Частка витрат на оплату праці у структурі витрат, %	Продуктивність праці, тис. грн. на 1 працюючого
Соціально орієнтований (II група п-в)	59	23240,7	35,9	5,6	10,9	105,7
Економічно орієнтований (V група п-в)	110	18570,5	39,6	5,9	8,8	102,0
Опортуністичний (IV група п-в)	35	5310,7	5,3	0,8	4,8	53,7
Гібридні: економічно неефективний з тяжінням до опортуністичного (VI група п-в)	71	12080,3	26,2	3,5	7,8	86,8
Гібридні: економічно неефективний (III група п-в)	35	9110,6	8,5	1,4	6,3	54,1
Гібридні: економічно ефективний із низьким рівнем соціальної орієнтації (I група п-в)	1259	13850,7	69,9	7,8	6,6	139,7
Ідеальне підприємство, (за умови досягнення бездефіцитного балансу відтворення родючості ґрунту та податкового навантаження від 350 грн. на 1 га сільгоспугідь щорічно)	X	від 24000,0	від 70,0	від 8,0	від 11,0	від 140,0

оплату праці – від 11,0%, податкових зобов'язань – від 350 грн. на 1 га сільгоспугідь; 3) з екологічної – функціонування за умови досягнення щорічного бездефіцитного балансу відтворення родючості ґрунту, що вимагає дотримання науково обґрунтованої структури сівозмін, частки орних земель, рівня удобрення і т.ін.

Таким чином, одним із безпосередніх результатів дослідження слід вважати спростування гіпотези про наявність особливої організаційної економічної поведінки, насамперед щодо великого аграрного бізнесу. Ринкові реформи обумовили дисфункції діяльності на рівні окремих підприємств не залежно від організаційної приналежності. Звідси регуляції слід розглядати насамперед як інструмент та механізм усунення ефектів такого «провалу ринку» при

корегуванні стратегічних пріоритетів розвитку галузі за умови посилення впливу ринкових факторів. При цьому вище наведені дані підтвердили детермінантну роль ефекту видозміни аграрного бізнесу, легітимізацію нових його організаційних типів в процесі формування ринкових відносин у сільському господарстві України.

Звідси потреба створити перспективну модель галузевого розвитку обумовлює необхідність детально розглянути стан та динаміку основних показників саме за функціональною результативністю аграрного бізнесу, що, у свою чергу, актуалізує питання коректного опису реальної ефективності організаційної динаміки та функціонування.

Висновки

Методологія авторських досліджень побудована на концепті функціональної результативності діяльності як головного критерію ідентифікації, типізації, групування аграрного бізнесу, де запропоновано використовувати систему оцінювання за відповідністю до показників ідеального організаційного типу. При цьому найбільш перспективним математичним апаратом для аналізування стану таких типів представляється нечітка логіка, що надає можливість будувати системи підтримки прийняття рішень на базі висловлювань експертів про причинно-наслідкові зв'язки з можливістю поєднання їх з експериментальними даними. Запропоновано сукупність критеріїв і показників оцінювання функціональної результативності діяльності аграрного бізнесу, у т.ч параметри для здійснення нечітко-логічних висновків.

Встановлено особливості внутрішньофірмової політики, що було сформовано у ринкових умовах в різних організаційних групах аграрного бізнесу. Результати досліджень показали відсутність як істотного фактора особливої групової – за показником землекористування – економічної поведінки суб'єктів сільськогосподарського виробництва. В усіх групах мали місце позитивні чи негативні характеристики господарювання окремих суб'єктів. Натомість визначальним стало формування своєрідної, унікальної для кожного підприємства реакції на вимоги ринку. Подібні тенденції реалізації економічних та соціальних функцій по суті можна розглядати як індикатор певної моделі поведінки, що на практиці реалізується в окремих типах ФРД. Звідси регулятивні механізми і норми мають бути орієнтованими на поведінку кожного конкретного суб'єкта, а не стосовно груп бізнесу за організаційними ознаками.

Загальний стан галузі дозволяє зробити висновки про поширення типу діяльності із низькою соціальною функціональністю. Високі соціально-економічні показники було досягнуто зовсім не в агрохолдингах, і зазначений ефект мав місце у дуже невеликій частині досліджуваних агроформувань. Використання поведінкового підходу до ідентифікації організаційних груп аграрного бізнесу вбачається у можливості цільового регулятивного впливу на

таку поведінку з боку власників та вищого менеджменту з метою підвищення рівня оплати праці, мотивованості персоналу, інших соціально-економічних та екологічних ефектів мультиплікативного змісту.

В загальному контексті дискусії слід звернути особливу увагу на необхідність аналізування прикладів конкретних суб'єктів аграрного бізнесу, тобто врахування факторів корпоративної культури, інтересів і типів поведінки власників та менеджменту. При цьому перспективи вдосконалення регулятивної політики вбачаються у формуванні системи чітких, суспільно схвалених орієнтирів для стимулювання соціально та економічно орієнтованої поведінки різних організаційних груп аграрного бізнесу (наприклад, за створення додаткових робочих місць, підтримання вищої заробітної плати аніж у конкурентів, досягнення екологічних нормативів сільськогосподарського виробництва і т.ін.), а також створення бар'єрів до формування опортуністичних типів поведінки.

В процесі досліджень було визначено такий спектр типів економічної поведінки суб'єктів сучасного вітчизняного аграрного бізнесу: соціально та економічно орієнтовані, а також опортуністичний з наявністю також перехідних, гібридних варіантів. Аргументовано зміст та наслідки опортуністичної моделі поведінки як основної негативної тенденції в аграрному секторі економіки на пореформеному етапі розвитку. Наведено аналітичний опис стану організаційних груп кожного типу поведінки, методика визначення типу поведінки, у т.ч. критерії і показники такої системи оцінювання. Сукупність розробленого методологічного і методичного інструментарію є основою для наукового обґрунтування процесу організаційного проектування типів поведінки і параметрів діяльності аграрного бізнесу нового типу.

Подолання наявних дисфункцій потребує опрацювання регулятивних механізмів і норм, у т.ч. системи планування та контролю саме на організаційному рівні не залежно від розміру та особливостей капіталізації суб'єктів сільськогосподарського виробництва. Все це обумовлює необхідність вдосконалення системи критеріїв і показників індикативного змісту, а також алгоритму їхнього обрахунку, оцінювання та моделювання. Відповідно запропоновано комбінаторний комплексний підхід до оцінювання функціональності аграрного бізнесу, що надає можливість визначати стан і тип поведінки за сукупністю різних критеріїв і показників.

Побічні проблеми ринкової трансформації галузі визначені загальним полем дисфункцій стосовно всіх суб'єктів аграрного бізнесу, що обумовлює необхідність корегування регулятивної політики за функціональним змістом результативності діяльності. Звідси перспективи в сільському господарстві України об'єктивно мають всі організаційні групи аграрного бізнесу за умови формування конструктивного – суспільно схваленого та економічно-ефективного типу економічної поведінки.

KAPITEL 2 / CHAPTER 2 ²

ANALYTICAL ENSURING THE PROTECTION OF NATIONAL ECONOMIC INTERESTS

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-14-03-003

Вступ

Сьогодні для українського суспільства в умовах воєнного стану є характерною кардинальна зміна ціннісно–світоглядних орієнтирів в економічній сфері. Більш актуальним стає сприяння згуртованості державної влади, населення та бізнесу, налагодження належним чином скоординованих взаємодій між ними, пошук безпечного простору на основі релокації бізнесу та переміщення цивільного населення, партнерська взаємодія влади та бізнесу, боротьба з кіберзлочинністю, введення нової податкової моделі, яка б дозволила підтримувати малий та середній бізнес тощо.

Проблема захисту може постати перед кожним суб'єктом економіки, насамперед, якщо він прагне провадити захисні функції у кризовий або післякризовий період, коли рівень невизначеності ринку досягає свого максимуму за рахунок накладання і пролонгації на необмежену фазу найбільшої кількості різних ідентифікованих загроз.

2.1. Концептуалізація національних економічних інтересів

В такій ситуації необхідним є переоцінка колишніх економічних норм і побудова на цій основі нової системи цінностей. Відтак актуалізується питання більш ґрунтового дослідження національних цінностей, національних інтересів та цілей в контексті захисту національної економіки.

На нашу думку методологія комплексного дослідження проблем аналітичного забезпечення захисту національних економічних інтересів повинна ґрунтуватися на фундаменті понятійного апарату загальної теорії національної безпеки, серед ключових понять якого саме національні інтереси займають важливе місце.

Концептуалізація національних економічних інтересів передбачає побудову логічної схеми зв'язку понять, що відображають можливі тенденції зміни референтного поля національних економічних інтересів, що дозволяє продукувати гіпотези про їхню природу й характер взаємозв'язків та рухатися від первинних теоретичних концептів до нових складних.

Концепт згідно академічного тлумачного словника трактується як формулювання, загальне поняття, думка [1]. Як наведено в енциклопедії

²*Authors: Kononova Iryna Volodymyrivna*

сучасної України під концептом розуміють поняття – ідею, що містить певний підхід до дійсності. Розгортання змісту концептів у системі суджень утворює концепцію [4]. Представники концептуалізму доводили, що загальні поняття не існують поза розумом пізнаючого суб'єкта, а є особливими формами пізнання дійсності, тобто поєднання (інтеграція) двох чи більше одиниць, ізольованих одна від одної через абстрагування та об'єднання за допомогою специфічного визначення дають можливість створити повну картину розуміння складного об'єкту. В нашому дослідженні таким об'єктом є захист національних економічних інтересів.

Концептуалізація національних економічних інтересів визначає наявність певної сукупності думок про природу національних економічних інтересів, засновану на наявних теоретичних висновках дослідника та охоплює тенденції й залежності між окремими компонентами національної економіки у відповідній сформованій системі понять, забезпечує місткість й компонентне наповнення, що дозволяє знаходити через концептуальну схему логічний взаємозв'язок із заданими предметами та об'єктами національної економіки та її захисту.

Отже дослідження сутності національних економічних інтересів, які виконують роль домінанти у визначенні базових понять захисту національної економіки створює відповідні умови для формування ефективної системи захисту національної економіки.

Національні економічні інтереси невіддільні від історії і традицій українського народу, системи господарювання, менталітету, культурних і духовних цінностей. Тобто між національними економічними інтересами та захистом національної економіки від загроз існує тісний взаємозв'язок, сутність якого полягає в пріоритетності національних економічних інтересів у процесі створення системи захисту національної економіки.

Національні економічні інтереси є об'єктом дослідження як економічній теорії так і державного управління. Серед зарубіжних вчених варто відзначити таких представників, як Б. Броуді, С. Браун, М. Каплан, Г. Моргентау, М. Гальперін, Г. Кан, Г. Кіссенджер, С. Хоффман, Дж. Шлессінгер, Д. Кауффман. Серед українських вчених дослідженню категорії «національні економічні інтереси» присвячені наукові розробки В. Базилевича, О. Бандурка, О. Барановського, З. Варналія, В. Васенка, М. Єрмошенка, Б. Губського, В. Горбуліна, Т. Іванової, А. Качинського, Ю. Ковбасюка, О. Користіна, Г. Колісника, В. Котковського, В. Мунтіяна, О. Новикової, Г. Ситника, А. Семенченка, Я. Чернятевич, О. Шатило, Л. Шевченко та ін.

Як показує проведена систематизація існуючих в наукових колах думок щодо розуміння сутності національних економічних інтересів, у сучасній економічній літературі немає єдиних підходів до трактування терміну «національні економічні інтереси».

Для концептуалізації цього терміна та формування комплексного уявлення

щодо сутності національних економічних інтересів на нашу думку необхідно розглянути окремо поняття «інтереси», «національні інтереси» та «економічні інтереси».

Національні інтереси України відображають фундаментальні цінності та прагнення українського народу, його потреби в гідних умовах життєдіяльності, а також цивілізовані шляхи їх створення і способи задоволення. Національні цінності є найбільш стабільний і, відповідно, найменш рухливий елемент, який здійснює вирішальний вплив на формування соціальної структури суспільства та його повсякденну життєдіяльність. Водночас унаслідок екстраполяції національних цінностей на конкретно-історичні умови розвитку суспільства формуються відповідні національні інтереси, серед яких є пріоритетні, які проголошуються на офіційному рівні [19].

Але на відміну від національних цінностей, національні інтереси є більш динамічні і можуть змінюватися залежно від умов зовнішнього середовища. На їх структуру, спрямованість, актуальність, необхідну інтенсивність й наполегливість щодо реалізації постійно впливають зміни потреб суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку в конкретний історичний відрізок часу.

Національні цілі формуються в руслі національних інтересів. Їх зміст та спрямованість визначається переважно динамікою та необхідністю реалізації національних інтересів у процесі розвитку відповідно до умов зовнішнього середовища, тобто національні цілі мають бути спрямовані на захист і реалізацію національних інтересів. Тому національні цілі представляють собою декомпозицію пріоритетних національних інтересів. Їх визначення апіорі дає змогу побудувати деяку гіпотетичну модель кращого стану (кращих і безпечніших умов розвитку та життєдіяльності) кожної людини, суспільства, держави [6].

Термін «інтереси» уперше було використано в Римському праві, первинними значеннями якого було «мати місце», «бути присутнім», «відрізнятися» і пов'язували з компенсацією збитків, нанесених кредитором у результаті затримки виплати боргу [25]. У працях Адама Сміта в англійському описі інтересу відповідає слово *self-interest*.

Слід відзначити, що поняття «інтереси» не існує окремо, а є частиною сукупності понять «мотив, цінність, потреба і мета». Як зазначено у словнику іншомовних слів поняття «інтерес» походить від латин. *interesse* — важливо і трактується як цікавість, зацікавлення, спрямованість на значущий предмет чи діяльність [3].

У філософії інтерес розглядається як категорія, що відображає усвідомлення потреб індивідом, соціальною групою, суспільством, прояв напрямків ціннісних орієнтацій [35].

Так, французькі філософи-просвітителі П. Гольбах, Д. Дідро, К. Гельвецій

прагнули співвіднести інтерес з конкретними його носіями і через нього намагалися глибше пояснити їх дії і вчинки. Д. Дідро при цьому зазначав, що коли говорять про інтерес індивіда, стану, нації – «мій інтерес», «інтерес держави», «його інтерес», «їх інтерес» – це слово означає щось потрібне чи корисне для держави, для особи, для мене тощо. К. Гельвецій розглядав інтерес як основу діяльності людей, всіх їх звичаїв і уявлень. П. Гольбах інтересом називав об'єкт, з яким кожна людина пов'язує уявлення про своє щастя» [21].

Підсумовуючи вищенаведене, можна стверджувати, що 1) інтерес виникає в об'єктивній можливості, що виявляється в поєднанні мотивів, відносно задоволення потреби. 2) інтерес формується в усвідомленій цінності у вигляді плану, намірі, цілі, 3) інтерес існує в реалізованій мети. Тобто базисом виникнення інтересу є потреба, а залежно від потреби інтерес може бути різним, але завжди строго визначеним.

Економісти інтерес розуміють як об'єктивне явище, оскільки, з економічної точки зору інтереси формуються існуючими суспільними відносинами й повністю визначаються зовнішніми по відношенню до суб'єкта умовами. Так, наприклад, представники класичної школи економіки вбачали інтереси окремого індивіда рушієм економіки держави. На думку А. Сміта, в основі розвитку держави та суспільних груп – кожна окрема людина, її природні потреби та інтереси.

Починаючи з середині ХХ ст. економічні інтереси стали розглядатися у більш широкому економічному значенні та отримали певне соціально-історичне обґрунтування.

Слід відзначити думку В. Зомбарта, який у праці «Буржуа» використовуючи спостережно-описовий підхід стверджував, що економічний інтерес сучасної економічної людини є рушійною силою національного господарства. Розвинув уявлення щодо економічних інтересів і Г. Шмоллер у своїй праці «Народне господарство, наука про народне господарство та її методи» провівши їх дослідження відносно народного господарства та політекономії.

Представник неоінституціоналізму Дж. К. Гелбрейт у своїх працях дотримується позиції, згідно якої економічні інтереси особи утворюють єдність з інтересами фірми, ототожнюються та узгоджуються з цілями корпорацій під впливом технічних нововведень. економічні інтереси як об'єкт дослідження посідають чільне місце.

Ф. Найт у своїй праці «Ризик, невизначеність і прибуток» зазначає, що формою реалізації економічного інтересу є прибуток. На його думку суб'єкти реалізуючи свої економічні інтереси прагнуть отримувати та нагромаджувати багатство зовсім не заради збільшення споживання благ або споживання приросту доходу, а заради ще більшого збагачення, ризикують під час здійснення економічної діяльності для отримання ще більших прибутків та набуття

власності, і як результат – відчуття перемоги, перевершення інших.

Й. Шумпетер, зробив висновок узагальнення раціональних та ірраціональних мотивів підприємницької діяльності вважав, що основне значення економічного інтересу полягає в його реалізації, але не завжди розуміючи свої інтереси, економічні агенти не знають, як їх найраціональніше реалізувати, що породжує значні економічні проблеми – дефіцит інвестиційних вкладень в економіку, банкрутство підприємств, невдалий вибір кар'єри тощо.

Д. Норт стверджував, що у процесі розвитку економічної системи постійно відбувається пошук нових можливостей реалізації економічних інтересів, що відображено трансформацією інституційних обмежень та механізмів їхнього регулювання [25].

Економічні інтереси в структурі національних інтересів – це економічна складова, яка, своєю чергою, складається з комплексу інтересів суб'єктів господарювання (національних компаній) у всьому розмаїтті їхніх взаємозв'язків [10].

В енциклопедії сучасної України економічні інтереси визначено як систему соціально-економічних потреб суб'єктів господарської діяльності (працівника, підприємця, корпорації, споживача, соціальної групи, суспільства, держави) [4].

З точки зору індивіда економічні інтереси являють собою об'єктивні, зумовлені відносинами власності, спонукальні мотиви, стимули трудової діяльності, спрямовані на задоволення потреб кожної особи і суспільства в цілому. У реальному житті потреби набувають конкретної форми інтересів. Іншими словами, економічні інтереси - це усвідомлені економічні потреби, що мають спонукальну силу.

Економічний інтерес - категорія суб'єктивно-об'єктивна. Суб'єктами економічних інтересів є окремі індивіди, сім'ї, домогосподарства, колективи, групи людей, спільнот, держава, суспільство в цілому. Об'єкти економічних інтересів - економічні блага (товари, послуги, інформація тощо).

Економічному інтересу властива відособленість, тобто одержання певної вигоди одним учасником, або групою учасників суспільства [10].

Отже, економічний інтерес – це вигода, що реалізується суб'єктом у процесі господарської діяльності

Економічні інтереси виступають носіями суперечностей і в цьому вигляді вони нерозривні: економічні інтереси також як і суперечності водночас є джерелом та рушійною силою розвитку економічної сфери країни.

На думку В. Д. Базилевича, економічні інтереси – це усвідомлене прагнення суб'єктів господарювання до задоволення економічних потреб, що є об'єктивним спонукальним мотивом їхньої господарської діяльності [9].

Мочерний С. В. економічні інтереси визначає як усвідомлені економічні потреби окремих людей, соціальних верств, груп та класів, що є формою відносин економічної власності, і, у свою чергу, знаходять свій вияв у

поставлених цілях, конкретних завданнях та діях щодо їх досягнення [44].

Семененко В.М., Коваленко Д.І. економічний інтерес розглядають як "користь, вигода, яка досягається в процесі реалізації економічних відносин. Це мотив та стимул соціальних цілеспрямованих дій економічних суб'єктів з метою отримання певних результатів для задоволення різноманітних потреб" [47].

Узгодження економічних інтересів обумовлюється їх компліментарністю та необхідністю вирішення суперечності між ними, що передбачає постійний пошук та оновлення механізму узгодження інтересів, компромісного вирішення протиріч.

Будь які економічні інтереси, незалежно від суб'єкта якому вони належать, чи то інтереси особи, суспільства чи держави в цілому, вимагають захисту як інтереси основних об'єктів безпеки. Але захисту підлягають не всі економічні інтереси, оскільки вони за своєю суттю можуть сперечатися між собою. Інтереси особи можуть не відповідати інтересам суспільства і держави, як і інтереси окремих прошарків суспільства можуть бути спрямовані проти інтересів особи або держави. Тому захисту повинні підлягати життєво важливі інтереси особи, суспільства і держави. Стосовно держави – це національні цінності, національні інтереси, національні цілі, відносно суспільства – цінності, інтереси і цілі суспільства, а щодо особи – цінності, інтереси і цілі особи.

Стосовно питань захисту національної економіки його зміст та цілісність визначають національні цінності; його структуру визначають національні інтереси, а спрямованість - національні цілі.

Зміст економічної категорії «національний інтерес» характеризується абстрактністю та суб'єктивністю, а її формування безпосередньо залежить від ставлення до зовнішнього середовища та системи цінностей, яка домінує у тій чи іншій країні.

Саме поняття «національний інтерес» (англ. national interest, нім. Staatsräson, франц. raison d'état) виникло у західних країнах і було запозичене з політичної літератури, в якій воно використовувалося відносно інтересів держави. Автором терміну «державний інтерес» є італійський вчений Н. Макіавеллі. У своїй праці «Державець» дослідник вживає поняття «вищий державний інтерес» у контексті застосування державою права діяти попри моральні, релігійні чи суспільні норми з метою забезпечення потреб держави, які, на його думку, є вищими, аніж потреби окремих індивідуумів [18]. Але слід зазначити, що поняття інтересів держави може не враховувати інтереси інших держав, натомість джерелом багатьох внутрішніх економічних та політичних проблем часто є національні інтереси інших держав

Фундаментом розвитку теорій національних інтересів є роботи німецького вченого Г. Моргентау в яких національний інтерес він розглядає крізь призму політичної влади – влада та інтерес нерозривні явища. Французький дослідник Р. Арон зводить національний інтерес до вираженої у загальній формі тріади

«безпека — могутність — слава», бо на його думку однозначно визначити національний інтерес не можна, оскільки «розмаїття конкретних і кінцевих цілей і завдань не дає змоги сформулювати раціональне визначення національного інтересу у зв'язку з неоднозначністю колективного інтересу в економічній науці» [8]. До наукового обігу поняття «національні інтереси» запроваджено американськими вченими – представниками «школи національних інтересів» Р. Нібуром та Ч. Бердом[18]. У 1935 р. термін «національні інтереси» був уперше включений в Оксфордську енциклопедію соціальних наук.

В малій енциклопедії етнодержавознавства під національним інтересом розуміється інтереси, що є національно специфічними, притаманними тільки національним спільностям (інтереси розвитку культури, мови, морального престижу нації тощо), та загальнонаціональними, в реалізації яких зацікавлене все суспільство.

Представник класичної політичної економії Генрі Чарльз Кері стверджував, що на засадах національних інтересів необхідно будувати політику держави [19].

Досліджуючи національні інтереси з точки зору державного управління О. Копанчук визначає їх як сукупність об'єктивних внутрішніх і зовнішніх потреб держави, а також системи державного управління, задоволення яких дозволяє забезпечити сталий розвиток особистості, суспільства і держави в цілому. під національними інтересами будемо розуміти сукупність офіційно виражених потреб і цінностей України, реалізація та захист яких забезпечує сталий розвиток особистості, суспільства і держави [35].

А. Колодій визначає національні інтереси як інтерес до самозбереження, до реалізації свого соціально-політичного і культурного потенціалу, форма якого властива саме цій нації (до реалізації національної ідеї) і вважає їх результатом синтезу інтересів національної спільноти [39].

М. Шульга зазначає, що національні інтереси – сукупність життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, які виражають потребу країни в прогресивному розвитку [47].

В рамках геополітики, де воно є однією з основних категорій розглядає національні інтереси Р. Римаренко, на думку якого поняття «національні інтереси» характеризує виражені в предметній формі національні цінності [56].

Згідно думки Я.Чернятевич національні інтереси є визначальними потребами суспільства та держави в економічній сфері, реалізація яких гарантує економічну незалежність та стійкий розвиток економічної системи держави [54].

Думка О. Воронянського базується на твердженні про те, що в основі національного інтересу лежать відносини, які формуються в суспільстві під час перерозподілу ресурсів і цінностей [18].

В.Горбулін та А.Качинський, національні інтереси трактують як «життєво важливі матеріальні, інтелектуальні та духовні цінності українського народу як носія суверенітету та єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби

суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток» [20].

К.Маркевич трактує національні інтереси як спільну основу існування індивідів, суспільства та держави, що поєднує в собі фундаментальні, матеріальні та духовні цінності, культурні, творчі, інтелектуальні та інші надбання, які втілюються у реалізації цілей і забезпеченні потреб суб'єктів держави та збереженні державного суверенітету [42].

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку» [5], національні інтереси – це життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток.

Близьким до законодавчого трактування є думка З. Варналія [15], який вважає національні інтереси – це життєво важливі матеріальні, інтелектуальні, духовні і культурно-історичні цінності певного народу як носія суверенітету та єдиного джерела влади в країні, реалізація яких гарантує державний суверенітет країни та її прогресивний розвиток.

В. Ліпкан стверджує, що національні інтереси становлять першооснову національної безпеки, і можуть розглядатися як усвідомлені особою і суспільством, гарантовані державою цільові настанови щодо необхідності існування та розвитку людини, нації і держави як єдиного організму [38].

Р.Ковалюк вважає поняття «національні інтереси» базою та невід'ємним складовим елементом системи національної безпеки [31].

Ю.Ковбасюк та Г.Ситник визначають національні інтереси як «сукупність збалансованих інтересів людини (громадянина), суспільства, держави у різних сферах їх життєдіяльності, реалізація яких гарантує збереження національних цінностей, державний суверенітет, територіальну цілісність та прогресивний суспільно-політичний і соціально-економічний розвиток, вихідний пункт політики національної безпеки та основа формування національних цілей і пріоритетів. [32]

І. Кукса, Є. Гончаров визначають національні інтереси як реальну основу дій нації та держави, спрямованих на виживання, функціонування і розвиток, сукупність національних цілей і базових цінностей, які відіграють важливу роль у стратегії та тактиці у сфері національної безпеки, та економічної безпеки як її складової [37].

На думку О.Левчук, В. Коваленко національні інтереси є фундаментальною основою економічної політики та основним пріоритетом економічної безпеки [39].

На основі вищенаведених думок можна стверджувати, що національні інтереси мають колективний характер, оскільки вони впливають з потреб громадян (груп громадян). До категорії національних інтересів належать, з

одного боку, не будь-які потреби, хай навіть об'єктивні, а саме – усвідомлені народом і офіційно виражені у національних цілях; з іншого – тільки ті потреби, які ґрунтуються на національних цінностях.

На думку С.Свешнікова, В. Бочарнікова та В. Пеньковського національні інтереси логічніше представити як життєво важливі національні інтереси України – національні інтереси України, реалізація яких забезпечує існування України як держави і право Українського народу на самовизначення; та фундаментальні національні інтереси України – національні інтереси, без реалізації яких неможливо забезпечити сталий розвиток України [52].

Держави мають різний рівень пріоритетності національних інтересів, але головним з яких залишається забезпечення своєї територіальної цілісності. Проте нації дбають не лише про безпеку кордонів, а й про свій економічний добробут. Відтак, серед пріоритетів держави – «виживання» як шляхом забезпечення національної безпеки (військової), так і економічного піднесення.

Структуру національних інтересів можна подати у вигляді моделі, яка складається з таких елементів як економічні, політичні, соціальні, екологічні, науково-технічні, культурні компоненти і управлінської складової (рис.1). Реалізація всіх складових національних інтересів неможлива без міцної економічної платформи, яка формується через призму економічних інтересів.

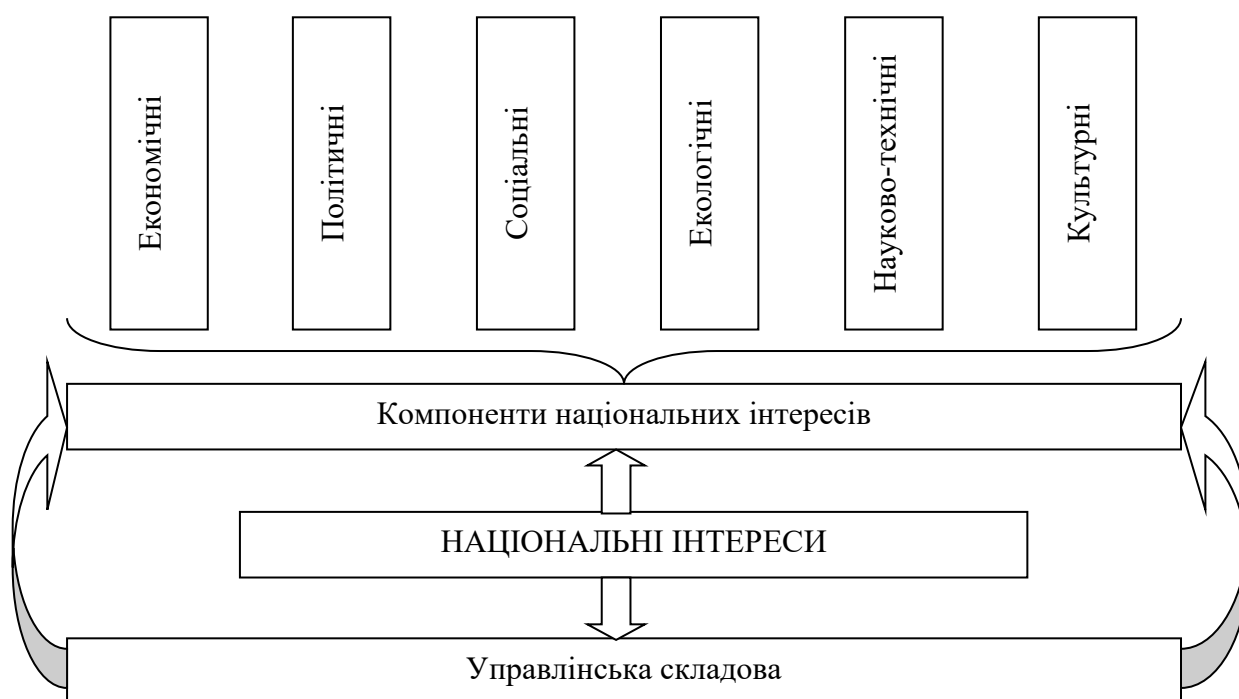

Рис. 1 - Елементи національних інтересів

Визначення змістового наповнення національних економічних інтересів як об'єктивного чинника, обумовленого сукупністю економічних потреб, відіграє визначальну роль у забезпеченні цілісності, захищеності, ефективного

функціонування та сталого розвитку національної економіки.

Серед науковців найбільш детально національні економічні інтереси розкрив В. Шлемко [47]: створення самодостатньої, конкурентоспроможної національної економіки; здійснення структурної перебудови економіки; забезпечення ефективного розвитку національної промисловості; істотне зменшення енерго- та матеріалоємності ВВП; модернізація виробництва та розвиток його наукомістких галузей; створення замкнених циклів виробництва стратегічно важливої продукції; збереження та розвиток інтелектуального та науково-технічного потенціалів України; побудова економічних відносин з країнами світу на засадах рівноправності та взаємовигідності; вдосконалення товарної структури експорту та імпорту та інші.

На думку Є.Різниченко економічними інтересами країни є сукупність кількісних (динаміка зростання ВВП на душу населення, обсягу виробництва високотехнологічної продукції тощо) та якісних характеристик (соціально-економічні параметри, які характеризують якість життя населення та справедливість розподілу благ у країні) функціонування економіки країни, які забезпечують довгострокове економічне зростання (зростання кількісних та покращення якісних параметрів економіки) та здатність національної економіки конкурувати з економіками інших держав за рівнем ефективного використання ресурсів та інновацій в умовах інтеграції та конвергенції у глобалізованому світі [45].

Такі науковці як С. Мельник, І. Горбан та М. Цуп визначають національні економічні інтереси як «сукупність об'єктивних економічних потреб незалежної країни, які проявляються в єдності різних економічних інтересів нації, що відображає суспільні потреби, задоволення яких забезпечує ефективний, стабільний соціально-економічний розвиток країни та формує конкурентоспроможну національну економіку» [42].

На думку М.Єрмошенко, національні економічні інтереси – це «сукупність об'єктивних економічних потреб незалежної країни, задоволення яких забезпечує ефективне функціонування та сталий розвиток її економічної системи, а через неї й економіки» [26]

На думку В. Базилевича, «національні економічні інтереси – це усвідомлене прагнення суб'єктів господарювання до задоволення економічних потреб, що є об'єктивним спонукальним мотивом їх господарської діяльності» [9].

І. Кучумова [39] зазначає, що національні економічні інтереси мають ґрунтуватися на: (1) сукупності цілей економічного та соціального розвитку країни; (2) врахуванні наявного стану економічної сфери, переліку та змісту виявлених загроз щодо неї; (3) системі якісних і кількісних критеріїв стану економічної сфери, які відповідатимуть вимогам сучасної ринкової економіки.

Отже, національний економічний інтерес – це сукупність об'єктивних економічних потреб незалежної країни, які виявляються в єдності різних

економічних інтересів нації, що відображає суспільні потреби, задоволення яких забезпечує ефективний, стабільний соціально-економічний розвиток країни та формує конкурентоспроможну національну економіку.

Тобто національні економічні інтереси можна характеризувати як прагнення держави в умовах обмеженості ресурсів задовольняти свої постійно зростаючі економічні потреби, забезпечувати якісне самовідтворення. Їх можна визначити як співвідношення відносної корисності отриманого економічного блага і масштабу витрат, необхідних для його досягнення.

Одним з важливих завдань захисту національної економіки є здійснення систематизації та класифікації національних економічних інтересів за категоріями та рівнями важливості. Так, М.Єрмошенко [26] пропонує національні економічні інтереси поділити на: поточні (тактичні), котрі пов'язані з розв'язанням невідкладних проблем функціонування або розвитку економічної системи та реагуванням на загрози, що призвели до кризових явищ в економічній сфері; довгострокові (стратегічні), які відображають цілі економічної політики держави на перспективу.

На думку А. Мазаракі [41], основою ієрархії інтересів має бути поділ інтересів на основні та другорядні інтереси, за умов що реалізація перших часто вимагає відстрочення реалізації інших національних економічних інтересів.

С. Завгородня пропонує поділ національних економічних інтересів на два види: внутрішні та зовнішні [28]. На її думку такий поділ дозволяє більш чітко артикулювати прагнення (наміри) тієї чи іншої держави щодо реалізації національних інтересів у процесі врегулювання міждержавних суперечностей, а також належним чином обґрунтовувати свою позицію в багатосторонніх консультаціях з тих чи інших питань економічного співробітництва, якщо, наприклад, зовнішні інтереси в економічній сфері стають дестабілізуючим фактором міждержавних відносин.

За способом формування та існування національні економічні інтереси можна класифікувати як об'єктивні та суб'єктивні, індивідуальні та групові, суспільні та державні, довготривалі та відносно тимчасові.

Неоднозначність поділу національних економічних інтересів за рівнями і суб'єктами реалізації свідчить про їх багатоваріантність.

На нашу думку, класифікацію національних економічних інтересів можна здійснювати за такими ознаками як: часова орієнтованість, ієрархія, спрямованість, спосіб формування, належність та рівень стійкості (рис.2).

Дослідження національних економічних інтересів показує, що певний характер взаємин в межах національної економіки залишається сталим до певної міри, після якої закономірності взаємодії економічних інтересів можуть діаметрально змінитися. Для Української економіки дане твердження має чіткий прояв після введення в країні воєнного стану.

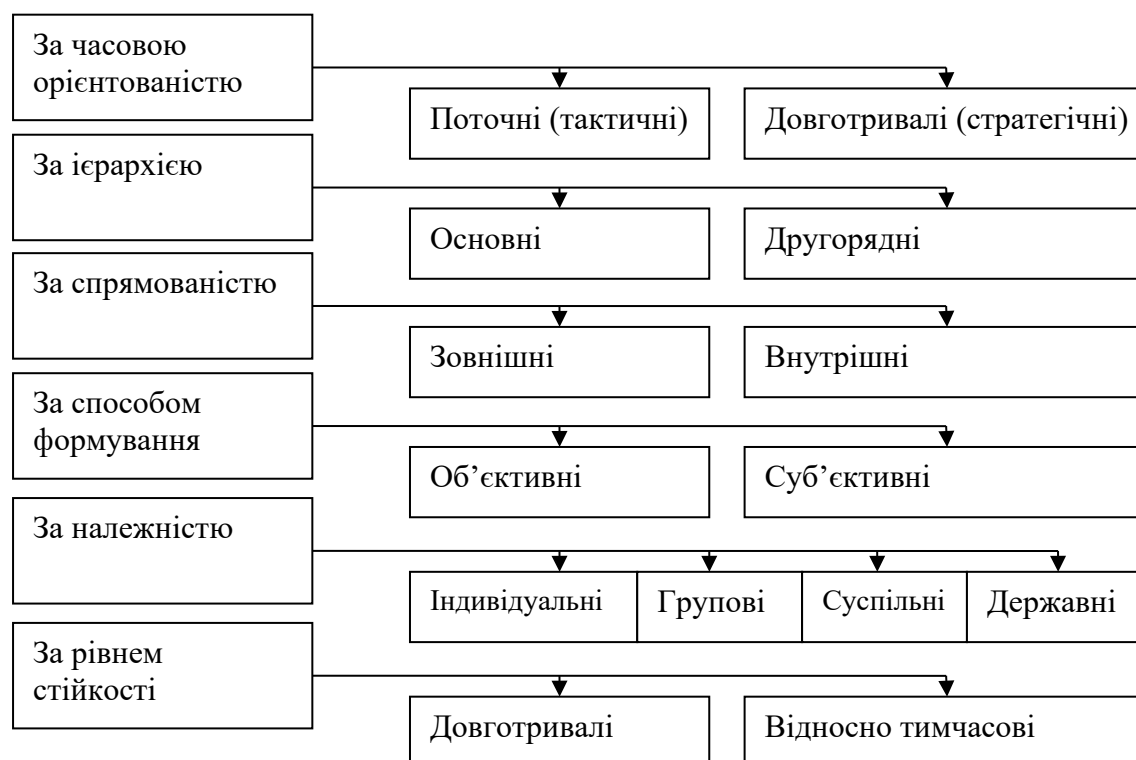

Рис. 2 - Класифікація національних економічних інтересів

Як вважають більшість дослідників [24, 26, 28, 47], визначення національних економічних інтересів як сукупності пріоритетних економічних потреб, відіграє визначальну роль у створенні надійної економічної безпеки, забезпеченні цілісності, захищеності, ефективного функціонування та сталого розвитку національної економіки.

Як зазначає Г.Панченко, підвищення продуктивності праці є системоформуючим національним економічним інтересом[45].

На думку Є. Буряка, К. Редько, А.Чорновола та О. Орленко саме євроінтеграція дозволить Україні змінити пріоритети у державній політиці, переглянувши пріоритетність цілей сталого розвитку України та шляхи їх досягнення [14].

Найбільш пріоритетними національними економічними інтересами в умовах воєнного стану є: створення надійної системи економічної безпеки України; створення самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально спрямованої економіки; дотримання балансу інтересів держави, бізнесу та громадянськості, трансформація економіки України для швидшої інтеграції у європейське економічне середовище; забезпечення альтернативних джерел енергії; створення потужного військово-промислового комплексу; відновлення економічного і людського розвитку України а саме збереження та розвиток інтелектуального й науково-технічного потенціалів України; вирішення державою соціальних проблем; побудова економічних відносин з іншими країнами на засадах рівноправності та взаємовигоди тощо.

На нашу думку згрупувати вищенаведені найбільш пріоритетні національні економічні інтереси в умовах воєнного стану можна у три групи (рис.3.):

- національні економічні інтереси, орієнтовані на виживання;
- національні економічні інтереси, орієнтовані на стабілізацію;
- національні економічні інтереси, орієнтовані на інтеграцію.

Таке групування національних економічних інтересів дасть можливість визначати саме ту сукупність об'єктивних соціально-економічних потреб, задоволення яких забезпечує ефективний, стабільний соціально-економічний розвиток країни та формує конкурентоспроможну національну економіку.

Рис. 3 - Групування найбільш пріоритетних національних економічних інтересів в умовах воєнного стану

Тобто національні економічні інтереси в умовах воєнного стану можна характеризувати як прагнення держави утримати та стабілізувати економіку в умовах обмеженості ресурсів шляхом задоволення своїх постійно зростаючих економічних потреб, спираючись на допомогу західних країни та орієнтуючись на інтеграцію у європейський економічний простір.

2.2. Аналітичне забезпечення захисту національних економічних інтересів та його елементи

Поняття захисту є багатоманітним, його тлумачення залежить від сфери використання терміну та галузі науки, у межах якої досліджується це поняття. Природа захисту має глибокі історичні корені в людській цивілізації і може розглядатися з точки зору філософії, права, історії, політології, соціології, криміналістики, економіки тощо.

В академічному тлумачному словнику української мови поняття «захист» представлено як дія за значенням захищати та заступництво, охорона, підтримка. сукупність правових, економічних, організаційних та технічних заходів, що мають на меті запобігти порушенням [1].

На нашу думку, захист – це породженні загрозою дії. При чому будь-яку загрозу характеризують, такі ознаки, як: найвищий ступінь перетворення небезпеки з можливості в дійсність; висловлений намір одних суб'єктів завдати шкоди іншим; готовність здійснити насильство для заподіяння збитку; динамізована небезпека. Таким чином загрози є актуалізованою формою небезпеки в процесі їх перетворення з можливості в дійсність.

За місцем виникнення загрози можуть бути як внутрішні так і зовнішні. За характером існуючі в сучасних умовах загрози безпеці можуть мати воєнний або невоєнний характер. За ступенем прояву існують явні та приховані загрози. За сферою спрямування впливу загрози можна розподілити на виробничі, фінансові, експортно-імпорні, технологічні, інституційні, соціально-економічні, демографо-економічні, воєнно-економічні, еколого-економічні тощо.

Рис. 4 - Захист національних економічних інтересів та його параметри

Основним компонентом захисту від загроз є адаптація, яка може здійснюватися у двох напрямках: боротьба з загрозами (активний прояв адаптації) або пристосування до впливу загроз (пасивний прояв адаптації). Але в обох напрямках спочатку необхідно визначити перелік загроз. Інструменти захисту від загроз поділяють на державно-правові, які потребують звернення до органів державної влади, адміністративні та економічні.

При формуванні систем захисту від потенційних загроз для будь-яких об'єктів необхідно дотримуватись таких засадничих принципів:

- джерела загроз можуть знаходитись в оточуючому середовищі (зовнішні загрози) або всередині системи (внутрішні загрози);
- краще запобігати виникненню загроз та їх загостренню, ніж потім боротися з наслідками їх реалізації;
- дії загроз визначаються їхньою силою; потужністю, обсягом та часом; – загрози виникають і змінюються постійно;
- захист потрібно будувати шляхом встановлення й дотримання порогів безпеки для конкретної системи, виходячи з умов її функціонування.

Систематизація принципів захисту від потенційних загроз наведено на рис.5.

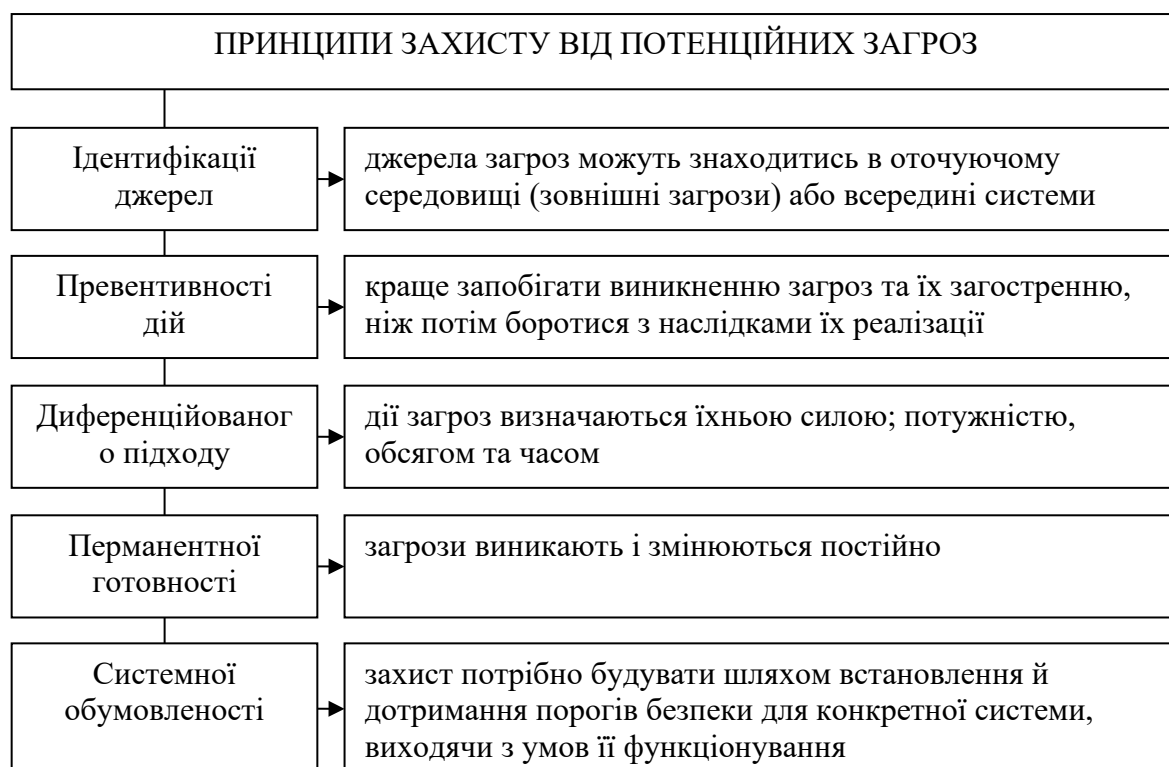

Рис. 5 - Принципи захисту від потенційних загроз

Гарантом захисту національних економічних інтересів повинна виступати держава [56]. Реалізація захисту національних економічних інтересів дасть змогу спрямовувати економічну політику на задоволення стратегічних економічних

інтересів та забезпечення економічної безпеки держави. При цьому основними результатами ефективного захисту національних економічних інтересів є приріст національного багатства, обсягів необхідних суспільству товарів і послуг, найбільш ефективне використання обмежених ресурсів, політична та соціальна стабільність, досягнення яких є можливим при створенні відповідного аналітичного забезпечення.

Дослідження сутності та значення аналітичного забезпечення економічних процесів розпочалися у середині 90-х рр. ХХ ст.. Вперше у науковий обіг Л. Поповою було введено термін «обліково-аналітична система», як система впорядкованого формування інформації з облікових і звітних даних [40]. Поняття «аналітичне забезпечення» застосовується для визначення якісного стану облікових і аналітичних процесів, які є необхідними, для задоволення інформаційних потреб керівників і достатніми для прийняття управлінських рішень [49]. Подальший розвиток теоретико-методичних питань аналітичного забезпечення пов'язаний з розглядом складових компонентів цієї системи в їх взаємозв'язку.

На сьогодні в різних літературних джерелах щодо аналітичного забезпечення використовують поняття «обліково-аналітичне забезпечення», «обліково-аналітична система», «інформаційно-аналітичне забезпечення» як тотожні або суміжні. Вирізняють різні складові, функції та завдання обліково-аналітичного забезпечення.

У широкому розумінні термін «аналітичне забезпечення» трактується як забезпечення системи управління аналітичною інформацією, яка необхідна для прийняття обґрунтованих та ефективних рішень [57].

В цілому аналітична інформація є видом економічної інформації, отриманої в результаті зведення, групування, аналізу та синтезу даних. Зведена інформація підлягає аналізуванню шляхом застосування різних статистичних та економічних методів для дослідження динаміки, структури, взаємозв'язку між явищами та процесами, що визначають рівень захисту національних економічних інтересів.

Тобто аналітичне забезпечення представляє собою сукупність збору, накопичення, розподілу, обробки, збереження, пошуку і передачі відомостей та даних, що стосуються різних аспектів об'єкту дослідження, результатів його функціонування та наявності негативного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз [34].

Якщо розглядати аналітичне забезпечення захисту національних економічних інтересів як процес послідовності певних дій, то безпосередньо підготовка аналітичної інформації може бути розподілена на кілька ключових етапів:

- 1) збирання, реєстрація та узагальнення даних;
- 2) перевірка інформації;

- 3) аналітичне опрацювання;
- 4) збереження та передача інформації;
- 5) формування інформаційного базису для розроблення рішень.

Рис. 6 - Процес аналітичного забезпечення захисту національних економічних інтересів

Метою аналітичного забезпечення є створення інформаційної бази, прийняття та оцінювання обґрунтованих управлінських рішень, виявлення ступеня їх реалізації. Без отримання якісної інформації неможливе ефективне функціонування підприємства.

Результатом функціонування аналітичного забезпечення повинні бути звіти, документи, довідки та вихідна інформація, що є основою прийняття рішень та контролювання над виконанням поставлених завдань, до яких відносять: визначення структури негативних впливів за складовими національних економічних інтересів; розподіл об'єктивних і суб'єктивних негативних впливів на національні економічні інтереси; фіксація здійснених превентивних заходів для запобігання негативним впливам; оцінювання ефективності здійснених заходів з погляду нейтралізації конкретних негативних впливів за кожною складовою національних економічних інтересів; визначення причин недостатньої ефективності заходів, здійснених для подолання вже наявних і

можливих негативних впливів.

Ефективність системи управління безпосередньо залежить від рівня якості аналітичного забезпечення та аналітичної результативної інформації, що впливає на вибір альтернативних управлінських рішень та прийняття якісних управлінських рішень, забезпечення високого рівня якості яких дає змогу здійснити своєчасне накопичення корисної аналітичної інформації. На основі такої інформації з'являється можливість для розробки та оцінювання альтернативних управлінських рішень з вибором найбільш оптимального з них в конкретних умовах.

Система аналітичного забезпечення, діючи безперервно, підвищує якість та розширює сферу практичного застосування інформації, позитивно впливаючи на ефективність управлінської інформації для сторонніх користувачів. Ланцюжок впливу аналітичного забезпечення захисту на управління має три основних елемента (рис.7).

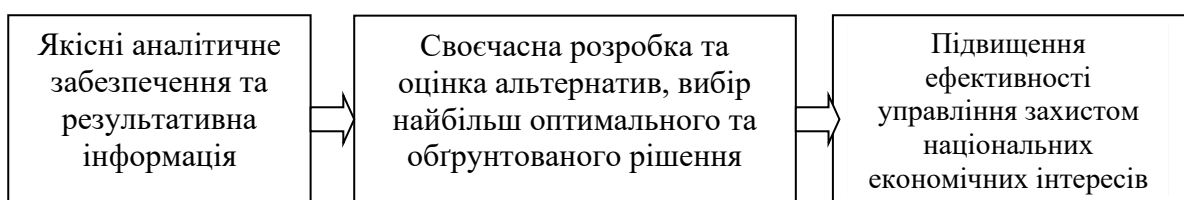

Рис. 7 - Ланцюжок впливу аналітичного забезпечення захисту на управління

Для побудови аналітичного забезпечення захисту національних економічних інтересів слід врахувати, що загрози національним економічним інтересам можуть виникати як у внутрішньому, так і у зовнішньому середовищі.

Основні аспекти побудови аналітичного забезпечення захисту національних економічних інтересів (рис.8) включають супровід аналізом внутрішніх та зовнішніх загроз, джерела інформації та потреба у її актуалізації. Основними параметрами захисту національних економічних інтересів є: рівень та якість життя населення, економічне зростання, інтеграція у світову економіку тощо.

Головною метою побудови аналітичного забезпечення захисту національних економічних інтересів є формування та передача якісної оперативної, тактичної і стратегічної інформації для забезпечення обґрунтованих та ефективних управлінських рішень щодо захисту національних економічних інтересів.

Джерелами для аналітичного забезпечення захисту національних економічних інтересів є сукупність способів отримання, пошуку, збереження, накопичення, передачі, обробки інформації, організація банків даних, формування аналітичних довідок та звітів, формування системи ІТ щодо інформаційних потоків для обґрунтування управлінських рішень.

Мета побудови аналітичного забезпечення захисту національних економічних інтересів	формування та передача якісної оперативної, тактичної і стратегічної інформації для забезпечення обґрунтованих та ефективних управлінських рішень щодо захисту національних економічних інтересів
Джерела аналітичного забезпечення	сукупність способів отримання, пошуку, збереження, накопичення, передачі, обробки інформації, організація банків даних, формування аналітичних довідок та звітів, формування системи ІТ щодо інформаційних потоків для обґрунтування
Вимоги користувачів інформації	максимальний захист національних економічних інтересів через надання інформаційної підтримки у прийнятті управлінських рішень
Головне завдання	інтеграція інформаційних потоків з економічними процесами з метою їх об'єктивного відображення

Рис. 8 - Основні аспекти побудови аналітичного забезпечення захисту національних економічних інтересів

При чому побудова аналітичного забезпечення захисту національних економічних інтересів повинно відповідати вимогам користувачів інформації, серед яких - максимальний захист національних економічних інтересів через надання інформаційної підтримки у прийнятті управлінських рішень.

В процесі аналітичного забезпечення захисту національних економічних інтересів перед виконавцями ставиться головне завдання - інтеграція інформаційних потоків з економічними процесами з метою їх об'єктивного відображення.

Також слід зважати на той факт, що аналітичне забезпечення захисту національних економічних інтересів в своєму арсеналі може мати комплексні методики аналізу та оцінки.

На етапі визначення і прогнозування розвитку ситуації щодо захисту національних економічних інтересів необхідно проаналізувати фактори, що мають безпосереднє відношення до рішень, які приймаються, за допомогою ситуаційного аналізу з використанням методів вивчення динаміки та методів прогнозування. Надалі потрібно розробити якомога більшу кількість варіантів рішень з використанням матричних та індикативних методів стратегічного аналізу.

Забезпечити потреби аналітичного забезпечення захисту національних економічних інтересів суто методами стратегічного аналізу неможливо, оскільки він, як правило, носить описовий, експертний (суб'єктивний), ймовірнісний характер, що не дає змогу трансформувати сформовані на його основі стратегічні

цілі в конкретні дії або ж об'єктивно оцінити в конкретних кількісних показниках ступінь їх досягнення.

Для оцінки рішень необхідно сформувати критеріальну базу оцінки розроблених варіантів стратегічних рішень захисту національних економічних інтересів. Залежно від характеру рішення критерії можуть бути кількісними і якісними. Кількісні базуються на очікуваних вигодах і витратах, співвідношенні між наявним та необхідним обсягом ресурсів, можливістю їх залучення зі сторони, оцінкою ступеня впливу обраного стратегічного рішення на основні результативні показники захисту національних економічних інтересів.

До основних якісних критеріїв можна віднести достатність рівня компетенції персоналу щодо реалізації різних варіантів стратегічних рішень, зрозумілість рішення, рівень реалістичності тощо. Для вибору найоптимальнішого варіанта рішення необхідно використовувати факторний, порівняльний аналіз та інші методи оцінки критеріальної бази.

На етапі узгодження шляхом підготовки аналітичних записок відбувається представлення рішення для різних рівнів управління, на яких воно узгоджується залежно від їх цільової орієнтації.

На наступному етапі необхідно підготувати узагальнену аналітичну характеристику підготовленого стратегічного рішення щодо захисту національних економічних інтересів для прийняття і остаточного затвердження. Для реалізації рішень та оцінки ступеня досягнення поставлених цілей аналітичного забезпечення захисту національних економічних інтересів доцільно проводити моніторинг шляхом збору інформації про зміну обраних показників під впливом прийнятих рішень.

З метою реалізації контролю за здійсненням аналітичного забезпечення захисту національних економічних інтересів необхідно аналізувати відхилення отриманих даних з доповненням факторного аналізу визначення і персоніфікацією їх причин. Отримана на цьому етапі інформація використовується для розробки коригуючих заходів або в процесі обґрунтування і прийняття майбутніх стратегічних рішень щодо захисту національних економічних інтересів.

Висновки

Організація ефективного аналітичного забезпечення захисту національних економічних інтересів дасть змогу створити більш ефективну та стійку систему захисту національних економічних інтересів.

Релевантність процесу прийняття управлінських рішень щодо захисту національних економічних інтересів в подальшому підвищується під дією аналітичних процедур, що дає змогу говорити про необхідність формування єдиної інформаційної моделі національних економічних інтересів та дозволить підвищувати результативність їх захисту.

KAPITEL 3 / CHAPTER 3³**FORMATION OF AN EFFECTIVE INVESTMENT POLICY OF THE ENTERPRISE: ACCOUNTING AND ANALYTICAL ASPECTS****DOI: 10.30890/2709-2313.2022-14-03-018****Вступ**

Для підвищення конкурентоспроможності продукції, посилення ринкових позицій Україна обрала інвестиційно-інноваційний напрям економічного розвитку. В цих умовах зростає інтерес до управління процесом формування прибутків та використання інвестиційних ресурсів щодо реалізації інвестиційно-інноваційних проектів та програм, які є основним джерелом фінансового благополуччя та подальшого розвитку суб'єктів господарювання. За цих обставин нові вимоги ставляться до економічної інформації, необхідної для такого управління, що забезпечується сучасною системою обліку і звітності.

Наявність різних підходів до визначення напрямів інвестиційної політики та класифікації її об'єктів, неоднозначне трактування сутності інвестиційних витрат і доходів в порядку визначення результату від інвестиційної діяльності, а також неузгодженість норм визначення цих понять у чинному законодавстві, викликає науковий інтерес до теми дослідження та підтверджує її актуальність. Дане дослідження буде сприяти виробленню організаційних та методичних засад обліку інвестиційно-інноваційної діяльності, здатності проводити оцінку об'єктів інвестиційної політики та визначати напрями і джерела їхнього фінансового забезпечення; аналізувати інвестиційну привабливість підприємств та визначати оптимальні варіанти реалізації інвестиційних проектів та інноваційних програм.

3.1. Концептуальні засади державної інвестиційної політики в Україні

Державна інвестиційна політика є частиною економічної політики країни і направлена на створення ефективного механізму впровадження інвестиційної діяльності, враховуючи сучасну світову інтеграцію, вплив глобалізаційних процесів та особливості національної економіки України. Державне планування, впровадження та регулювання в сфері інвестицій дозволяє максимально використовувати національні інвестиційні ресурси, залучати іноземні інвестиції задля досягнення довгострокових та короткострокових цілей соціально-економічного розвитку країни.

Державна політика в інвестиційній сфері може розглядатись у двох напрямках: як активного учасника інвестиційної діяльності, так і регулятора

³*Authors: Panasyuk Valentyna, Brodovska Oksana, Sydorkina Nataliia*

інвестиційних операцій щодо суб'єктів господарювання.

Державна інвестиційна політика в Україні реалізується шляхом визначення структури та масштабів інвестицій, джерел фінансування інвестиційних ресурсів, а також напрямів їх використання для посилення економічного розвитку країни.

За сучасних кризових політичних умов економічний розвиток України залежить не так від налагодженої системи ефективного інвестування, як від покращення соціально-економічного добробуту громадян. Однак зараз особливо актуальними є питання національної безпеки країни, оскільки від цього залежить функціонування як вітчизняних суб'єктів господарювання, так і країни в цілому.

Воєнний стан в Україні почав діяти тоді, коли ще не завершилася криза, яка пов'язана з пандемією COVID-19. Такий подвійний негативний вплив на національну економіку спричинив серйозні економічні наслідки для України. Кризові процеси призвели до стрімкого зростання цін, розірвання партнерських відносин та ланцюгів постачання і збуту багатьох підприємств. Це все знижує можливість впровадження інвестиційної політики для вітчизняних підприємств та створює нові перешкоди і виклики для впровадження інвестиційних проектів та програм та залучення інвестицій.

За таких умов основною метою державної інвестиційної політики має бути пошук шляхів виходу з політико-економічної кризи через формування стратегії нових напрямів залучення та механізмів освоєння необхідної кількості інвестицій, які стануть основою розвитку держави та виведуть її з економічної кризи.

Однак, і раніше в інвестиційній сфері країни спостерігався низький рівень інвестування, який обмежував продуктивність економіки через неефективне використання її потенціалу, і, як показує статистика попередніх років, визначає низькі довгострокові темпи економічного зростання країни. Так, дослідження Європейської бізнес-асоціації стверджують: «у другій половині 2021 року інтегральний показник Індексу інвестиційної привабливості знизився до 2,73 балів з 5-ти можливих (порівняно з 2,84 балів у першому півріччі). Як засвідчило проведене опитування генеральних директорів підприємств, топ-3 ключових перешкод розвитку інвестиційного клімату залишається незмінним: слабка судова система (87% опитаних), високий рівень корупції (85%), а також тіньова економіка (76%). Серед інших перешкод найчастіше відзначали геополітичну напруженість, енергетичну кризу, недосконале державне управління, стагнацію реформ, складну податкову систему, постійні ротації в Уряді та інше» [1].

Крім того, в Україні мають очевидну тенденцію до зниження інвестиції в основний та оборотний капітал у % до ВВП. Так, даний показник, порівняно з 2016 роком, скоротився з 21,7% у 2016 р. до 7,5% у 2020 р., тобто більш, ніж в 2 рази. У 2021 році в умовах активізації національної економіки після завершення кризи COVID-19 інвестиції зросли до 10,1% ВВП, однак це удвічі нижче, ніж в

інших країнах Східної та Центральної Європи, а саме 25-30% ВВП.

Важливим чинником на впровадження інвестицій є доступ до джерел їх фінансування. Статистика свідчить, що найбільша частка капітальних інвестицій профінансована за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання – понад 72%, за рахунок державного та місцевих бюджетів – 13%, а за рахунок кредитів банків та інших позик – 3,3% [1].

За даними Державної служби статистики України за обсягами освоєння капітальних інвестицій провідними сферами економічної діяльності залишаються: «промисловість – 37,7%, будівництво – 10,2%, сільське, лісове та рибне господарство – 9,3%, інформація та телекомунікації – 5,0%, оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 7,8%, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 5,7%, державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування – 9,8%, операції з нерухомим майном – 5,0%» [2].

Зростання іноземних інвестицій за цей період забезпечувалося шляхом реінвестування доходів іноземних інвесторів, а надходження прямих іноземних інвестицій за період січень-листопад 2021 р. становило близько 800 млн.дол., що є найнижчим за обсягом іноземних інвестицій з 2014 року, за виключенням 2020 року, та значно нижчим, ніж у 2005-2013 рр. (6,2 млрд.дол. в середньому за рік) [1].

За попередні роки спостерігається тенденцію до зменшення заощаджень населення (приблизно 2 %) та високий рівень поточного споживання (близько 90 %), що означає низьку інвестиційну активність, а також високий попит на товари першої необхідності й низький попит на інвестиційні товари (товари довгострокового використання). Все це знижує інвестиційну привабливість з боку іноземних інвесторів, які хочуть розширювати ринки збуту та розвивати бізнес на території України.

Разом з тим, Україна за рейтингом Savills Nearshoring Index 2020 займає друге місце у світі, після В'єтнаму, та перше місце в Європі за вартістю робочої сили та природних ресурсів [7].

Цей індекс показує більш, ніж інвестиційний потенціал країни, він характеризує країни за рівнем інвестиційної привабливості «nearshoring», коли реалізується практика перенесення ділової операції в сусідню країну. Україна, порівняно з іншими частинами Європи, для таких інвестицій є більш привабливою країною через низьку вартість робочої сили, а також висококваліфікований персонал. Середні витрати на робочу силу в Україні становлять приблизно одну третину від тих, що спостерігаються в Західній Європі. Наша країна розглядалась ключовим регіоном, який має виграти від диверсифікації постачальників після пандемії. До пандемічної кризи українська економіка зростала чотири роки поспіль (2016-2019). Крім того, до надзвичайної політичної ситуації у 2022 року, в країні надзвичайно надійною була

інфраструктура, а також відкрите торгове середовище. Крім того, Україна, подібно до інших країн Східної Європи, має безпосередню близькість і доступ до основних споживчих ринків автотранспортом або потягом, що також є перевагою для бізнесу.

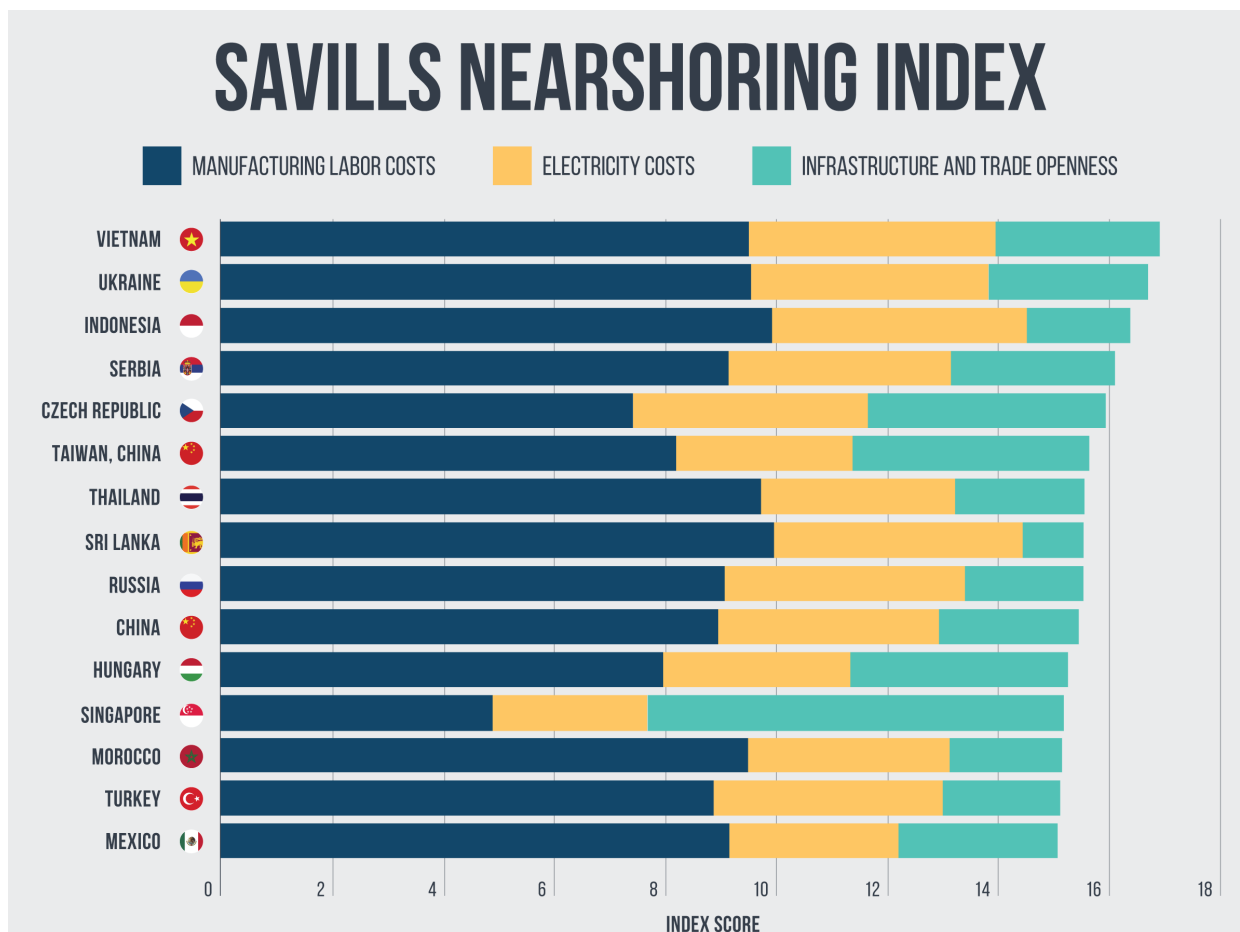

Рисунок 1 - Індекс країн, які є або знаходяться поблизу основних споживчих ринків з найбільшим ресурсним потенціалом [7].

Як бачимо, в розвинених країнах є потреба перенесення виробничих операцій у сусідню країну, ближче до кінцевого ринку для виробників. Праця завжди визначалась вагомим фактором, але, звичайно, не єдиним. Витрати на енергоносії, інфраструктура, торгівля та бізнес-клімат також мають велике значення. Однак, найбільше значення для реалізації інвестицій має національна безпека держави.

На реалізацію інвестиційної політики в країні має рівень банківського кредитування економіки. Однак, фінансування інвестицій банками (за інвестиційними проектами та програмами) за останнє десятиліття знизилось з 80% до 15% ВВП. Це найнижчий показник в світі серед країн з перехідною економікою. Відтак, у Грузії цей показник становить 80% ВВП, а для порівняння в Польщі – 59%. Крім того, більшу частину активів банків складають ОВДП та депозитні сертифікати, а бізнес-ризикові банківські операції не мають високого

попиту, що знижує інвестиційну привабливість вітчизняних банків для іноземних інвесторів. Це підтверджує той факт, що за період з 2015 року не було входження жодного іноземного банку, а навпаки в останні роки спостерігається відтік іноземного капіталу з банківського ринку.

Інвестиційна політика щодо залучення інвестицій в бізнес в розвинених країнах опирається на активний ринок цінних паперів. В Україні фондовий ринок діє з появою відповідного Закону України: «Про цінні папери і фондовий ринок», який дав правову основу врегулювання фондових операцій. Однак, фондовий ринок України можна віднести до ринків з вкрай низькою ліквідністю. Разом з тим, з 2017 року українці мають можливість інвестувати на міжнародних фондових ринках. Згідно з відповідною Постановою Нацбанку України для здійснення інвестицій за кордон потрібно відкрити рахунок у іноземного брокера та внести кошти в рамках е-ліміту НБУ. У період 2020-2021 рр. фізичні особи стали набагато частіше відкривати іноземні брокерські рахунки. Серед причин підвищення інтересу до закордонних цінних паперів – збільшення НБУ е-ліміту для фізичних осіб за іноземними вкладеннями – до 200 тис. євро на рік, а також розширення НКЦПФР списку цінних паперів, які допущені в обіг в Україні. До того ж, дослідження показують зростання фінансової грамотності населення. Крім того, низька прибутковість за класичними (без ризиковими) вкладками збільшує пошук альтернативних інвестицій, в тому числі інвестування в цінні папери на фондовій біржі. Негативним фактором є те, що інвестують українці в більшій мірі в цінні папери іноземних емітентів, а розміщення акцій вітчизняних емітентів на іноземних фондових ринках досить незначне.

На жаль, через введений воєнний стан, з 11.00, 24.02.2022 р. Фондовий ринок України зупиняється. У зв'язку з російською воєнною агресією на території України, Європейський фондовий ринок втратив майже 7 мільярдів доларів. Інвестори масово виводять кошти з європейських активів.

Таким чином, погоджуємось з Б. Данилишиним, що основними перешкодами та ризиками реалізації інвестиційної політики в Україні є:

1. «Слабкість державних інститутів, що призводить до недостатнього захисту прав інвесторів, порушення принципів ринкової конкуренції та підвищення корупційних ризиків» [1].
2. «Нерозвиненість внутрішнього ринку, що знижує зацікавленість інвесторів у розвитку бізнесу на території України» [1].
3. «Недостатньо ефективне використання потенціалу банківської системи для забезпечення фінансової підтримки реального сектору» [1].
4. «Нерозвиненість вітчизняного фондового ринку» [1].

Отже, в реалізації державної інвестиційної політики існують значні перешкоди та нові соціально-економічні виклики, в тому числі пов'язані з політичною ситуацією.

3.2. Сучасний стан інвестиційної політики вітчизняних підприємств

Інвестиційна політика підприємства характеризується певними параметрами (рис. 2). Інвестиційну політику підприємства можна визначити як систему обміркованих дій, пов'язаних з оцінкою потенційних витрат, доходів, і можливої прибутковості, а також ймовірних ризиків та небезпеки втратити гроші, та механізмів управління інвестиційним потенціалом з метою реалізації стратегії економічного розвитку компанії.

Рисунок 2 - Параметри формування інвестиційної політики

Відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність» [6] формами інвестування можуть виступати наступні цінності:

- ✓ кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери;
- ✓ рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності);
- ✓ майнові права інтелектуальної власності;
- ✓ сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих («ноу-хау»);
- ✓ права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права;
- ✓ інші цінності [6].

Схематично процес інвестування на підприємстві подано на рис. 3. Я. Д.

Крупка, І. В. Мельничук стверджують, що в процесі інвестування «інвестор, використовуючи власні, кредитні чи інші ресурси, вкладає їх у підприємницьку діяльність з надією у майбутньому одержати певну винагороду у формі прибутку, соціального ефекту чи іншої вигоди» [3]. Період часу з моменту вкладання коштів і до досягнення ефекту називається *інвестиційним лагом*.

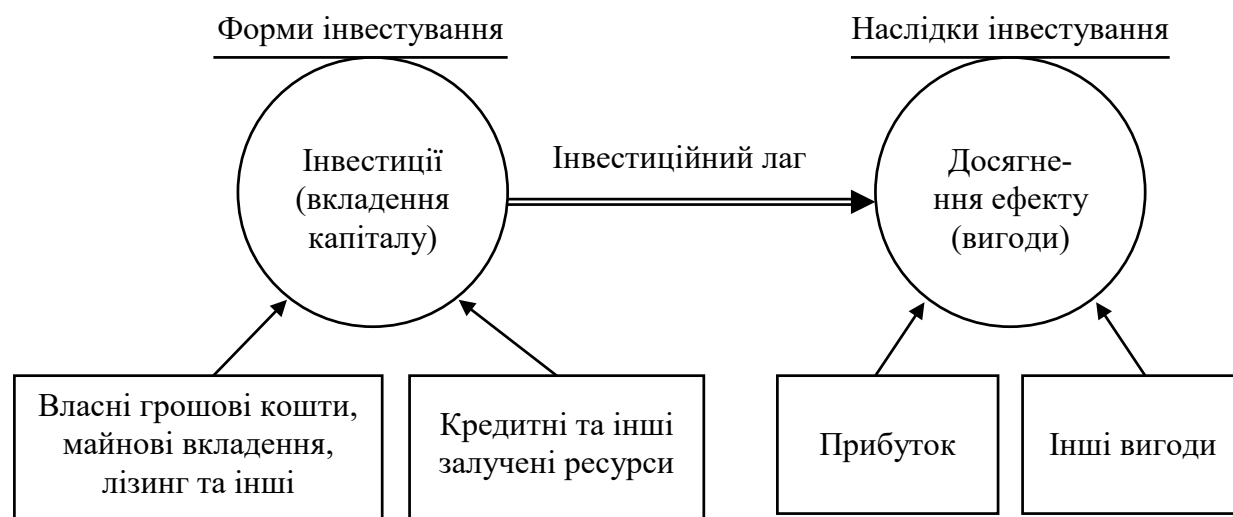

Рисунок 3 - Система інвестування підприємств [3, с. 9]

Навіть у сучасних воєнно-політичних умовах, які спричинили кризу в сфері інвестування та в економіці в цілому, основною метою діяльності будь-якої підприємницької структури є отримання прибутку як найбільшого ресурсу економічного та соціального розвитку населення країни.

Разом з тим, при стабілізації економічної ситуації, прибуток залежить від величини нарахованих доходів та понесених витрат. При формуванні інвестиційної політики підприємства необхідно враховувати, що інвестиції та пов'язані з ними інвестиційні витрати повинні покритись в майбутньому доходами підприємства від реалізованих ним інвестиційних проектів та програм. Тому важливо створити систему обліково-аналітичного відображення об'єктів інвестиційної сфери для раціонального впровадження інвестицій в фінансово-господарську діяльність підприємства з найменшими ризиками та управління ними для досягнення економічного і/або соціального ефекту. Для цього необхідно сформувати механізм управлінських рішень на основі інвестиційної політики, а також підготувати відповідну інформаційну базу щодо об'єктів інвестиційної діяльності.

Функціонування підприємств в сучасних умовах кризової економіки характеризується певними особливостями, які зумовлюють нові передумови розвитку напрямів впровадження інвестицій та їх обліково-аналітичного відображення для прийняття відповідних управлінських рішень:

1) з метою стабілізації діяльності підприємств зростає зацікавленість у збільшенні доходів від нових ринків збуту чи виготовлення нової /освоєної

продукції, що відповідає споживчому попиту та споживчим спроможностям населення. За таких умов велике значення має формування раціональної собівартості, зменшення витрат періоду та збільшення доходів у фінансовій та інвестиційній сфері. Це є основою для ведення бізнесу й подальшого розвитку бізнес-одиниці. Тому важлива вчасна, достовірна і правдива інформація про інвестиційний потенціал, доступні інвестиційні ресурси та джерела їх фінансування, а також витрати та доходи підприємства на впровадження інвестиційного проекту чи програми;

2) у галузях і підприємствах об'єктивно складаються нові тенденції розвитку, і назрівають суперечності регулювання діяльності з метою досягнення економічного ефекту на довгострокову перспективу. Відзначимо, що під впливом співвідношення попиту та пропозиції, з'являються нові види витрат та доходів, наприклад, витрати, пов'язані з інноваціями, а, отже, під впливом дії ринкових механізмів суттєвих розмірів досягає диференціація видів та форм інвестицій, інвестиційних витрат і доходів, що, як наслідок, відбивається на побудові обліково-аналітичної системи для управління цими об'єктами;

3) для використання резервів підвищення інвестиційної активності з'являється прагнення до використання наукових та спеціальних методів аналізу фінансового стану й прогнозування фінансово-господарської діяльності;

4) для ефективного управління інвестиційною політикою підприємства необхідно використовувати не лише дані фінансового та внутрішньогосподарського (управлінського) обліку інвестиційних витрат, доходів і результату від впровадження інвестицій, а й якісно новий підхід до управління цих категорій – стратегічний аналіз та прогнозування.

Вимоги до визначення інвестиційної стратегії розвитку підприємств висувуються, насамперед, ринковою ситуацією, конкуренцією, а також специфікою діяльності. Водночас, на нашу думку, розроблення стратегії розвитку підприємства має починатися з визначення основних орієнтирів комерційної діяльності.

Об'єктом управління в процесі реалізації інвестиційної політики підприємства виступають інвестиційні процеси, інноваційна діяльність, інвестиції, інновації, а також економічні відносини між учасниками інвестиційного ринку. На рис. 4 показані сфери здійснення інвестиційного управління на підприємстві.

Формування інвестиційної політики підприємства передбачає:

- оцінку політико-економічної ситуації в країні;
- розроблення інвестиційних цілей розвитку компанії;
- формування системи інвестицій в напрямку освоєння плану інвестиційно-інноваційної стратегії розвитку підприємства;
- аналіз інвестиційного потенціалу фірми;

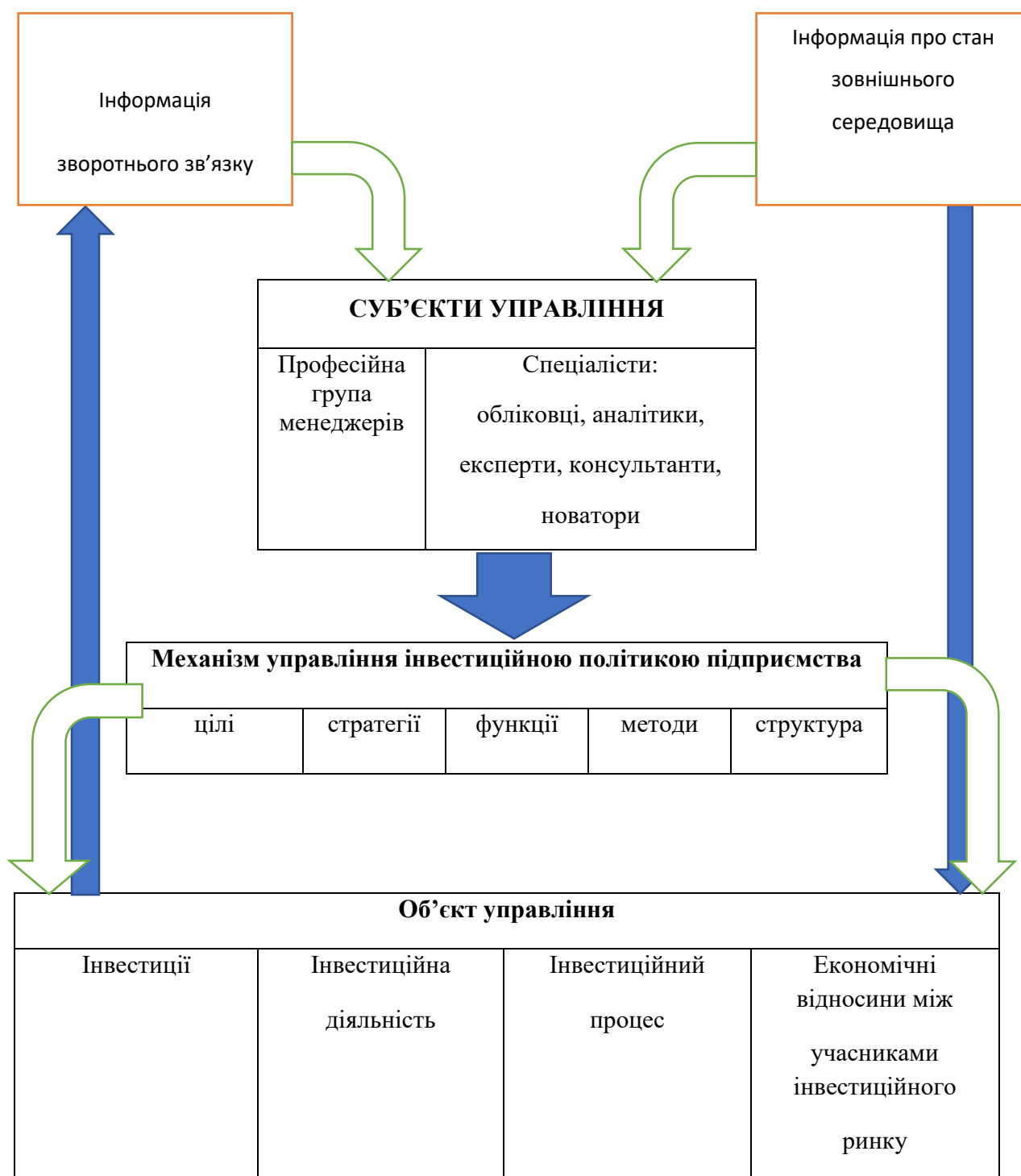

Рисунок 4 - Загальна схема управління інвестиційною політикою підприємства

- пошук і економічне обґрунтування інвестиційних проєктів, програм, інновацій, технологій, ліцензій, ноу-хау тощо;
- створення інвестиційного портфеля, диверсифікація інвестицій;

- аналіз впливів зовнішнього середовища на предмет врахуванням невизначеностей та ймовірних зовнішніх інвестиційних ризиків;
- прогнозування ринку, вивчення його кон'юнктури, інноваційно-інвестиційної діяльності конкурентів;
- розробку варіантів кооперації з конкурентами в інвестиційній та науково-дослідній сферах;
- дослідження ринку інновацій і нових технологій (ємність ринку, еластичність попиту тощо);
- планування та організацію науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт з метою впровадження їх у виробництво;
- визначення масштабів освоєння інвестицій з метою отримання інвестиційного ефекту (прибутку);
- прогнозування фінансово-господарської та інвестиційної діяльності, характеру інвестицій та/або стадій життєвого циклу інновацій (приймаються рішення про обсяги капіталовкладень, розміри виробничих потужностей,);
- удосконалення організаційних структур управління;
- оцінку ефективності інвестиційної діяльності;
- дослідження фінансових, виробничих та трудових (інтелектуальних) ресурсів, необхідних для проведення інвестиційних процесів в напрямку підвищення їх конкурентоспроможності та інноваційності;
- оцінка інвестиційних ризиків та аналіз чинників та їх мінімізації;
- аналіз прибутковості інвестиційних проектів та програм, оцінка мультиплікативного ефекту через зворотній зв'язок і контроль.

Термін «інвестиція» набув нового значення та економічного змісту з встановленням національної економіки в кінця ХХ ст. Дане поняття стало активно використовуватись у перехідній економіці України як самостійно, так і для позначення ряду похідних понять: «інноваційна політика», «інвестиційна діяльність», «інвестиційний процес» і т.п.

Правове регулювання операцій з інвестиціями та загальні економічні та соціальні умови ведення інвестиційної діяльності на території України затвердженні Законом України «Про інвестиційну діяльність» [6].

Стаття 4 Закону України «Про інвестиційну діяльність» визначає об'єкти інвестиційної діяльності:

«об'єктами інвестиційної діяльності можуть бути будь-яке майно, в тому числі основні фонди і оборотні кошти в усіх галузях економіки, цінні папери (крім векселів), цільові грошові вклади, науково-технічна продукція, інтелектуальні цінності, інші об'єкти власності, а також майнові права» [6].

Процитоване вище в Законі визначення інвестицій містить ряд суперечностей щодо їх сутності, зокрема з нормативно-правових актах, що

регулюють питання обліку і звітності інвестицій. Відтак, поняття «основні фонди» в сучасній нормативній та економічній термінології є застарілим поняттям та варто вживати його аналог «основні засоби» або більш широке поняття «необоротні активи», які крім матеріальних необоротних активів включають ще нематеріальні активи, що можуть виступати об'єктами інвестиційної діяльності (ноу-хау, інновації тощо). Крім того, у визначені об'єктів виділені цінні папери, крім векселів, які визначені національними та міжнародними стандартами до групи фінансових інструментів і є об'єктом фінансової діяльності компанії. Однак, щодо цінних паперів, то однозначного визначення їх об'єкта інвестиційної діяльності, що стверджується Законом, нема. Неоднозначність даного об'єкта підкріплена НП(С)БО 1, НП(С)БО 12 згідно з яким, операції з придбання цінних паперів належать до інвестиційної сфери, однак отримання доходів від реалізації та списання їх собівартості, надходження доходів від участі в капіталі чи втрат від участі в капіталі належать до результатів фінансової діяльності і відповідно в звітності відображаються як інша звичайна діяльність без конкретизації на інвестиційну. Тому важливо побудувати раціональну обліково-аналітичну систему відображення об'єктів інвестиційної діяльності для управління інвестиціями та прийняття ефективних рішень щодо їх результативності.

Законом України «Про інвестиційну діяльність» вноситься заборона на: «інвестування в об'єкти, створення і використання яких не відповідає вимогам санітарно-гігієнічних, радіаційних, екологічних, архітектурних та інших норм, встановлених законодавством України, а також порушує права та інтереси громадян, юридичних осіб і держави, що охороняються законом» [6].

Суб'єктами інвестиційної діяльності (інвесторами і учасниками) можуть бути громадяни і юридичні особи України та іноземних держав, а також держави [6].

Основний інвестиційний закон, під інвестиціями трактує: «всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) та/або досягається соціальний та екологічний ефект» [6].

Відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку немає єдиного визначення терміну «інвестиції». У МСБО 28 визначені «інвестиції в асоційовані та спільні підприємства» та порядок обліку цих інвестицій [4], однак це поняття не повністю розкриває поняття «інвестицій». Інші інструменти власного капіталу та/або інший фінансовий актив іншого суб'єкта господарювання, що дозволяють отримувати від них вигоди, а також відсотки, дивіденди, збитки та прибутки від операцій з інвестиціями в МСБО 32 визначаються поняттям «фінансові інструменти» [4].

Таким чином, відображення в обліково-аналітичній системі об'єктів інвестування немає чіткого та однозначного визначення, а розпорошене між

фінансовою та інвестиційною діяльністю.

Згідно з Податковим кодексом України визначення інвестицій зводиться до господарських операцій, «які передбачають придбання основних засобів, нематеріальних активів, корпоративних прав та/або цінних паперів в обмін на кошти або майно» [5]. Інвестиції в податковому законодавстві поділяють на капітальні, фінансові та реінвестиції.

Отже, визначення об'єктів інвестування є об'єднаним процесом у взаємодії з інвестиційними, операційними процесами та фінансовою діяльністю (рис. 5).

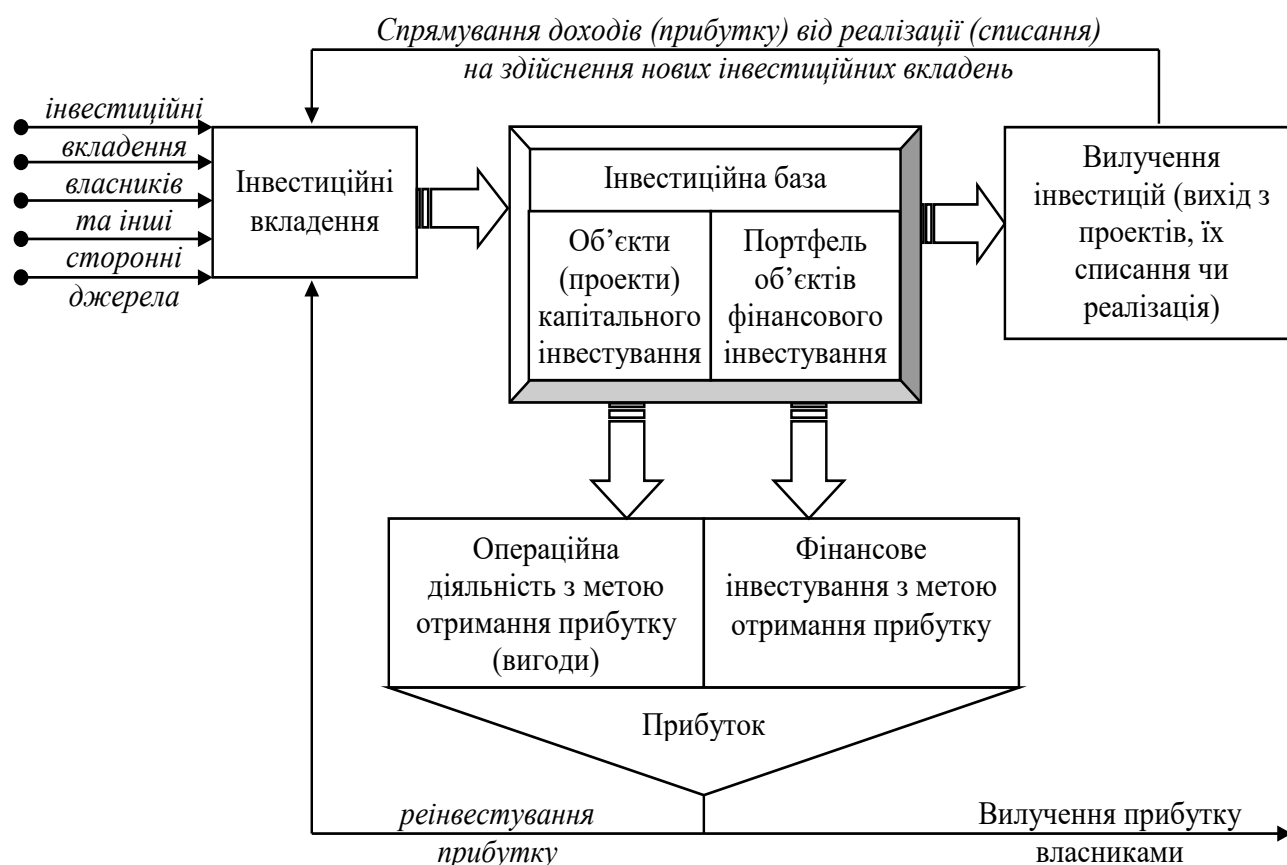

Рисунок 5 - Схема інвестиційної діяльності підприємства [3, с. 19]

Отже, інвестиційна діяльність – це безперервний цикл інвестиційних процесів, що мають суттєвий вплив на покращення фінансового стану підприємства та підвищення рівня його економічного розвитку. Таким чином, основними завданнями інвестиційної політики підприємства є: забезпечення стабільного та безперервного соціально-економічного зростання, ефективне управління ресурсами підприємства на основі оцінки інвестиційного потенціалу та інвестиційних потреб, формування ефективної структури діяльності шляхом диференціації напрямів освоєння інвестицій та отримання прибутків від інвестиційної діяльності, забезпечення конкурентоспроможності продукції тощо.

Висновки

1. Підсумовуючи зроблений нами аналіз економічної думки та правового регулювання в сфері інвестування, узагальнимо, що інвестиційна політика – це система обміркованих дій, пов'язаних з інвестиціями, оцінкою потенційних інвестиційних витрат, доходів, і можливої прибутковості, а також ймовірних ризиків та небезпеки втратити гроші, та механізмів управління інвестиційним потенціалом з метою реалізації стратегії економічного розвитку компанії. Таке визначення характеризує її мету, цілі, завдання інвестиційної політики, а також виступає методологічною базою для відображення в обліку і звітності її об'єктів.

2. В дослідженні визначено етапи формування інвестиційної політики підприємства та запропоновано схему управління інвестиційними процесами. До основних належать: розроблення інвестиційних цілей розвитку компанії; формування системи інвестицій в напрямку освоєння плану інвестиційно-інноваційної стратегії розвитку підприємства; аналіз інвестиційного потенціалу фірми; пошук і економічне обґрунтування інвестиційних проектів, програм, інновацій, технологій, ліцензій, ноу-хау тощо; створення інвестиційного портфеля, диверсифікація інвестицій; визначення масштабів освоєння інвестицій); оцінка інвестиційних ризиків та аналіз чинників та їх мінімізації; аналіз прибутковості інвестиційних проектів та програм, оцінка мультиплікативного ефекту через зворотній зв'язок і контроль.

3. Оцінка сучасного стану державної інвестиційної політики в Україні за наявних кризових політичних умов показала, що економічний розвиток України залежить не стільки від налагодженої системи ефективного інвестування, яке безумовно має вплив на позитивне позиціонування країни в глобальному середовищі, на покращення соціально-економічного добробуту громадян, однак зараз особливо актуальними є питання національної безпеки країни, оскільки від цього залежить функціонування як вітчизняних суб'єктів господарювання, так і країни в цілому.

4. Ситуація, що склалась в умовах воєнного стану знижує можливість впровадження інвестиційної політики та створює нові перешкоди і виклики для впровадження інвестиційних проектів та програм із залучення інвестицій. Відзначимо, що розроблена нормативно-правова база в сфері інвестування спрямована на розвиток інвестиційної діяльності та імплементує принципи здійснення інвестицій відповідно до міжнародного права, а внесені зміни у 2019-2022 рр. сприяють формуванню системного підходу до врегулювання відносин між суб'єктами інвестиційної діяльності, покращенню залучення приватного бізнесу до реалізації інвестпроектів на базі партнерства з державою, реформування концесійного законодавства тощо. За таких умов основною метою державної інвестиційної політики має бути пошук шляхів виходу з політико-економічної кризи через формування стратегії нових напрямів залучення

інвестицій, які стануть основою розвитку держави та виведуть її з економічної кризи.

5. Визначення інвестицій в Законі про інвестиційну діяльність містить ряд протиріч щодо їх сутності з нормативно-правових актах, що регулюють питання обліку і звітності інвестицій. Крім того, у визначені об'єктів виділені цінні папери, крім векселів. Однак, щодо цінних паперів, то однозначного визначення їх об'єктом інвестиційної діяльності немає. Неоднозначність даного об'єкта підкріплена НП(С)БО 1, НП(С)БО 12 згідно з яким, отримання доходів від реалізації та списання їх собівартості, надходження доходів від участі в капіталі чи втрат від участі в капіталі належать до результатів фінансової діяльності і відповідно в звітності відображаються як інша звичайна діяльність без конкретизації на інвестиційну. Тому важливо побудувати раціональну обліково-аналітичну систему відображення об'єктів інвестиційної діяльності для управління інвестиціями та прийняття ефективних рішень щодо їх результативності.

КАПИТЕЛ 4 / CHAPTER 4⁴

INNOVATIVE FORMS AND SOCIO-CULTURAL DOMINANTS BUSINESS COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF FORMING EFFECTIVE TEAMS

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-14-03-010

Вступ.

Розвиток національної економіки все більше акцентується на ефективності діяльності підприємств, що в свою чергу вимагає побудови ефективних команд. Важливою складовою цієї організації є бізнес-комунікації, які забезпечують не лише передачу інформації, а й ефективність взаємодії, управлінських рішень.

У сфері вивчення поняття «бізнес-комунікація» взяли активну участь такі вчені, як: С. Абрамович, Дж.П. Барлоу, Т. Булавіна, Д. Бьолер, Т. Дрідзе, Д. Зільберман, В. Кульман, Дж. Курран, М. Рідель, Ю. Хабермас, М. Хайм, Ф. Хемміт тощо.

Бізнес-комунікація є складним і багатограним процесом, який має об'єктивні та суб'єктивні сторони та характеризується різними вербальними й невербальними параметрами [1]. Бізнес-комунікація характеризується чіткою детермінованістю та регламентацією, що реалізується за допомогою ділової риторики, ділової етики, нормами і правилами корпоративної культури тощо.

Створення команди, як новий метод розвитку організації, з'явився в кінці 80х – на початку 90-х років в США та Західній Європі і швидко здобув популярність як по усьому світу, так і в сучасній Україні.

У науковій літературі існує багато визначень команди (таблиця 1).

Основні ознаки, якими характеризується команда, відображені на рис 1.

Таблиця 1 – Розвиток дефініції «команда»

Автор	Визначення	№ з/п
Katzenbach, J.R., Smith, D.K.	команда – це невелика кількість людей з взаємодоповнюючими навичками, які прагнуть до спільної мети, виконують завдання та підходи, за які вони взаємно відповідальні	[2]
Lewis-McClear K., Taylor M.	люди, що працюють разом на певному шляху для досягнення загальної мети або місії. Робота є взаємозалежною і члени команди розділяють відповідальність і вважають себе відповідальними за досягнення результатів	[3]

⁴Authors: Raupov Rustam Burkhanovych

Автор	Визначення	№ з/п
MIT Information Services and Technology	команда група людей, що працюють разом для досягнення спільної мети	[4; 5]
Team Technology	група, в якій члени інтенсивно працюють разом для досягнення спільної мети групи	[6]
Друкер П.Ф.	група людей (як правило, не дуже велика) з різною освітою, навичками і знаннями, які працюють над певним, конкретним завданням	[7]
Tannenbaum S., Beard R., Salas E.	невелика кількість людей (найчастіше 5-7, рідше до 15-20), які поділяють цілі, цінності та спільні підходи до реалізації спільної діяльності і взаємовизначають приналежність свою і партнерів до даної групи. Члени команди мають взаємодоповнюючі навички, беруть відповідальність за кінцеві результати, здатні виконувати будь-які внутрішньогрупові ролі	[8]

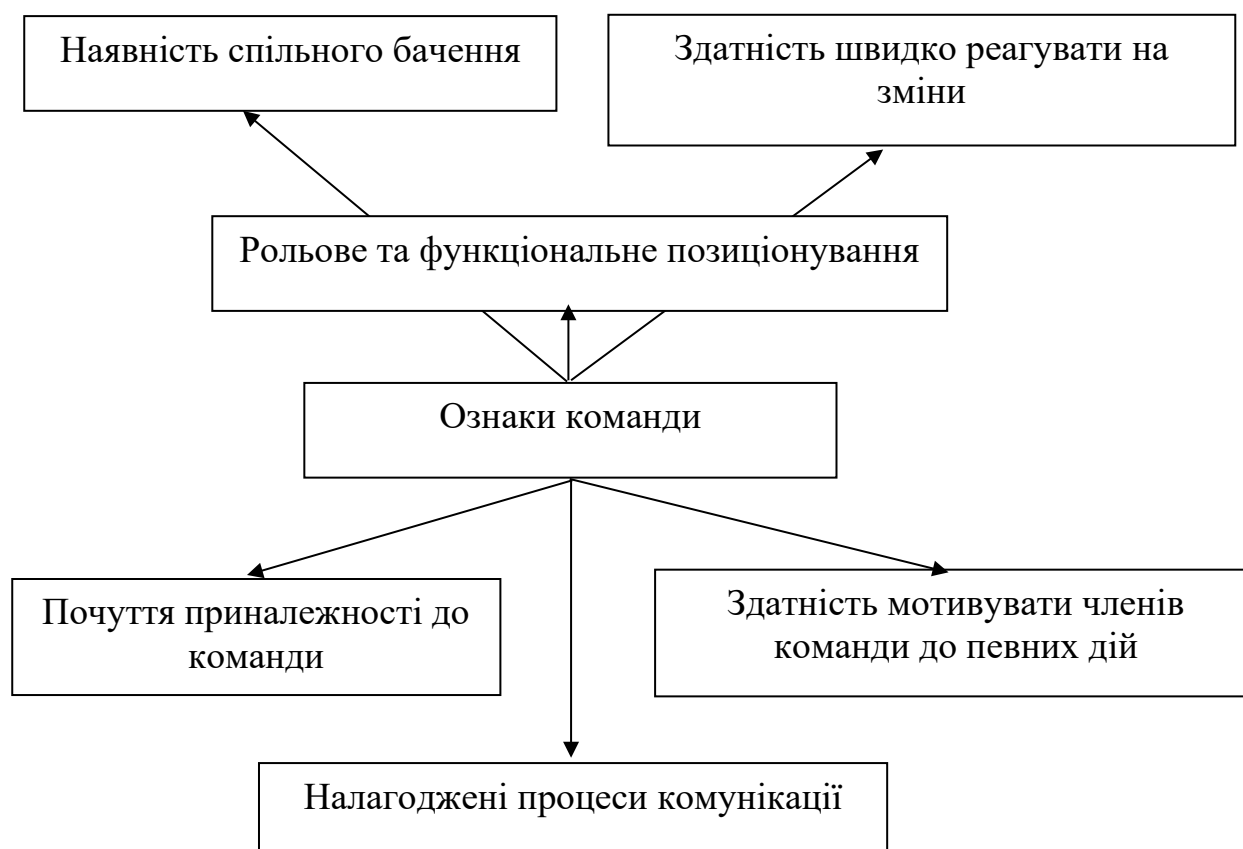

Рисунок 1 – Основні ознаки команди в організації

Р. М. Белбін визначає наступні ролі, які можуть відігравати члени команди (таблиця 2).

Таблиця 2 – Ролі членів команди [8]

Роль	Типові характеристики
А	Б
Лідер	відповідальний за справу, людей, підтримує, надихає, мотивує, визначає потреби учасників команди, веде діалог, залишається з командою у випадку успіху чи поразки, контролює.
Координатор	зрілий, упевнений, вміє чітко формулювати цілі, просуває рішення. делегує повноваження.
Організатор	динамічний, кидає виклик, чинить тиск, долає труднощі.
Генератор	винахідливий, людина з ідеями, вміє вирішувати нестандартні проблеми.
Шукач	екстраверт, ентузіаст, товариський, досліджує можливості, встановлює контакти.
Оцінювач	критик, пильнує ризики.
Математик	володіє стратегічним мисленням, бачить всі альтернативи.
Командний «гравець»	м'який, сприйнятливий, дипломатичний, вміє слухати, запобігає конфліктам в команді, чутливий по відношенню і до індивідів, і до ситуацій.
Фінішер	старанний і сумлінний, шукає помилки, контролює терміни виконання доручень.
Спеціаліст	професіонал у вузькій галузі знань.
Виконавець	дисциплінований, надійний, консервативний і ефективний, вміє реалізувати ідеї на практиці.

Формування команди в організації є досить складним процесом, що вимагає високої управлінської компетенції, а для його здійснення необхідні кваліфіковані люди, які хочуть працювати разом.

На нашу думку, слід визначати такі управлінські процеси в контексті формування ефективної командної діяльності (рисунк 2).

Формування ефективних команд на основі побудови й розвитку бізнес-комунікацій передбачає вивчення їх основних типів. Дослідники О. Долженков, О. Сакалюк на основі аналізу науково-практичної літератури з управління командами в організаціях виділяють такі типи команд:

- за статусом: офіційні та неофіційні;
- за характером внутрішніх зв'язків: формальні й неформальні;
- за механізмом формування: стихійно сформовані та свідомо організовані команди;
- за часом існування: тимчасові та постійні;

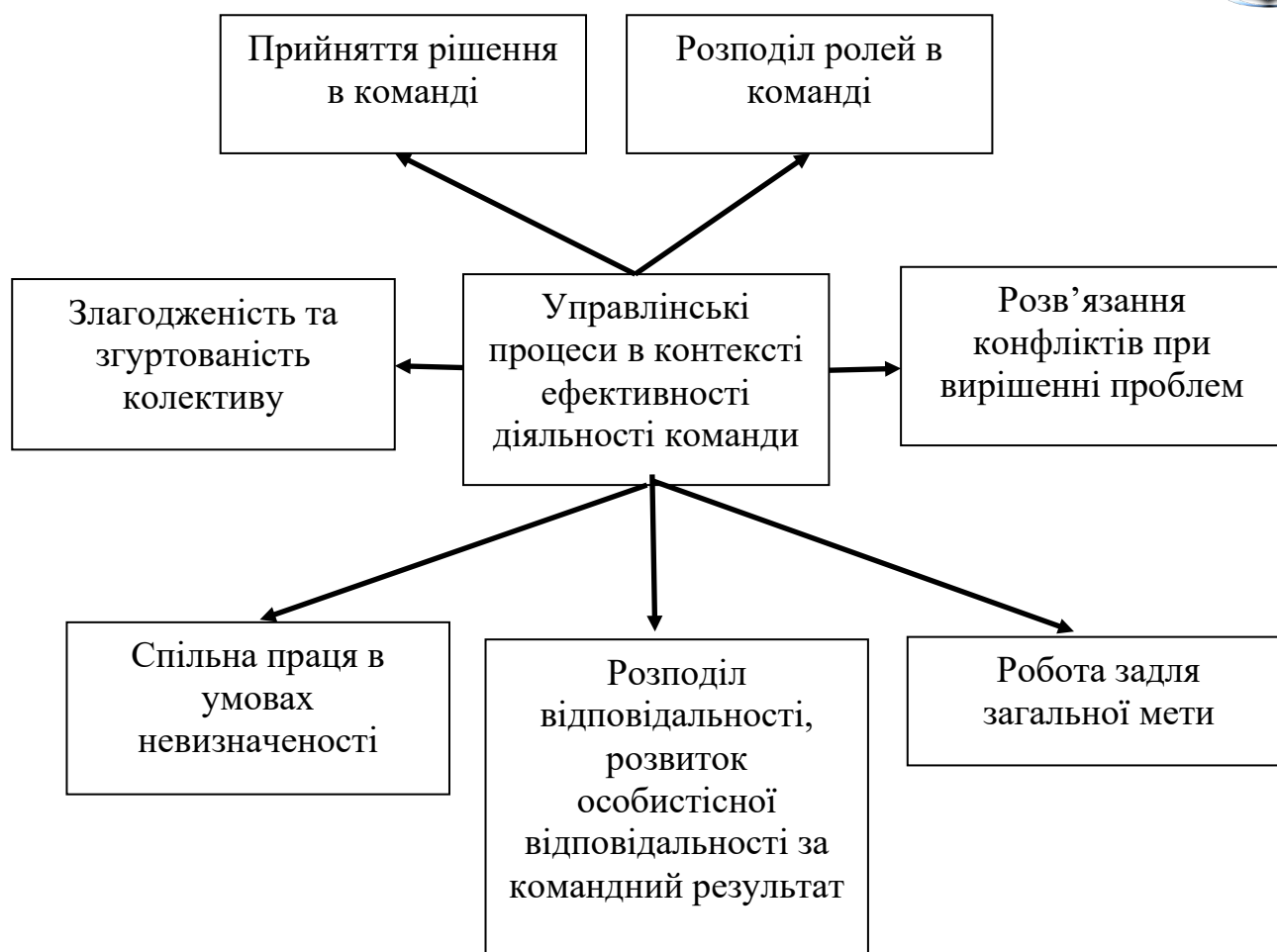

Рисунок 2 – Управлінські процеси в контексті ефективності діяльності команди

– за функціями: команди, орієнтовані на досягнення певної мети; команди, орієнтовані на реалізацію спільного інтересу; команди, орієнтовані на спілкування;

– за розмірами: малі та великі [9].

Науковець А. Свенцицький пропонує виокремлювати такі типи команд:

1. Консультативні команди. Вони реалізуються через організацію роботи різноманітних рад, комітетів, круглих столів, гуртків тощо й розробляють різні пропозиції, рекомендації. Такі команди мають низький ступінь координації з іншими підрозділами організації. Їхні робочі цикли бувають короткими й довгими залежно від ситуації.

2. Виробничі команди. Вони є відповідальними за виконання повсякденної роботи й мають високий ступінь координації з іншими організаційними підрозділами, а їхні робочі цикли зазвичай повторюються.

3. Проектні команди. Вимагають креативного розв'язання проблем і спеціалізованих знань. Підсумками роботи проектних команд є різні плани, проекти, дані досліджень, звіти тощо. Цикл життєдіяльності такої команди триває аж до повного розроблення проекту; ступінь координації дій з іншими

підрозділами невисока.

4. Групи дії. Існують лише протягом періоду своєї діяльності. Участь у них вимагає попереднього навчання або спеціальної підготовки. Підсумками роботи таких команд є відповідні місії, експедиції, контракти тощо [10].

Ми поділяємо точку зору Петюха В.М. щодо ефективності діяльності команди «як величини приросту її успішності за такими показниками: стабільне досягнення заданого результату у встановлений термін; стабільний рівень якості робіт; ефективне використання залучених ресурсів; стабільне розширення (або утримання) сегмента своєї діяльності» [11, с.435].

Ефективність діяльності команди розрізняють згідно двох позицій: професійної діяльності та організаційно-психологічного клімату (рисунк 3).

Рисунок 3 – Критерії ефективності команди [сформовано автором на основі [12]

Загальноприйнятими формами ділової комунікації є ділові бесіди, наради, збори, переговори, прес-конференції, різноманітні ділові зустрічі, презентації, брифінги, виставки, ярмарки нових товарів тощо. Ділова професійна культура передбачає вміння спілкуватися телефоном, проводити ділову дискусію,

публічно виступати [1]. У публічних промовах, інтерв'ю, консультаціях реалізуються комунікативні стратегії підприємства, які передбачають певні компетенції управлінців, як-от: самопрезентації, пропаганди філософії, іміджу підприємства, організаційних цінностей, корпоративної культури тощо. Інноваційними формами бізнес-комунікацій в контексті формування ефективних команд можна вважати корпоративні чати, відео-конференції, наради, різноманітні месенджери, соціальні мережі.

Серед основних завдань бізнес-комунікації в контексті формування ефективної команди можна виокремити такі (рисунк 4).

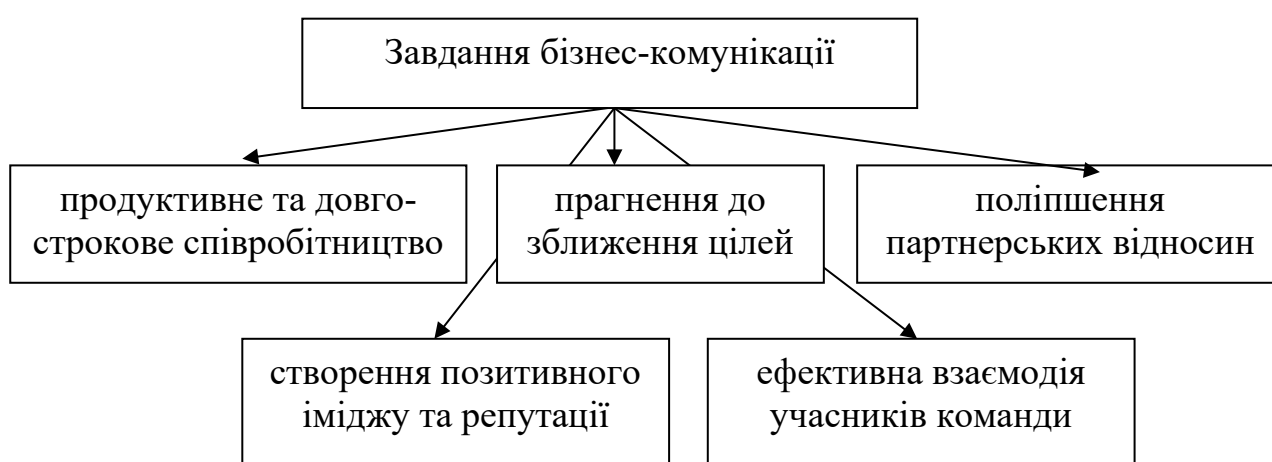

Рисунок 4 – Завдання бізнес-комунікації в контексті формування ефективної команди

Формування ефективних команд залежить не лише від економічних чинників, а й від реалізації особистісного, творчого, інтелектуального та професіонального потенціалу їх учасників. У цьому контексті слід розглядати соціокультурні домінанти бізнес-комунікацій як інструменту формування та ефективної діяльності команд в умовах змін. Г. Задорожний зазначає, що: «Духовно-моральні особистісні цінності та соціокультурні коди господарства як цілісного життя передують висхідним науковим і виробничим орієнтаціям,

бо саме вони онтогенетично задають фундаментальні сенси сумісно-розділених людській діяльності» [13, с. 8].

Комунікаційне забезпечення ефективної команди, як правило, полягає у:

- інформаційно-комунікаційному забезпеченні: реалізації інформаційно-комунікаційних потоків на підприємстві; створенні довідкової, патентної, аналітичної, технічної, рекламної інформації;
- техніко-технологічному забезпеченні: автоматизації робочих місць; використанні сучасних технологій (ІКТ) щодо обміну інформацією.

З метою підвищення ефективності команд також необхідно розвивати інноваційні форми бізнес-комунікацій. На наш погляд, сутність цього процесу полягає в наступному:

- забезпечення достовірності й вірогідності розповсюджуваної серед учасників команди інформації;
- формування ефективних комунікаційних стратегій через використання соціальних мереж, месенджерів, делегування та посилення відповідальності;
- зростання ефективності комунікації між членами команди за допомогою створення тематичних груп;
- розвиток бізнес-комунікацій за рахунок дослідження законодавчої бази та вирішення питань виходу із економічної кризи в умовах змін;
- подальший розвиток візуального контенту та гнучких інструментів його ретрансляції всередині команд.

Висновки.

Отже, пошук інноваційних форм та соціокультурних домінантів бізнес-комунікацій сприятиме зростанню ефективної діяльності членів команди та загальній результативності.

KAPITEL 5 / CHAPTER 5 ⁵**PROSPECTS FOR IMPROVING POLITICAL INTERACTION BETWEEN CENTRAL AND LOCAL GOVERNMENT BODIES IN MODERN UKRAINE****DOI: 10.30890/2709-2313.2022-14-03-007****Вступ**

Особливістю сучасних демократичних країн є розподіл кожної з гілок влади на законодавчу, виконавчу та судову, що дозволяє досягти додержання демократичних прав та свобод і виключити можливість зловживання владою в цілому.

Систему органів державної влади в Україні прийнято розділяти по вертикалі – на центральні та місцеві. Ми вважаємо, що особливістю структури сучасної української влади має стати створення ефективних механізмів взаємодії між ними.

Порядок організації та діяльності органів виконавчої влади в Україні визначається основними нормативними документами, зокрема, розділом VI Конституції України та законами «Про Кабінет Міністрів України», «Про місцеві державні адміністрації», «Про державну службу» тощо.

На наш погляд, першочерговим завданням на сучасному етапі державотворення має стати поліпшення процесу політичної взаємодії між центральними та місцевими органами державної влади.

За останні кілька років суттєвих змін зазнала реформа в системі органів виконавчої влади. Проте багато хто з видатних вчених у своїх працях вже приділили увагу досліджуваній тематиці. Однак, на нашу думку, для більш детального аналізу даної проблематики необхідно зосередитися на проведених дослідженнях виходячи з об'єктивного існуючого стану. Таким чином, ми пропонуємо більш детально дослідити функціональне обстеження, яке дає можливість провести внутрішню оцінку. Адже, перш за все, держава має досягти рівноваги між центральними та місцевими органами влади, а одним із завдань сучасної політичної науки має стати розробка плану дій щодо врегулювання їх відносин.

Ми вважаємо, що основною складовою процесу прийняття рішень в центральній політичній системі є виконавча влада, яка бере участь у формуванні і проведенні державної політики у різноманітних сферах державного життя та має діяти на принципах законності та пріоритетності громадських інтересів.

Хочемо навести один із прикладів: як показала практика, останнім часом громадськість не завжди зацікавлена в політичному житті країни, про це свідчить явка виборців у 2020 році. Результати досліджень чітко засвідчують про безпрецедентно низький рівень довіри громадян до інститутів державної влади,

⁵*Authors: Tsurkanova Iryna Oleksandrivna*

внаслідок чого в українському суспільстві спостерігається процес «неучасті», який сформувався в останні роки.

Що ж стосується низької явки виборців, то ми вважаємо, що це було пов'язано з пандемією COVID-19, яка припала саме на період виборчого процесу, а також політичною байдужістю громадян через низький рейтинг довіри населення інститутам влади на рівні держави. Про це свідчать проведені соціологічні опитування по всій країні.

Особливе місце при здійсненні принципу розподілу влади у державі займає положення про необхідність взаємозалежності та взаємодії її різних гілок. Принцип розподілу влади при організації державотворення є необхідною передумовою реалізації ідей верховенства права, здійснення принципів загальної законності, забезпечення прав та свобод людини і громадянина.

Проблематика створення оптимальної моделі організації державної влади є однією з найбільш важливих у процесі конституційного розвитку та побудови розвиненої демократії, оскільки від ефективності функціонування структури державної влади у значній мірі залежать перспективи розвитку держави і суспільства в цілому. Однією із загальноприйнятих особливостей становлення сучасної демократичної держави є пошук механізмів підвищення ефективності влади, насамперед, через побудову оптимального балансу централізації і децентралізації влади. За роки незалежності України було закладено конституційно-правові, законодавчі, організаційні, матеріально-фінансові основи, у тому числі, місцевого самоврядування, як самостійної складової конституційного ладу.

Саме тому ми пропонуємо розглянути вплив та значення місцевих державних адміністрацій (МДА), які представляють виконавчу владу в областях і районах та місцеві органи влади, а ефективність їх діяльності, на нашу думку, повинна оцінюватися з точки зору ступеня досягнення реальної та соціально-корисної конкретної управлінської мети з урахуванням обставин зовнішнього та внутрішнього характеру. Відповідно до ст.1. ЗУ «Про місцеві державні адміністрації» № 2592-VI від 07.10.2010 - місцева державна адміністрація є місцевим органом виконавчої влади і входить до системи органів виконавчої влади [1].

Тому, вперше у контексті оптимізації структури вітчизняної виконавчої влади нами пропонується метод аналізу складових елементів політичної системи сучасної України SWOT-аналіз. Він дозволить визначити сильні і слабкі сторони регіону і країни в цілому. Цей метод, що запропонував у 1963 році професор К. Ендрюс з Гарварду, тоді був застосований для аналізу проблем менеджменту, а також структуризації та оцінювання інформації під назвою SWOT-аналіз. Назва методу складена із початкових літер об'єктів стратегічного аналізу: S – Strength (сильні сторони), W –Weakness (слабкі сторони), O – Opportunities (можливості), T – Threats (загрози). Цей метод включає в себе визначення мети проекту та

виявлення внутрішніх і зовнішніх факторів, що сприяють її досягненню або ускладнюють його виконання [2, с.93].

SWOT-аналіз широко використовується у міжнародному менеджменту, однак, ми запропонували застосувати його в контексті політичної науки для аналізу проблем та вдосконалення перспектив взаємовідносин між центральними органами виконавчої влади (ЦОВВ) та МДА з метою оптимізації їх діяльності. Для цього основними напрямками визначення SWOT-аналізу повинна стати характеристика регіону, яка включає в себе: потенційні внутрішні переваги (конкурентні), потенційні внутрішні недоліки (обмеження щодо регіонального розвитку), стан оточуючого природного середовища, природно-ресурсний, економічний, науково-технічний потенціал, розвиток інфраструктури тощо.

«SWOT-аналіз де-факто є діагнозом стартових умов для впровадження стратегічного планування, оскільки містить визначення сильних та слабких сторін, а також можливостей та загроз для об'єкта стратегічного планування» [3, с.18].

Після детального ознайомлення зі SWOT-аналізом ми склали зведену таблицю сильних та слабких сторін, можливостей та припустимих загроз стосовно проведення аналізу діяльності ЦОВВ та МДА новим методом (таблиця 1).

Що стосується *сильних сторін*, то до них ми віднесли проведення спільних засідань та обговорень важливих питань, які повинні вирішуватися швидко, а також сприяти порозумінню між органами влади на місцевому рівні. Так, наприклад, сюди можна віднести: співпрацю районних рад та райдержадміністрацій, яка передбачає спільне проведення засідань, єдиних днів інформування, щотижневих нарад-семінарів виконавчих апаратів райрад та райдержадміністрацій разом із сільськими, селищними головами, де розглядаються актуальні питання сьогодення. Все це дає можливість скоординувати роботу двох гілок влади на місцях та оперативно приймати рішення, від яких залежить розвиток регіону.

Щодо *можливостей* то, по-перше, необхідно реформувати виконавчу гілку влади шляхом вдосконалення чинного законодавства та збільшити повноваження місцевих органів виконавчої влади, що в результаті, сприятиме розвитку регіонів; по-друге, ми підкреслювали важливість публічності влади, широкого залучення громадян до політичного життя свого регіону, в тому числі у виконавчій сфері, що сприятиме усуненню закритості влади.

Таким чином, застосування SWOT-аналізу дало можливість побачити чітку картину роботи, систематизувати проблемні ситуації, краще усвідомлювати структуру ресурсів, приймати виважені рішення, удосконалювати діяльність органів влади, враховуючи пріоритетність того чи іншого чинника при розробці стратегії подальшому розвитку «е-влади».

Таблиця 1 - SWOT-аналіз взаємодії центральних та місцевих рівнів влади

Сильні сторони: - чітко виписані правила взаємодії, що регламентовані Конституцією України; - обґрунтоване законодавство; - систематичні проведення спільних засідань для оперативного вирішення проблем місцевого рівня; - здійснення контролю за діяльністю місцевих органів виконавчої влади; - впровадження програмного забезпечення, мережі послуг і передових технологій, створених в рамках структури «е-влада»*.	Слабкі сторони: - інфляція; - соціально-політична нестабільність; - дублювання повноважень; - корупція; - відсутність реально діючих механізмів громадського контролю; - недосконала організація публічної влади на регіональному рівні тощо.
Можливості: - вдосконалення законодавства; - підвищення якості та ефективності регіонального управління; - скорочення витрат на утримання державного апарату; - залучення громадян та громадських організацій для підвищення ефективності та покращення взаємодії як на місцевому, так і на загальнодержавному рівні; - приваблива і плідна середовище для ділової діяльності та іноземних інвестицій.	Загрози: - постійні зміни законодавства, що призводять не до оптимізації, а до плутанини, дублювання повноважень і конфліктів; - неефективність попередніх спроб реформування виконавчої гілки влади, що свідчить про неготовність до кардинальних змін.

* В нашому дослідженні, ми пропонуємо використовувати концепцію нового способу організації, здійснення і розвитку, а також трансформації та вдосконалення ефективності діяльності органів влади та громадян з метою більш тісного зв'язку, такого як «електронна влада», далі «е-влада».

До *слабких сторін* можна віднести багато факторів, але найголовнішим, на наш погляд, є відсутність реально діючих механізмів громадського контролю.

Щодо стосується *загроз* процесу реформування виконавчої влади, то це, в першу чергу, постійні зміни законодавства, які призводять не до бажаної оптимізації, а до плутанини, дублювання повноважень і конфліктів.

Вітчизняна дослідниця О. Перфілова зазначила, що матриця SWOT будується в двох векторах: стан зовнішнього та внутрішнього середовища, кожен

з яких, своєю чергою, розбивається на інші рівні – можливості і загрози, які були виявлені у зовнішньому середовищі, сила і слабкість потенціалу, в нашому випадку – критерії органів влади. На перетинах окремих складових груп факторів формуються чотири поля (квадранти). Для них характерні певні стратегічні вказівки, які формулюються на основі взаємозв'язків окремих елементів SWOT і які необхідно враховувати під час розроблення стратегії відповідного типу [163, с. 80].

Кожне поле цієї матриці має певні позначення, такі як:

- поле СіМ – поєднання сильних сторін і можливостей;
- поле СлМ – поєднання слабких сторін і можливостей;
- поле СіЗ – поєднання сильних сторін і загроз;
- поле СлЗ – поєднання слабких сторін і загроз (таблиця 2) [4, с. 81].

Таблиця 2 - Матриця SWOT-аналізу

	Можливості	Загрози
Сильні сторони	Поле „СіМ”	Поле „СіЗ”
Слабкі сторони	Поле „СлМ”	Поле „СлЗ”

Якщо взяти за основу матрицю SWOT-аналізу, то ми побачимо, що вона більш точно виявляє переваги та недоліки ЦОВВ та МДА. Аналіз діяльності органів виконавчої влади дозволить нам обрати оптимальний шлях розвитку, уникнути загроз і максимально ефективно використовувати наявні в розпорядженні ресурси. Крім цього, результати аналізу і прийняті на його підставі рішення повинні фіксуватися, тому що накопичений досвід є основою управлінської діяльності.

Як показує практика, на сьогоднішній день, ключову роль грають саме вчасні та правильні стратегічні рішення. Характерною особливістю сучасного розвитку світу є становлення інформаційних технологій.

За допомогою таблиці 3 ми можемо визначити реальний стан та зробити розрахунки, щоб уникнути небезпек і максимально ефективно використовувати наявні в арсеналі ресурси. Ми вважаємо, що це дозволить проаналізувати та вибрати оптимальний шлях формування ЦОВВ і МДА.

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що застосування ПЦМ (програмно-цільового методу) сприятиме оптимізації діяльності ЦОВВ та МДА, як за рахунок здійснення комплексної оцінки внутрішнього потенціалу регіону, підтримці розвитку підприємництва та підвищенню зайнятості населення, удосконаленню міжбюджетних відносин та зростанню надходжень до місцевих бюджетів, так і через встановлення громадського контролю за діяльністю центральних та місцевих органів влади, їх підзвітності громаді тощо. У свою чергу, SWOT-аналіз дозволив виявити сильні та слабкі сторони діяльності органів виконавчої влади, а також проаналізувати можливості і загрози, що дає

Таблиця 3 - Статистична оцінка сильних і слабких сторін, можливостей та загроз

Сильні сторони	Вага	Оцінка	Ранг	Можливість	Вага	Оцінка	Ранг
1.	Z_1^s	N_1^s	$F_1 = \frac{Z_1^s N_1^s}{\sum Z_1^s N_1^s}$	1.	Z_1^0	N_1^0	$V_1 = \frac{Z_1^0 N_1^0}{\sum Z_1^0 N_1^0}$
2.	Z_2^s	N_2^s	$F_1 = \frac{Z_2^s N_2^s}{\sum Z_2^s N_2^s}$	2.	Z_2^0	N_2^0	$V_1 = \frac{Z_2^0 N_2^0}{\sum Z_2^0 N_2^0}$
...				...			
Слабкі сторони	Вага	Оцінка	Ранг	Загрози	Вага	Оцінка	Ранг
1.	Z_1^w	N_1^w	$G_1 = \frac{Z_1^w N_1^w}{\sum Z_1^w N_1^w}$	1.	Z_1^t	N_1^t	$U_1 = \frac{Z_1^t N_1^t}{\sum Z_1^t N_1^t}$
2.	Z_2^w	N_2^w	$G_1 = \frac{Z_2^w N_2^w}{\sum Z_2^w N_2^w}$	2.	Z_2^t	N_2^t	$U_1 = \frac{Z_2^t N_2^t}{\sum Z_2^t N_2^t}$
...				...			

Примітка: $\sum_i F = 1$, $\sum_i G = 1$, $\sum_i V = 1$, $\sum_i U = 1$

змогу комплексно підійти до питання ролі ЦОВВ та МДА у політичній системі України та шляхів оптимізації діяльності вітчизняних виконавчих органів влади.

На сучасному етапі розвитку в світовій практиці значного поширення набуває концепція «Громадянського суспільства». Відповідно до неї особливе місце в системі державної політичної влади належить персонально людині, тобто громадським організаціям, які представляють інтереси громадян.

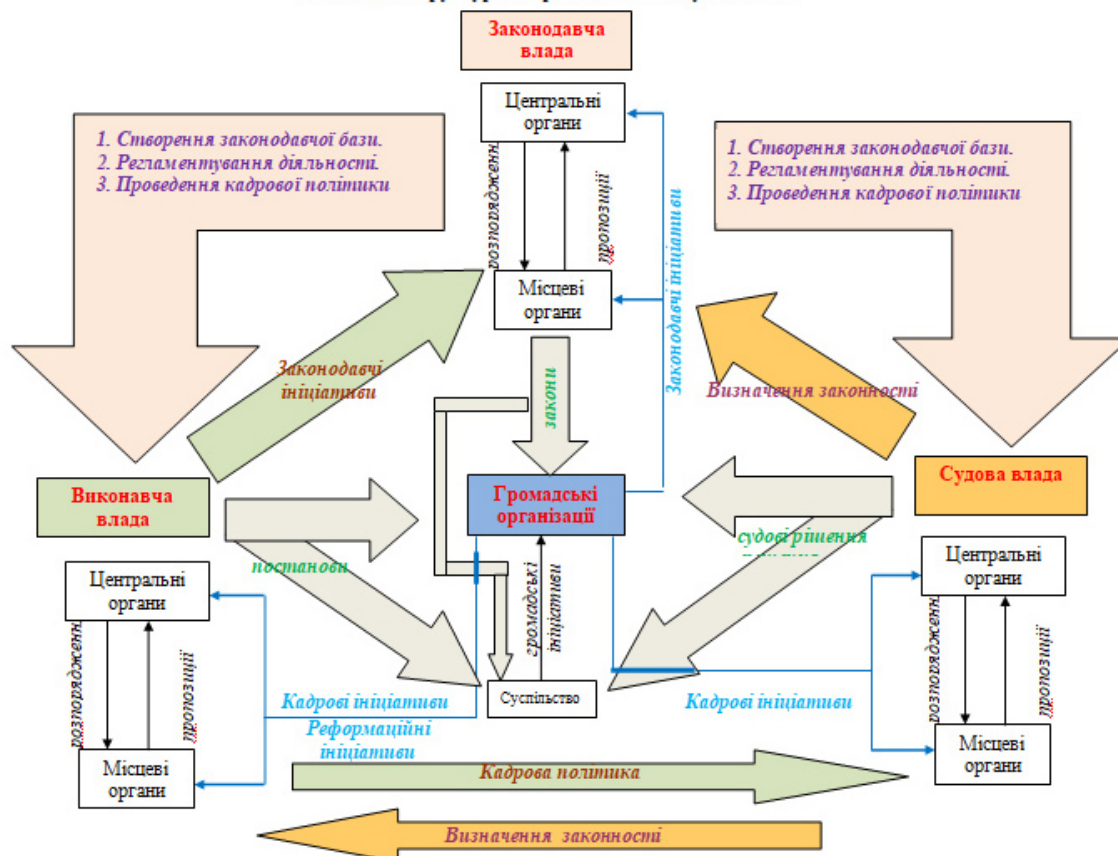
Структурна організація інститутів влади в Україні представлена виконавчою (Кабінет міністрів і місцеві державні адміністрації), законодавчою (Верховна Рада та місцеві ради) та судовою гілками влади (Верховний Суд і місцеві суди), що представлена у схемі нижче.

В даному випадку між центральними та місцевими суб'єктами встановлено двосторонній зв'язок, який обумовлений законодавчою базою. Що стосується суб'єктів громадянського суспільства, то до них відносяться громадські організації, які й покликані представляти інтереси простих громадян. Вплив з боку законодавчої влади полягає в ухваленні нормативних актів (регламентують діяльність всього суспільства), виконавчої влади – прийняття постанов (надання регламентації в діяльності суспільства в цілому), судової - визначення законності діяльності всіх членів суспільства.

Що стосується взаємодії між різними інститутами влади, то для спрощення схеми автором було прийнято припущення про те, що взаємодія між ними здійснюється централізовано (тобто центральні органи однієї з гілок влади впливають на центральні органи іншої, а ті в свою чергу, спускаючись по

Схема реалізації політичної взаємодії між центральними та місцевими рівнями різних гілок влади в сучасній Україні при взаємодії зі структурами громадянського суспільства

вертикалі всередині одного інституту влади вниз - встановлюють правила для місцевих органів влади).

Таким чином вплив законодавчої влади полягає в наступному: для виконавчої та судової влади – створення законодавчої бази; регламентування діяльності; проведення кадрової політики. Вплив судової влади полягає у визначенні законності в діяльності виконавчої та законодавчої гілок влади на всіх рівнях. Виконавча влада визначає кадрову політику, що проводиться в її структурах, для законодавчої влади – вона виступає ініціатором реформаційних перетворень, які здійснюються законодавчою владою. Також, на наш погляд, необхідно відзначити, що реальний процес взаємодії між рівнями різних інститутів влади набагато складніше, оскільки існує досить розгалужена система взаємовідносин, які стихійно виникають і можуть носити одноразовий характер.

Висновок

Обрані методи дослідження дозволили не тільки розкрити сутність виконавчих органів влади, їх місце і роль в політичній системі сучасної України, але й виявити проблеми та перспективи в їх функціонуванні та запропонувати ефективні механізми вдосконалення їх діяльності. Зокрема за результатами комплексного визначення «сильних» і «слабких» сторін системи державної влади в Україні розроблений комплексний план основних заходів для вдосконалення взаємодії між різними складовими політичної системи, зокрема, повноважень між центральними та місцевими рівнями влади.

Таким чином, використаний нами SWOT-аналіз дозволив виявити сильні та слабкі сторони діяльності органів виконавчої влади, а також проаналізувати можливості і загрози, що дає змогу комплексно підійти до питання ролі центральних та місцевих органів влади у політичній системі України та шляхів оптимізації їх діяльності.

KAPITEL 6 / CHAPTER 6 ⁶**VOLUNTEER ACTIVITY AS WAY OF FORMING SOCIAL AND CIVIC COMPETENCE OF CHILDREN IN PRESCHOOL EDUCATION****DOI: 10.30890/2709-2313.2022-14-03-011****Вступ**

Сьогодні благодійна та волонтерська діяльність є частиною буття кожного українця від дитини до дорослого. Щодня в різних куточках країни та світу проходять сотні благодійних заходів, потужно розвивається волонтерський рух, небувалою є соціально-громадянська відповідальність кожної людини. В умовах воєнного стану, світових суспільно-політичних та економічних подій, одним з головних завдань сучасної дошкільної освіти є оновлення, активізація процесу соціально-громадянського виховання, наповнення освітнього процесу новим змістом. Так, у Державному стандарті дошкільної освіти (2021 р.) [1] наголошується на необхідності формування в дітей навичок соціально прийнятної поведінки, готовності співпереживати та співчувати іншим, становленні основ соціально-громадянської компетентності [2].

Нині на законодавчому рівні триває робота над проектом Закону України «Про дошкільну освіту», який є суголосним з оновленим Законом України «Про освіту». В Законі визначено, що метою освіти є «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [3].

Дорожньою картою формування соціально-громадянської компетентності є Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. В ній зазначено, що громадянська освіта має охоплювати всі види та рівні освіти, всі вікові групи громадян, в тому числі й дітей дошкільного віку, та бути спрямованою на формування громадянських компетентностей. Одним складників дошкільної освіти є – формування здатності до спільної колективної діяльності, що сприяє набуттю досвіду досягнення спільних цілей [4].

Дошкільний вік є сенситивним для формування соціально-громадянської компетентності. Саме у старшому дошкільному віці активно формується емоційно-ціннісне ставлення дітей до себе та інших людей; уміння злагоджено взаємодіяти в команді; виховуються основи патріотизму та позитивного

⁶*Authors: Kozak Liudmyla Vasylyvna, Fedorova Svitlana Oleksandrivna*

ставлення до праці, розуміння користі й необхідності для себе та інших людей [5].

Старші дошкільники прагнуть бути активними учасниками дитячого товариства, посісти в ньому певне місце, задіяти отримані раніше комунікативні вміння, в них з'являється бажання поводитися згідно з моральними нормами не тому, що цього вимагають дорослі, а тому, що є бажання зробити приємні речі для себе та для інших [6]. Оскільки заклади освіти є осередками формування активної громадянської позиції та життєвого досвіду дітей, виникає необхідність залучення дошкільнят до суспільно-політичних подій, а саме до волонтерської діяльності.

Сучасні заклади дошкільної освіти відіграють одну з ключових ролей у вихованні громадян, які мають бути готові до життя в соціумі й до конструктивної взаємодії з іншими. Адже саме в дошкільному віці кожна людина отримує перший досвід суспільного життя, тож вкрай важливо, щоб цей досвід формував активну громадянську позицію.

Тому перед науковцями та практиками постає завдання – визначення сучасних форм та засобів взаємодії з дітьми старшого дошкільного віку з метою формування їх соціально-громадянської компетентності в закладах дошкільної освіти, залучення до освітньої діяльності батьків.

6.1. Теоретико-методичні, нормативно-програмові засади досліджуваної проблеми

Дошкільна освіта є вкрай значущим етапом становлення особистості, сьогодні дуже важливо приділяти особливу увагу формуванню соціально-громадянської компетентності дітей.

Досліджуючи наукові доробки з окресленої проблематики, нами було встановлено два окремих напрями досліджень, а саме формування у дітей соціальної та громадянської компетентностей.

Значну увагу дослідженню сучасних теоретичних засад соціальної компетентності дошкільників приділено у працях Н. Гавриш, М. Гончарової-Горянської, О. Кононко, О. Литвишко, О. Максимової, С. Матвієнко та ін.

Питання, пов'язані з проблемами формування громадянської компетентності розглядали класики вітчизняної педагогіки В. Сухомлинський, К. Ушинський та сучасні дослідники О. Козлюк, О. Косенчук, О. Стаєнна та ін.

Не менш вагомими для педагогічної науки є дослідження вітчизняних психологів Т. Піроженко, С. Ладивір, Л. Соловйової, присвячені розвитку ціннісних орієнтацій дошкільників.

До проблем формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку нині прикута увага вітчизняних науковців О. Косенчук,

Л. Куземко, Т. Пономаренко та ін.

У межах запропонованої теми дослідження актуальними є наукові праці О. Безсонової, О. Гнізділової та О. Стадніченко, присвячені питанням волонтерської діяльності, як засобу виховання соціально-громадянської компетентності дітей. Також важливими в контексті дослідження є доробки науковців Г. Беленької, О. Коваленко, О. Літченко щодо співпраці закладів дошкільної освіти з родинами вихованців.

Наявність наукових розробок означеної тематики свідчить про стійкий науковий інтерес до досліджуваної проблеми, однак, питання формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку засобом волонтерської діяльності є маловивченим. Хоча останнім часом волонтерство стає поширеним явищем серед різних верств населення країни, в тому числі і у закладах освіти, але на жаль, мало застосовується у дошкільних закладах. Тому дослідження практичного досвіду щодо включення дітей старшого дошкільного віку до цього виду діяльності потребує особливої уваги.

Мета статті полягає в дослідженні феномену волонтерської діяльності, як засобу формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку в сучасному закладі дошкільної освіти.

Відповідно до мети статті визначено такі завдання: здійснити теоретичний аналіз проблеми формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку; окреслити можливості впливу волонтерської діяльності, як засобу формування означеної компетентності; розкрити особливості взаємодії сім'ї та закладу дошкільної освіти у волонтерській діяльності.

6.2. Особливості експериментально-педагогічної діяльності

Останнім часом в нашій країні відбулося чимало подій державного, європейського і навіть всесвітнього значення. Доленосні події, що викликані військовою агресією проти України, зміни у соціокультурному середовищі та реформування освіти, фактом своєї появи спонукають до перегляду і переоцінки багатьох тверджень ціннісного характеру. Стрижневе місце в цих реаліях посідають ідеї засвоєння моральності, формування соціальних, громадянських та культурних цінностей, розвиток громадянських якостей.

За твердженням О. Кононко у шість років дитина свідомо орієнтує свою діяльність на суспільні функції людей, норми і зміст їхньої поведінки. Пізнання самого себе поряд з пізнанням навколишнього світу – необхідна умова соціального розвитку дошкільників. Дитина усвідомлює свої бажання та дії, які пов'язані з формулюванням мети і здатністю її практично реалізувати. Розвиток соціальної активності – є однією з основ успішної соціалізації майбутніх

молодших школярів. Соціалізація – процес формування в дошкільника типових для конкретної соціальної групи якостей, норм поведінки, позицій. Для повноцінного соціального розвитку необхідне оптимальне поєднання виховання і навчання з практикою соціальної взаємодії з оточуючими людьми, тобто з її власним особистісним досвідом [7].

Метою освітнього напрямку «Дитина в соціумі» є формування у дітей старшого дошкільного віку соціально-громадянської компетентності, яка є складовою їхнього особистісного зростання у період дошкільного дитинства [8].

Важливо усвідомити, що соціально-громадянська компетентність тісно пов'язана з особливостями поведінки, з ціннісними орієнтаціями, з навичками взаємодії у навколишньому світі. Зупинимось детальніше на трактуванні сутності формування соціально-громадянської компетентності дітей.

Соціально-громадянська компетентність — це здатність дитини виявляти особистісні якості, соціальні почуття, любов до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на поліпшення спільного життя [9]. Її рівень сформованості є одним з показників особистісної зрілості дошкільника та потребує цілеспрямованого розвитку в дошкільному віці. Тож одним із найважливіших завдань дошкільної освіти є виховання людяності, формування гуманних міжособистісних стосунків, соціальних норм та громадянської активності.

Активна громадянська позиція – є антиподом небайдужості до навколишніх подій. Людина, яка володіє цією якістю, цікавиться всім, що відбувається в країні та світі, бере участь у будь-яких починаннях, хоче зробити певний внесок у навколишнє, його дійсність [10]. Вчені доводять важливість співробітництва і активного залучення батьків у виховання дітей, оскільки співпраця дошкільного закладу і батьків якісно підвищує ефективність освітніх послуг та сприяє розвитку дошкільників. Одним з головних напрямків співпраці, мотивації та залучення – є створення умов для активної участі батьків. Зарубіжні науковці також підтверджують думку про важливість співпраці ЗДО і родини, оскільки в результаті співпраці батьків і педагогів діти значно краще розвиваються, вони демонструють кращі соціальні навички, менше проблем у поведінці та більшу здатність пристосовуватися до ситуацій та ладнати з оточуючими [11].

Одним із засобів формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку є залучення їх до волонтерської діяльності дорослих, а саме, педагогів та батьків.

У контексті дослідження важливо розглянути поняття «волонтерство», «волонтери», «волонтерська діяльність».

Поняття «волонтерство» за визначенням вітчизняних та зарубіжних науковців є суголосним із поняттям «добровільна діяльність», та означає:

1) благодійність, що здійснюється фізичними особами на засадах

неприбуткової діяльності, без заробітної платні, просування по службі, заради добробуту й процвітання спільнот і суспільства загалом;

2) добровільну діяльність, що заснована на ідеях безкорисливого служіння гуманним ідеалам людства та, не маючи цілей отримання прибутку, одержання оплати чи кар'єрного зросту;

3) отримання всебічного задоволення особистих і соціальних потреб шляхом надання допомоги іншим людям.

Волонтер (від лат. «voluntarius» – воля, бажання, від англ. «voluntary» – добровільний, доброволець, йти добровільно) – це особа, яка за власним бажанням допомагає іншим. У Законі України «Про соціальні послуги» зазначається, що волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер.

Волонтерська діяльність – це спосіб підтримки, піклування, надання допомоги членам громади; взаємодії між людьми, з метою спільного вироблення нових шляхів розв'язання проблем, які виникають [12].

Волонтерська діяльність в Україні здійснюється за декількома напрямками, зокрема:

- надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, які потребують соціальної реабілітації, осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах;

- надання волонтерської допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України;

- проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання;

- сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією спортивних, культурних, молодіжних та інших видовищних і громадських заходів;

- надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням;

- надання волонтерської допомоги людям, які опинилися у складних життєвих обставинах;

- надання волонтерської допомоги, пов'язаної із захистом та рятуванням тварин та ін. [13].

Основою волонтерської діяльності є добра воля особи, що відчуває відповідальність перед суспільством, цінністю волонтерської діяльності – є

користю, яку вона приносить. Ці аспекти волонтерства є надзвичайно цінними для виховання. Зазвичай добродійна діяльність із періодичної стає постійною. Особа, яка відчула задоволення від зроблених нею добрих справ, відчуває потребу робити їх й надалі [14].

Учасниками волонтерського руху в закладі дошкільної освіти є батьки, педагоги і також залучаються діти. На думку О. Безсонової волонтерство в закладах дошкільної освіти не лише спосіб активної участі у житті суспільства, а й важливий чинник об'єднання всіх учасників освітнього процесу.

Ми розглядаємо волонтерську діяльність старших дошкільників як засіб і спосіб формування в них соціально-громадянської компетентності.

В основу волонтерського руху в закладах дошкільної освіти покладено принципи педагогіки емпайерменту, а саме:

- 1) створення умов для формування у дитини впевненості у власних силах і можливостях та відповідальності за результати навчання;
- 2) ухвалення нею рішень щодо власного стилю життя та їх виконання;
- 3) забезпечення психологічного комфорту дітей під час занять як за допомогою спеціальних прийомів, так і через доступність змісту (за принципом вибору кожною дитиною тих кроків, які вона хоче і може здійснити);
- 4) створення умов для появи у дітей ентузіазму і почуття задоволення від результатів групової й індивідуальної роботи, виконання дій, формування звичок поведінки, що зорієнтовані на стабільний розвиток.

Девіз педагогіки емпайерменту (empowerment) – це надихання на дію. Результативність її використання полягає в тому що навчання починається не з накопичення знань, а і залучення до діяльності, під час якої виникає потреба у нових знаннях. Результатом такої діяльності є розуміння дитиною, що вона може змінювати світ власною діяльністю [10].

Філософія діяльності закладу дошкільної освіти як соціально та громадянсько активного суб'єкта ґрунтується на таких принципах:

- участь у справах громади, що стосується загального добра;
- дитячий садок не може існувати окремо від потреб громади, а стає ініціатором розвитку її сьогодні та в майбутньому;
- найдорожча цінність – людина, найбільше багатство – багатство людських взаємин, найвища краса – краса людських взаємин;
- аксіома партнерських відносин: ми не просимо, а пропонуємо співпрацю [10].

Волонтерська діяльність закладу дошкільної освіти може бути реалізована в соціальних акціях різного спрямування: благодійних, соціально-педагогічних та екологічних та ін.

Соціальні акції – один з напрямків позитивної соціалізації дошкільнят. Основна мета соціальної акції – формування емоційно-ціннісного ставлення до світу, до навколишніх, до самого себе на основі власних моральних вчинків.

Акції соціального характеру сприяють вихованню моральних та особистісних якостей дошкільників, зокрема чуйність та співчуття. Під час проведення даних волонтерських заходів діти відкривають для себе нові знання, роблять висновки, набувають соціально-громадянського досвіду взаємодії з оточуючим світом.

При проведенні соціальних акцій потрібно дотримуватися принципів системності, послідовності, узгодженості, відсутності духу змагання.

Соціальні акції бувають різного спрямування:

- *благодійні акції* передбачають збір коштів, речей, книжок тощо для передачі їх цільовій групі;

- *соціально-педагогічні акції* впливають на зміну свідомості, поведінки, ставлення певної категорії населення до чого-небудь;

- *патріотичні* – виховують повагу та любов до Батьківщини, її історичного минулого та сучасного;

- *соціокультурні акції*, спрямовані впливати на рівень культури, виховують інтерес до своєї національної культури й культури інших народів, актуалізують значущість народних свят, традицій та звичаїв;

- *трудова акції* – сприяють перетворенню, вдосконаленню соціально значущої трудової діяльності;

- *здоров'язбережувальні* – спрямовані на профілактику шкідливих звичок, пропаганду здорового способу життя, дотримання безпечної поведінки в навколишньому середовищі;

- *шефські акції* – спрямовані на допомогу особам, які цього потребують, а також молодшим дошкільнятам;

- *соціально-екологічні акції* – сприяють реалізації екологічних проектів, упорядкуванню території, вихованню дбайливого ставлення до навколишнього середовища;

Під час проведення акцій з дошкільниками обов'язково необхідно враховувати індивідуальні особливості дітей, які беруть участь в заході. Їм мають бути зрозумілі мета, зміст та кінцевий результат.

Підготовку та проведення акцій можна розподілити на кілька етапів:

- Підготовчий етап. Під час розробки та підготовки акції педагогу варто визначити: на розв'язання якої соціально-педагогічної проблеми спрямована акція, яка її мета, хто є цільовою групою.

- Основний етап – це реалізація соціальної акції. Це може бути один або декілька заходів, що відбуваються один за одним (спочатку бесіда про користь фруктових дерев, потім малювання дерев, потім посильна участь дітей при посадці рослин; бесіда про захисників України, малювання чи вироблення подарунків, вручення або передача подарунків захисникам).

- Аналітичний етап – це підбиття підсумків соціальної акції та визначення подальших перспектив: чи потрібно її повторювати, що можна вдосконалити, чи

доцільно замінити форму проведення.

Бажано, щоб під час проведення заходів акції для дітей були придбані спеціальні розпізнавальні атрибути (кепки, футболки, прапорці з емблемою акції чи символом тощо) [10].

До підготовки та проведення заходів потрібно обов'язково залучати батьків. Співпраця, взаємодія та комунікація з ними є невід'ємною складовою освітнього процесу [15].

Показниками результативності волонтерської діяльності, а саме соціальних акцій, може слугувати позитивна динаміка у взаєминах між дітьми, їх доброзичливе ставлення та бажання безкорисливо допомогти іншим, формування основ працелюбності та відповідальності за зроблену справу, емоційно-ціннісне ставлення у дітей до світу, які є невід'ємними складниками формування соціально-громадянської компетентності.

Волонтерська діяльність нашого Пилиповицького закладу дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу «Пилипко» Бучанського району охоплювала кілька напрямків соціальних акцій: *благодійних, соціально-педагогічних та екологічних*.

Метою *благодійних акцій* є створення умов для формування соціально-моральних, духовних цінностей старших дошкільників, батьків та педагогів.

Беручи участь у благодійних акціях кожна дитина має змогу допомогти хворим дітям, які того потребують. Наш заклад долучився до заходу, який організовував Національний Банк України та благодійний фонд «Таблеточки». Під час проведення благодійної акції «Монетки дітям», впродовж місяця небайдужі українці та вихованці нашого закладу, збирали монети номіналом 25 копійок, які перестали бути платіжним засобом, та переказували зібрані кошти на допомогу підопічним фонду «Таблеточки».

Акція «Смілива гривня» – це *благодійна* ініціатива, мета якої об'єднати зусилля українців та зібрати кошти для допомоги українській армії. Протягом двох місяців проводилися бесіди, перегляд відеофільмів на задану тематику та збиралися кошти на допомогу ЗСУ [16].

Екологічні акції насамперед спрямовані для формування у дітей і дорослих екологічного світогляду та екологічної культури. Але, якщо екологічну акцію поєднати із благодійною, то це дає змогу об'єднати екологічний світогляд зі шляхетною метою та духовними цінностями. Наш заклад протягом декількох років долучається до екологічно-соціального проєкту «Кришечки збири - Дитині допоможи». Діти та дорослі збирають пластмасові кришки в обмін на кошти від підприємств, а перераховані кошти передають на лікування важкохворих дітей. Завдяки залученню до такої акції діти навчаються екологічній свідомості та благо чинності [16].

Під час проведення екологічної акції «Годівничка для пернатих друзів» діти узагальнюють знання про спосіб життя та живлення птахів, вчаться допомагати

птахам виживати у важких зимових умовах, формують уміння вести пошукову діяльність та виконують практичні дії спільно з батьками, вчаться піклуватися про природу.

З метою формування у дошкільників розуміння необхідності вживати слова вдячності в різних життєвих ситуаціях, в закладі освіти проводилася *соціально-педагогічна акція* «Зростаємо вдячними».

Загальновизнаним є те, що для успішного формування будь-якої компетентності, зокрема, соціально-громадянської, є діяльнісний компонент (уміння та навички особистості) [2]. Тож можемо зазначити, що діти, беручи участь у справах, що стосуються загального добра, вчаться співчуттю, чуйності, шанобливому ставленню до інших людей та навколишнього середовища, що є невід'ємними складовими формування соціально-громадянської компетентної.

Висновки

Уважаємо, що з огляду на вище зазначене, надзвичайно важливо залучати старших дошкільників та їх батьків до волонтерської діяльності, зокрема й до участі у різноманітних соціальних акціях. Цей досвід є важливим позитивним засобом у формуванні соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку. Закладу дошкільної освіти спільно із сім'єю відводиться особлива роль у розвитку означеної компетентності, оскільки відбувається постійний, безперервний процес виховання моральних якостей дітей як удома, так і в закладах дошкільної освіти. Волонтерська діяльність у закладі дошкільної освіти сприяє усвідомленню людських взаємин, формуванню значущості всього пов'язаного із соціальним життям та правами людини в суспільстві, вихованню людяності. Оскільки феномен формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку є менш розробленим у наукових дослідженнях ніж окремі напрями соціальної та громадянської компетентностей, перспективними для наступних досліджень є розробки дидактичних матеріалів з формування означеної компетентності на етапі старшого дошкільного дитинства.

KAPITEL 7 / CHAPTER 7⁷

FEATURES OF ORGANIZING AND CONDUCTING MOBILE GAMES WITH PRESCHOOL CHILDREN

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-14-03-019

Вступ

До моменту вступу до школи у дітей повинні бути добре сформовані рухові навички з ходьби, бігу, стрибків, метання, лазіння, рівноваги, а також із спортивних вправ та ігор. Недостатній розвиток будь-якої рухової якості у дитини знижує її здібність до засвоєння нових рухових дій, а також її рухову активність. У зв'язку з цим у плануванні програмного матеріалу з фізичної культури програмами дошкільних закладів передбачається взаємозв'язок процесу навчання основних рухів та розвитку рухових якостей і здібностей дітей. Наука про фізичне виховання дітей встановила важливе значення у цьому процесі рухливих ігор для загального розвитку дітей молодшого дошкільного віку. Вправління в рухах сприяє вдосконаленню нервової системи, насамперед такої її функції, як регулювання і взаємодія фізіологічних процесів, від чого залежить і загальний обмін речовин. Під впливом рухів, які малята виконують у процесі рухливих ігор невимушено та із задоволенням, формується скелет і м'язова система, вдосконалюється форма тіла. Збільшення фонду рухових навичок значно урізноманітнює діяльність дитини, розширює її контакти з навколишнім середовищем.

Ці та інші дані наукових досліджень враховано при складанні програм для дошкільних навчальних закладів. Однак, і на сьогодні відзначається недостатня рухова активність дітей, які відвідують дошкільні заклади. Як відомо, на активну рухову діяльність дітей, які відвідують дошкільний заклад, повинно припадати 50% часу перебування в ньому.

Основний текст.

Фізичний розвиток дітей та рухливість залежать від тих умов, у яких вони живуть, і запропонованого режиму. Якщо у дошкільному навчальному закладі він не активний, це зумовлює виникнення явища гіподинамії, яке характеризується відставанням у формуванні фізичних навичок, низьким рівнем рухових функцій, розладом обмінних процесів, а наслідком цього є ожиріння, порушення діяльності серцево-судинної системи.

Викликають занепокоєння випадки порушень постави у дітей, недостатнього розвитку рухових навичок і фізичних якостей; а також те, що внаслідок недостатньої загартованості малят та школярів кількість простудних захворювань залишається ще досить значною.

Проблемі застосування рухливих ігор з дітьми наймолодшого віку в всій час

⁷*Authors: Kravchenko M., Matyushin S., Pashchenko M.*

приділяли увагу такі вчені-дослідники як М.Аляб'єва, П.Лесгафт, А.Макаренко, С.Русова, В.Сухомлинський, К.Ушинський, а також видатні педагоги минулого Жан Жак Руссо, Ян Амос Коменський, Джон Локк та ін. [1].

У минулому столітті були проведені наукові дослідження, які довели необхідність створення в дошкільних закладах режиму оптимальної рухової активності дітей (О.Аракелян, М.Голощокіна, І.Нечаєв, Д.Шептицький та ін.).

Вирішальний фактор у підвищенні активності рухового режиму – це достатні фізичні навантаження, різноманітність засобів і форм організації рухової діяльності дітей у процесі фізичного виховання. Залучати малят до активного рухового режиму необхідно постійно.

Турбота про виховання всебічно розвиненого, фізично міцного молодого покоління є завданням державної важливості. Для її реалізації необхідне широке використання різноманітних засобів і методів фізичної культури як однієї з найважливіших умов зміцнення здоров'я, правильного виховання і розвитку дітей з раннього дитинства.

У процесі будь-якої форми роботи з фізичного виховання дітей вирішується, як правило, комплекс взаємопов'язаних завдань: оздоровчих, освітніх і виховних. Оздоровчі завдання спрямовані на формування здорового способу життя та виховання усвідомленого ставлення до проявів власної рухової активності.

При розробці змісту виховних завдань важливо звернути увагу на розвиток самостійності, активності та вміння спілкуватися, а також на формування емоційної, моральної і вольової сфери дітей у процесі рухової діяльності.

Найдоцільнішою формою роботи з дітьми молодшого дошкільного віку, в цьому плані, є рухлива гра. Рухливі ігри передбачені програмами дошкільних закладів для дітей цих вікових груп. Вони досить важливі для всебічного розвитку дитини. Цінність їх не лише у тому, що вони розвивають рухи дітей, а й у тому, що спонукають малят бути активними, діяльними, міркувати, досягати успіху. Завдяки рухливим іграм увесь організм дитини втягується в роботу, в неї поліпшується апетит і травлення, стає глибшим дихання, зміцнюється нервова система, виховуються такі риси характеру, як дисциплінованість, стриманість тощо[2].

Рухливі ігри мають багато переваг перед гімнастичними вправами і незамінні для рухового розвитку дитини. Малята молодшого дошкільного віку в силу вікових фізіологічних особливостей ще не володіють досконало різноманітними рухами, а також не вміють самостійно організовувати та гратися в рухливі ігри. Це здійснює дорослий, який повинен добре знати особливості організації та проведення рухливих ігор з дітьми молодшого дошкільного віку.

Рухлива гра в дошкільному закладі освіти є одним із головних засобів навчання та виховання малюків, розширення їх знань про навколишній світ, забезпечення рухової активності дітей протягом дня. Адже рухливу гру

проводять і вранці, і в процесі занять, а також – в перервах між ними, на прогулянках, під час свят, розваг та дитячих ранків; в рухливі ігри діти граються залюбки і самостійно як в дошкільному закладі, так і вдома, на вулиці, на майданчику чи на вигоні, на лузі тощо. Адже гра є провідною діяльністю дітей дошкільного віку. А дитячий організм, який постійно росте та розвивається, має біологічну потребу в рухах. Найдоступнішим, цікавим і водночас таким, що викликає бажання в дітей бігати, стрибати, метати, лазити, тобто рухатися, засобом забезпечення біологічної потреби дітей в рухах є рухлива гра.

У перші шість років життя фізичне виховання є основою всебічного розвитку дитини, адже у цей період закладається фундамент здоров'я, формується рухова підготовленість, виховуються сміливість, воля, витривалість, уміння діяти у злагоді з товаришами. Поряд з іншими видами роботи з фізичного виховання дошкільників, організовують щоденне проведення 4-5 рухливих ігор чи вправ спортивного характеру під час прогулянок.

Рухливі ігри – це така діяльність, в ході якої діти обов'язково рухаються або виконують певні рухи, що позитивно впливають на формування дитячого організму, розвиток рухової сфери, загартування усіх його систем, а також сприяє всебічному вихованню малюків[3].

У дошкільній педагогіці гра розглядається як особливий вид діяльності дитини, де творчо (прямо або посередньо) відбиваються явища навколишньої дійсності (імітація рухів тварин і птахів, праця і побут людей тощо). Дитячий організм не може повноцінно розвиватися і зміцнюватися, якщо не буде забезпечено необхідних умов для оптимізації рухової активності малюка із врахуванням його віку, стану здоров'я та індивідуальних анатомо-фізіологічних особливостей.

Рухова діяльність дітей, що складає основу рухливої гри, позитивно впливає на фізичний розвиток, формування рухових навичок і фізичних якостей, на зміцнення здоров'я, підвищує функціональну діяльність організму, сприяє розвитку психічних процесів (пам'яті, мови, уваги, уяви, волі, мислення тощо) та сприяє виникненню емоційно-радісних відчуттів.

Оздоровчий ефект, який досягається в процесі проведення рухливих ігор, тісно пов'язаний з позитивними емоціями дітей, що виникають в ході ігрової діяльності та позитивно впливають на психіку дитини.

Майбутній вчитель закладу дошкільної освіти повинен знати характерні особливості психіки молодших дошкільників. Їм важко примусити себе сидіти на одному місці, тривалий час виконувати якусь роботу. Процеси збудження в центральній нервовій системі дитини переважають над процесами гальмування. Тому педагог повинен поступово виробляти у малюків уміння стримувати себе, обмежувати свої бажання, привчати до слухняності, виконувати вимоги під час виконання певних видів рухових завдань. Правила вводяться поступово і таким чином рухливі ігри є одним з ефективних засобів впливу не лише на фізичний, а

й на психічний розвиток дітей.

Позитивні емоційні переживання під час виконання рухів у процесі рухливих ігор ефективно впливають на функціональний стан мозку, підвищують тонус, що поліпшує його регулюючий вплив на діяльність усіх органів та систем, протікання біохімічних процесів. Внаслідок цього зростає працездатність та покращується загальний настрій дитини.

Характерною ознакою мислення молодших дошкільників є конкретність (наочно-дійове). У віці 2-3 років наочне навчання сприймається та засвоюється значно краще, ніж тільки словесне. А тому, організовуючи рухливу гру, педагог, особливо на етапі її розучування, повинен широко використовувати іграшки, шапочки – атрибути, художнє слово та спів і музичний супровід, які допомагають створити в уяві малюків певний образ (курчатко, собачка, кішка, мишка тощо).

У дітей велика потреба в активній руховій діяльності. Вони можуть довго, не стомлюючись, бігати, стрибати, гратись. Але цю їхню активність необхідно розвивати дуже обережно, допомагаючи долати нестійкість та імпульсивність поведінки. Під впливом фізичного виховання саме й формується витримка та свідоме поведінка, чому повною мірою відповідають рухливі ігри.

Через недостатній розвиток фізичних сил та життєвий досвід прагнення дитини взяти участь у діяльності дорослих обмежене. Внаслідок цього залучення її до практичної діяльності, особливо в молодшому дошкільному віці, реалізується у формі гри, яка має важливе значення як засіб не тільки фізичного виховання, а й розумового, морального та естетичного. Не випадково П. Лесгафт писав, що гра є вправа, яка готує дитину до життя. Ігри, за його словами, складають найвигідніше заняття для дитини, яке пов'язане до того ж з підвищеним почуттям задоволення.

Система фізичного виховання, а разом з тим планування, організація та проведення рухливих ігор з дітьми, має ґрунтуватися на знаннях анатомо-фізіологічних та психологічних особливостей дітей цього віку. Тільки при їх врахуванні можна створити необхідні педагогічні умови для гармонійного розвитку дітей та організації ігрової діяльності дітей, спрямованої на забезпечення біологічної потреби дитини в рухах, а також на засвоєння елементарних знань про рухи та формування рухових умінь і навичок. Рухова активність дітей залежить від комплексного впливу генетичних та соціальних факторів. Тому у керівництві режимом рухової активності дошкільнят необхідно здійснювати диференційований підхід до дитини, стимулювати ігрову діяльність у малорухливих дітей, залучення їх до виконання основних рухів та вправ спортивного характеру під час прогулянок.

В основу норми рухової активності покладено принцип оптимальної кількості довільних рухів, які виконуються протягом дня. Другий важливий принцип нормування рухової активності – оптимальність фізичних навантажень

у відповідності з функціональними можливостями організму, які сприяють зміцненню здоров'я та всебічному розвитку дошкільників. Для дитини дошкільного віку доступний певний діапазон рівня рухової активності, середина якого є оптимальною для зміцнення здоров'я, а крайні межі виявляються несприятливими. Якщо фізичні навантаження, які пов'язані з руховою активністю дитини, виходять за оптимальні межі (гіпердинамія або гіподинамія), вони можуть призвести до негативних змін в організмі, а також до дисгармонії у фізичному розвитку дітей.

Рухливі ігри для дітей дошкільного віку мають багато переваг перед гімнастичними вправами та є незамінним засобом рухового розвитку дитини. Добираючи рухливі ігри для дітей, необхідно враховували їхні *особливості*:

- *емоційна насиченість* надає рухливим іграм привабливості, мобілізує зусилля дитини, дарує їй радість й задоволення. Емоційне піднесення зростає завдяки наявності в іграх елементів несподіванки та змагання;
- *характер рухової діяльності* в більшості ігор забезпечує роботу значної маси великих м'язів (біг, стрибки, кидання), що відповідає особливостям рухового апарата дошкільника.
- *різноманітність рухів* – заміна під час гри одних видів іншими (діти бігають або тихо підкрадаються, присідають, нахиляються вперед або зупиняються) – запобігає швидкому стомлюванню;
- *можливість саморегулювання* темпу, енергії та тривалості рухів, що робить гру привабливою, рухи легше виконуються;
- *можливість для проявів особистої ініціативи дітей*, яка активізує рухову творчість;
- *наявність передумови для розвитку психічних якостей* – комунікабельності, дисциплінованості, сміливості, винахідливості тощо – сприяє моральному становленню дитячої особистості.

Рухливі ігри стимулюють розумовий розвиток дитини, регулюючи й поглиблюючи її уявлення про довкілля, розвиваючи увагу, пам'ять, спостережливість. За їхньою допомогою можна виховувати моральні якості: сміливість, рішучість, чесність, почуття товарищескості. Вони допомагають також педагогові виховувати у дошкільнят естетичні почуття. Динамічність, чіткість, плавність рухів, чіткі шиккування (у пари, колони, коло), різні фігури, образи, словесний супровід тішать дітей, вчать їх розуміти красу.

Отже, рухлива гра є потребою здорової дитини, дарує їй радість і втіху, розвиває здатність усвідомлювати свої дії та вчинки, сприяє формуванню внутрішнього ставлення до того, що її оточує. Тобто рухлива гра є для дітей своєрідною формою пізнання світу, задовольняючи їхні пізнавальні, соціальні, моральні й естетичні потреби.

Але рухливі ігри будуть чудовим виховним засобом лише за умови, якщо

буде забезпечено правильне керівництво з боку вихователя. Ця вимога зумовлюється своєрідним характером такої рухової діяльності дітей. У закладі дошкільної освіти ігровою діяльністю дітей молодшого дошкільного віку керує педагог. Його роль залежить від характеру самої гри, від сезону, від кількісного та вікового складу групи, від поведінки учасників, їхнього фізичного стану та рівня рухового розвитку.

Плануючи ту чи іншу гру, педагог враховував те, які саме навички та якості він хоче в ній розвинути або закріпити: в одній грі переважає біг, в іншій – метання, одна потребує витримки, інша – спритності тощо.

Діти люблять рухливі ігри й охоче грають у них, однак не завжди збираються на гру швидко й організовано. Тому дуже важливо правильно зібрати дітей для проведення рухливих ігор, їм буває важко полишити улюблену іграшку чи захопليву творчу гру.

Усі пояснення, зауваження, вказівки, показ рухових дій та заохочення дітей і оцінку їх рухів педагог здійснює у ході самої гри. У цьому полягають особливості методики проведення рухливих ігор з дітьми дошкільного віку. Правила гри також повідомляється дітям у ході гри. Якщо гру діти засвоїли добре, тоді на роль ведучого педагог призначає дитину, але сам обов'язково грається разом з дітьми, керуючи ходом гри. Важливе значення має інтонація: слово педагога, відповідно інтоноване, набуває особливої ваги й особливого змісту.

Суттєвою умовою при формуванні рухових навичок є попереднє подання руху – словесне або наочне.

Розподіляючи ролі дітей для гри, педагог об'єднує слабших і тих, хто не вміє виконувати вправи, із сильнішими; хлопчиків – з дівчатками.

Особливої уваги потребує виконання гравцями правил рухливої гри, які відповідають вікові дітей та сприяють формуванню позитивних якостей.

Тривалість рухливої гри залежить від її характеру, умов проведення та складу гравців. Важливо закінчити гру своєчасно: передчасне закінчення гри так само небажане, як і її затягування.

Визначення результату гри має велике виховне значення. Кожна дитина хоче його знати.

Висновки.

Здійснивши аналіз спеціальної психолого-педагогічної літератури, ми зробити висновок про важливість рухливих ігор для дітей дошкільного віку та вважаємо, що рухлива гра – це складна рухова емоційно забарвлена діяльність, обмежена певними правилами, які дають можливість визначити її кінцевий результат.

Отже, можна зробити висновки:

- рухлива гра є однією з основних форм фізичного виховання дітей дошкільного віку;
- рухлива гра сприяє всебічному розвитку та вихованню дитини;
- одним із важливих факторів росту та розвитку організму дитини є задоволення біологічної потреби у рухах (кінезофілії);
- природну потребу дитини у рухах необхідно розвивати у напрямку, який передбачає використання системи рухових (фізичних) вправ, що різнобічно впливають на дитячий організм;
- у процесі рухового режиму дітей необхідно дотримуватися принципу оптимального фізіологічного навантаження із врахуванням індивідуальних можливостей кожної дитини;

Висновки та методичні рекомендації можуть бути використані в практиці дошкільної освіти, у педагогічному процесі підготовки фахівців дошкільного профілю, на курсах післядипломної освіти педагогічних працівників.

KAPITEL 8 / CHAPTER 8 ⁸**CARDIORESPIRATORY PREPARATION OF BOXERS AS A CONDITION FOR THE EFFECTIVENESS OF COMPETITIVE****DOI: 10.30890/2709-2313.2022-14-03-016****Вступ**

Успішне управління тренувальним процесом у спорті вимагає врахування відповідності загальної та спеціальної підготовленості спортсменів. Саме у спортивних змаганнях здійснюється комплексна (інтегральна) підготовка спортсменів, коли на тлі високих емоційних напружень та фізичних зусиль удосконалюються необхідні рухові й вольові якості, техніко-тактична майстерність, спрямовані на досягнення високих результатів. У боксі це особливо важливо, оскільки змагання відбуваються у надзвичайно змінних умовах і відзначаються інтенсивністю темпів двобою, зростанням кількості та влучності атакуючих і захисних ударів, щільністю змагальних раундів, перебування спортсменів на різних дистанціях, що вимагає від боксерів найвищого прояву функціональних можливостей організму. У зв'язку з вищезазначеним важливим напрямом досліджень є розвиток спеціальних можливостей, що дозволяють боксерам раціонально виконувати техніко-тактичні дії різної складності та розгортати в повному обсязі ті функції організму, які необхідні для успішного змагальної діяльності.

8.1. Стан вивчення проблеми кардіореспіраторної підготовленості в теорії і практиці фізичної культури та спорту

Високий рівень функціональної підготовленості сприяє швидкій адаптації людини до умов зовнішнього середовища, кращій фізичній працездатності та довголіттю. Працездатність відображає стан функціональних резервів організму, зокрема кардіореспіраторної системи. Оцінку загальної фізичної працездатності здійснюють для виявлення функціональних резервів організму при плануванні тренувальних навантажень, визначенні рухового режиму, прогнозуванні протікання захворювань тощо. Показники загальної працездатності свідчать про функціональні можливості вегетативних систем організму, і перш за все, про стан діяльності серцево-судинної і дихальної систем.

На важливості кардіореспіраторної підготовленості для здоров'я людини наголошено в низці праць. Зокрема, учені Cooney J.K., Ahmad Y.A., Moore J.P., Sando A., Thom J.M. (2019), досліджуючи вплив кардіореспіраторної підготовленості на класичні фактори ризику серцево-судинних захворювань при

⁸*Authors: Kornosenko Oksana Kostiantynivna, Danysko Oksana Volodymyrivna*

ревматоїдному артриті виявили, що систематичні заняття фізичними вправами можуть значно знизити ризик будь-яких загострень захворювання і мають бути рекомендовані хворому як частина загальної допомоги [4, с. 1759-1766].

Учені Ross L.M., Barber J.L., McLain A.C., Weaver R.G., Sui X.M., Blair S.N., Sarzynski M.A. (2019) дослідили взаємозв'язок між поперечними і поздовжніми показниками кардіореспіраторної підготовленості та станом серцево-судинної системи. У результаті дослідження було доведено, що для кожної людини, незалежно від віку і статі, поступове збільшення часу на виконання бігових вправ доріжці покращує роботу серцево-судинної системи і загального стану здоров'я. Загальний висновок доводить кореляцію між покращенням кардіореспіраторної підготовленості та станом здоров'я серцево-судинної системи [9, с.968-975].

Ученими Vainshelboim B., Lima R.M., Kokkinos P., Myers J. також була досліджена кореляція між рівнем кардіореспіраторної підготовленості, рівнем захворюваності на рак легень та смертністю у чоловіків, які палять. У ході дослідження було виявлено, що навіть середній рівень кардіореспіраторної працездатності може потенційно знизити захворюваність і смертність від раку легень, а також забезпечити профілактичну стратегію для курців [12, с. 659-666].

Учені Morales-Palomo F., Ramirez-Jimenez M., Fernando Ortega J., Mora-Rodriguez R. (2018), вивчаючи вплив інтервальних тренувань на кардіореспіраторну та анаеробну здатність, соматичні особливості й ліпідний профіль крові, з'ясували, що регулярні фізичні навантаження, зокрема аеробного спрямування, мають низку позитивних переваг для здоров'я, зокрема зниження ризику серцево-судинних і метаболічних захворювань, деяких видів онкології [6, с. 1876-1883].

Також порівняльний аналіз впливу аеробного інтервального та безперервного тренування на стан здоров'я людей з метаболічним синдромом здійснили учені Tjønnå A.E., Lee S.J., Rognmo Ø., Stølen T.O., Bye A., Haram P.M., Loennechen J.P., Al-Share Q.Y., Skogvoll E., Slørdahl S.A., Kemi O.J., Najjar S.M., Wisløff U. (2008) У ході дослідження були виявлені однакові позитивні результати у зниженні середнього артеріального тиску, маси тіла й відсотку жиру; з'ясовано, що інтенсивність вправ була важливим фактором для покращення кардіореспіраторних можливостей організму [11, с. 346-354].

Науковці Rapkiewicz J., Nunes J., Mayhew J., Franchini E., Amarante Do Nascimento M. (2018), досліджуючи вплив частоти занять Муай Тай (програма заснована на елементах тайського боксу) на рівень фізичної підготовленості і стан здоров'я непідготовлених жінок, розподілили їх на дві навчальні групи, які тренувалися протягом 13 тижнів: одна – тренувалася двічі на тиждень, а інша – тричі. Після завершення експерименту обидві групи значно покращили показники фізичної працездатності, без істотних змін у складі тіла [8, с. 1808-1814]. Незважаючи на відмінностях у кількості тренувань, результати показали, що основою підготовки в боксі є кардіореспіраторна витривалість.

Контролю функціонального стану кардіореспіраторної системи у контексті інформаційно-комунікаційних технологій присвятили своє дослідження українські вчені Корягін В., Блавт О., Пономарьов С. (2019) Методологія дослідження передбачала інтеграцію у контроль у спорті міждисциплінарного й проектного підходів. Авторами розроблено компактний сенсор по визначенню концентрації кисню в крові, як показника стану кардіореспіраторної системи, який заснований на реєстрації фотоплетизмограми. З використанням розробленого засобу розроблено спосіб контролю функціонального стану кардіореспіраторної системи, а саме компенсаторної здатності організму, згідно з яким здійснюється контроль ступеня насичення артеріальної крові киснем при фізичному навантаженні [2, с 153–157].

У ході аналізу наукових публікацій з'ясовано, що більшість з них стосується ефективності впливу рекреаційно-реабілітаційних програм на стан здоров'я людей різного віку або осіб з певними захворюваннями. Утім у працях недостатньо висвітлено проблеми підвищення фізичної працездатності і кардіореспіраторної підготовленості спортсменів. Вивченню цього питання ми присвячуємо наступний підрозділ.

8.2. Специфіка кардіореспіраторної підготовки боксерів

У спортивному тренуванні формується система адаптаційних реакцій, що забезпечують функціональну перебудову організму відповідно до вимог виду спорту. Адаптаційні перебудови, що відбуваються під впливом спортивної підготовки, є комплексом фізіологічних реакцій організму, які розширюють функціональні резерви й формуються під впливом фізичних навантажень. Знання специфіки формування адаптаційних реакцій організму в різних видах спорту дозволяє використовувати фізіологічні резерви з урахуванням обсягу та інтенсивності тренувальних навантажень, впливу температурних та інших факторів, що діють на організм під час тренувальної та змагальної діяльності.

Бокс – контактний вид єдиноборства, пов'язаний з безперервним підвищенням напруженості тренувальних і змагальних навантажень, зі збільшенням специфічності тренувальних впливів, із раціоналізацією їх розподілу в тренувальних циклах різної тривалості, з акцентованою корекцією різних сторін підготовленості спортсменів, з трансформацією та подальшою оптимізацією рівня силової та кардіореспіраторної витривалості з техніко-тактичною майстерністю.

Рівень фізичної працездатності напряму залежить від рівня кардіореспіраторної витривалості. Під кардіореспіраторною витривалістю розуміємо здатність організму здійснювати динамічну роботу заданої інтенсивності упродовж тривалого часу, в якій беруть участь великі м'язові

групи. Саме кардіореспіраторну витривалість пов'язують із функціонуванням серцево-судинної і дихальної систем, а отже, з аеробними можливостями організму [5, с 115-123].

Біохімічна основа кардіореспіраторної витривалості полягає в потенційних можливостях організму здійснювати ресинтез багатих енергією з'єднань анаеробним і аеробним шляхами. Загальновідомо, що початковий період м'язової діяльності супроводжується анаеробним енергозабезпеченням, проте у міру виконання роботи анаеробний шлях ресинтезу енергії поступово змінюється аеробним, при якому, окрім вуглеводів, повному окисленню піддаються ліпіди, дезаміновані амінокислоти, а також проміжні продукти окислення, що утворюють велику кількість багатих енергією з'єднань, необхідних для тривалого виконання роботи. Витривалість визначається передусім потенційними можливостями окислювальних процесів і величиною енергетичних запасів організму [3, с. 34-38].

Відповідно, кардіореспіраторна підготовка боксера вимагає послідовного вирішення таких завдань:

- розвиток потужності функціональних систем аеробного енергозабезпечення, узагальненим показником якого є максимальне споживання кисню (МПК);
- розвиток ємності аеробного джерела енергозабезпечення, що характеризується здатністю довготривало здійснювати певну діяльність на максимальному, для цієї роботи, рівні споживання кисню;
- вдосконалення рухливості функціональних систем аеробного енергозабезпечення, що характеризується зменшенням часу на розгортання роботи систем аеробного енергозабезпечення до максимальної їх потужності;
- поліпшення функціональної та технічної економічності, що характеризується зменшенням витрат енергії на одиницю стандартної роботи;
- підвищення потужності та ємності буферних систем організму та його реалізаційних можливостей, що характеризується здатністю спортсмена переносити зміни у внутрішньому середовищі організму (зростання температури тіла, накопичення молочної кислоти, вага або біль в окремих ланках тіла тощо) [5, с 115-123].

Для розвитку кардіореспіраторної витривалості можуть бути застосовані різноманітні фізичні вправи комплекси, які відповідають основним вимогам: 1) відносна проста техніки виконання вправ, що забезпечує активне функціонування переважної більшості скелетних м'язів організму та підвищену активність функціональних систем організму (переважно серцево-судинної та дихальної); 2) тривалість фізичного навантаження, що коливається за часом від декількох хвилин до декількох годин. Цим вимогам найбільше відповідають циклічні вправи, а саме: ходьба, біг, стрибки, плавання, але основним

позитивним фактором циклічних вправ є можливість контролю їх відповідності стану здоров'я та рівню кардіореспіраторної підготовленості боксера. При їх виконанні в роботі беруть участь майже всі скелетні м'язи, і активізується діяльність провідних функціональних систем організму. Але основною перевагою циклічних вправ є можливість дозувати інтенсивність і тривалість навантаження у чіткій відповідності зі станом здоров'я та рівнем фізичної підготовленості конкретного спортсмена. До недоліків циклічних вправ варто віднести монотонність і низький рівень емоційності, тому їх широке застосування недоцільне у роботі з дітьми та підлітками.

Значний ефект у розвитку кардіореспіраторної підготовленості досягається завдяки виконанню ациклічних вправ. Вони також відповідають обумовленим вимогам, але зазвичай їх ефективність забезпечується не стільки виконанням будь-якої окремої вправи, скільки результативністю сумарної дією багаторазового повторення різноманітних вправ. Такий симбіоз вправ забезпечує досягнення ефективного впливу на серцево-судинну та дихальну системи спортсмена.

Як допоміжні засоби комплексного розвитку витривалості доцільно постійно застосовувати дихальні вправи. У тому числі регульовану зміну частоти, глибини і ритму дихання, легеневу гіпервентиляцію та нормовану затримку дихання, синхронізацію дихання з фазами рухових дій, вибіркове застосування дихання різного типу – ротового та носового, грудного та черевного.

Підвищенню ефективності вправ, спрямованих на розвиток кардіореспіраторної витривалості спортсмена, у тому числі й боксера, сприяє цілеспрямована орієнтація використання факторів довкілля. У тому числі температура повітря, відносна вологість, ультрафіолетове опромінення, атмосферний тиск та інших. Будь-яка зміна кліматичних умов викликає фізіологічні зміни у організмі незалежно від того, до якого саме клімату пристосований організм. У результаті адаптації спортсмена до зміни погодно-кліматичних умов життя, тренувальної і змагальної діяльності відбувається підвищення реактивності вегетативної нервової системи, стимуляція дихання та кровотворення, посилення окислювально-відновних процесів і, як наслідок, зростання витривалості організму. Серед факторів навколишнього середовища найбільший вплив на розвиток витривалості робить гірський клімат. Це обумовлюється рядом його специфічних особливостей: знижено атмосферний тиск, низький парціальний тиск кисню, підвищена активність ультрафіолетового випромінювання тощо. Тренування з розвитку кардіореспіраторної витривалості доцільно проводити на висоті від 1500 до 2500 м над рівнем моря.

Найбільш ефективно зазначені завдання можуть бути вирішені методом безперервної стандартизованої вправи. Цей метод характеризується незмінністю

величини тренувального впливу (швидкості пересування, величини зусиль, темпу, амплітуди рухів тощо) від початку до кінця вправи. При визначенні тривалості тренувальних завдань з розвитку кардіореспіраторної витривалості необхідно враховувати час і способи енергозабезпечення м'язової роботи. Оптимальна тривалість вправ від 20-30 хвилин для слабо підготовлених спортсменів і до кількох годин для кваліфікованих, тренувальні й змагальні навантаження яких відбуваються з граничним проявом витривалості. Але підходити до оптимальної тривалості безперервного навантаження необхідно поступово, тому що втома у більшій мірі залежить від інтенсивності, ніж від тривалості навантаження. Необхідно спочатку досягти належної тривалості безперервного навантаження на нижній межі її діючої інтенсивності, потім поступово підвищувати її до оптимального рівня.

У роботі зі спортсменами середнього і високого рівня підготовленості для розширення адаптаційних реакцій організму варто застосовувати методи безперервної варіативної та прогресуючої вправи. Метод безперервної варіативної вправи характеризується багаторазовою зміною швидкості пересування або величини зусиль, темпу чи амплітуди рухів. Завдяки багаторазовій зміні інтенсивності навантаження удосконалюється рухливість функціональних систем. Виконання значної частини тренувального завдання (40-60% його обсягу) з інтенсивністю близькою до рівня ПАНО впливає на ефективність розвитку потужності функціональних систем, підвищення реалізаційних можливостей організму і може тривати від 20-30 хв. до 1-2 год. Наприклад, біг на довгі дистанції із варіативною інтенсивністю: 600 м зі зниженою інтенсивністю (ЧСС – 150 уд/хв.) + 400 м із підвищеною інтенсивністю (ЧСС – 170 уд/хв.) + 600 м із зниженою + 400 м з підвищеною інтенсивністю і т.д.

З підвищенням тренуваності змінюється співвідношення тривалості виконання вправ на користь роботи з підвищеною інтенсивністю. Тренувальний ефект методу безперервної прогресуючої вправи полягає у розвитку потужності систем аеробного та аеробно-анаеробного енергозабезпечення, підвищенні стійкості до негативних змін у внутрішньому середовищі організму. Метод сприяє підвищенню економічності техніки рухів на фоні прогресуючої втоми. Цей метод дозволяє ефективно вирішувати різні завдання спортивної підготовки боксера. Залежно від тренуваності спортсмена та інших факторів тривалість вправи коливається в широких діапазонах (від 20-30 хв. до 1-2 год). Інтенсивність може зростати плавно або стрибкоподібно в межах однієї зони енергозабезпечення або в межах двох суміжних зон. Сутність методу полягає у виконанні суворо дозованих тренувальних завдань за тривалістю та інтенсивністю робочих фаз, тривалості та характеру періодів відпочинку. Наприклад, виконати вправу тривалістю від 15 с. до 60 с. з такою інтенсивністю, яка б викликала зростання ЧСС від 120-130 до 150-180 уд/хв. Нижня межа

інтенсивності (150 уд/хв) буде ефективною для спортсменів, котрі мають низький або середній рівень розвитку витривалості. Верхня межа інтенсивності (180 уд/хв) застосовується лише у тренуванні кваліфікованих боксерів. Відпочинок між підходами має бути активним з тривалістю інтервалу – до повернення ЧСС в зону 120-140 уд/хв. Але час, за який ЧСС повертається в цю зону, не повинен перевищувати 90 с. Кількість повторень залежить від завдання та рівня тренуваності боксера. З підвищенням тренуваності кількість повторень вправи збільшується, а тривалість відпочинку зменшується. Якщо ж за 90 с активного відпочинку ЧСС не знижується до 120-140 уд/хв, то виконання завдання варто припинити.

Оскільки бокс не є циклічним видом спорту, варто приділити увагу й іншим методам тренування. Зокрема, заслуговує на увагу коловий метод, що характеризується поточним, послідовним виконанням комплексу фізичних вправ. Колове тренування – це метод комплексного використання різноспрямованих фізичних вправ. В основі колового тренування лежить принцип циклічного повторення комплексу вправ, при чому режим різнонаправлених фізичних вправ базується на заздалегідь наміченій схемі розвитку певних фізичних якостей.

Розрізняють такі основні види колового тренування:

- за методом безперервної вправи;
- за методом інтервальної вправи з певними інтервалами відпочинку;
- за методом інтервальної вправи з повними інтервалами відпочинку.

Складання комплексу вправ при побудуванні колового тренування передбачає підбір спеціальних засобів, кількість повторень вправ, їх інтенсивність, регламентацію фізичних навантажень та інтервалів відпочинку. У колове тренування по мірі тренуваності необхідно включати вправи з обтяженням, вага якого дещо перевищує фізичні можливості виконавця вправи, але не занадто перенавантажуючи його. У коловому тренуванні необхідно використовувати вагу, яку спортсмени здатні підняти до 15 разів впродовж 30-50 с, і потім переходити до наступної станції, але тренуючи вже іншу групу м'язів. Вправи на перших станціях не повинні виснажити спортсмена настільки, щоб не вистачило сил виконувати повторення на інших.

Розвитку кардіореспіраторної витривалості доцільно присвячувати окремі заняття. Оптимальна кількість занять у тижневому циклі представляє від 3-4 до 5-6 і залежить від мети, з якої здійснюється розвиток витривалості, індивідуального рівня фізичної підготовленості тощо. Тренувальні програми складаються на 4-6 тижнів, а в подальшому систематично оновлюються. Спочатку досягають оптимального обсягу вправи на нижній межі розвиваючої інтенсивності. Потім, відповідно до зростання тренуваності, поступово підвищують інтенсивність до оптимальної її величини (ПАНО). Надалі доцільно систематично змінювати засоби та методи тренування.

Отже, витривалість боксера в процесі поєдинку із суперником залежить не лише від його енергетичних резервів, але й інтенсивності та економності їх витрачання, тривалості дії механізмів втоми та відновлення. Тобто, якщо він швидко буде втомлюватися, то повинен навчитися також швидко і відновлювати свої сили після активної дії.

Інтенсивне виконання атакуючих і захисних дій забезпечується анаеробними процесами, а швидкість протікання відновлення під час поєдинку визначається потужністю аеробного процесу. У процесі спортивної боротьби не варто переходити у гліколітичний анаеробний режим роботи, треба звести залучення гліколізу до максимально можливого мінімуму. У зв'язку з цим треба уникати виконання тривалих серій вправ у надвисокому темпі, тому що це перевантажує організм і викликає швидке зростання втоми, яка завершується негайним зниженням працездатності та збільшенням відновлювального періоду для усунення значного кисневого дефіциту та молочної кислоти, яка накопичилася у м'язах. Повністю уникнути підключення анаеробного гліколізу в реальному поєдинку не можливо, а іноді й недоцільно, тому що спортсмен має дотримуватися тактичного плану протистояння.

Стратегія розвитку і вдосконалення кардіореспіраторної витривалості в боксі повинна ґрунтуватися на двох основних методичних підходах, а саме:

- розвиток і вдосконалення компенсаторних механізмів організму, який пов'язується зі збільшенням потужності його аеробних здібностей;
- розвиток і вдосконалення анаеробних можливостей організму, що ґрунтується на пристосуванні організму до роботи в умовах накопичення недоокислених продуктів енергетичного забезпечення та характеризується вирішенням двох завдань: підвищення потужності гліколітичного (лактатного) механізму; підвищенням потужності фосфокреатинового (алактатного) механізму.

8.3. Орієнтовна програма колового тренування для боксерів різного рівня підготовленості

Вправа 1. *Перший рівень підготовленості.* З положення вузька стійка ноги нарізно виконати присідання, при якому п'яти будуть міцно притиснуті до підлоги, а кут у колінному суглобі не менше ніж 90°, після чого випрямитися і піднятися на носки. Руки перед грудьми, кисті з'єднати, це – одне повторення. *Другий рівень.* Вправа та ж, при згинанні ніг руки опустити вниз, а при розгинанні ніг руки підняти вгору. *Третій рівень* – виконуючи напівприсідання, тримати руки на стегнах, а випрямляючись, вистрибнути вгору. *Четвертий рівень* – в руках тримати гантелі (починаючи з 3-5 кг), вистрибування не виконувати. Видих при розгинанні ніг. Ця вправа зміцнює чотириохолові м'язи стегна і

ахіллові сухожилля, зв'язки передньої й задньої поверхні стегна, сідничні м'язи, а також литкові.

Вправа 2. *Перший рівень підготовленості*. Вихідне положення (далі В.п.) – сидячи на краю високої лави коня або козла так, щоб ноги вільно висіли, не торкаючись підлоги. До правої або лівої стопи необхідно прикріпити обтяження (гантель або мішечок з каміннями). Ногу з вагою необхідно випрямити, а потім зігнути, це – одне повторення. Ця вправа допомагає зміцнювати чотирьохголовий м'яз стегна і зв'язки коліна. Видих при розгинанні ноги. *Другий рівень*. Вправа та ж, але вага більше. *Третій рівень*. В.п. – упор стоячи на лівому (правому) коліні, права з вагою (ліва) назад, стопа розігнута. Спина пряма, плечі опущені вниз, голова піднята вгору. З цього положення зігнути ногу з вагою вперед так, щоб можна було притиснути коліно до грудей, одночасно округливши спину і опустивши голову вниз, це – одне повторення. *Четвертий рівень*. Вправа та ж, але вага більше. Закінчивши виконання певної кількості повторень однією ногою, зробити те ж іншою.

Вправа 3. *Перший рівень підготовленості*. В.п. – упор присівши на правій, ліва назад. Кут у колінному суглобі повинен бути прямим, коліно не виходити за проекцію стопи, вага тіла повинна рівномірно розподілятися між руками і стопою. З цього положення підстрибнути вгору і змінити ноги, це – одне повторення. Видих при зміні положення ніг. Ця вправа зміцнює сідничні м'язи, чотирьохголові м'язи стегна, сухожилля і м'язи-розгиначі стегна.

Вправа 4. *Перший рівень підготовленості*. В.п. – лежачи на правому боці, праву ногу зігнути, ліву випрямити й прикріпити до неї обтяження вагою від 1 до 3 кг., праву руку випрямити вгору, голову положити на руку. З цього положення підняти ліву ногу вгору, потім повернути у в.п., це – одне повторення. Піднімати ногу необхідно не занадто високо, так, щоб таз не розвертався у сагітальній площині. Потім ту ж вправу виконати і правою ногою. *Другий рівень*. Вправа та ж, але вага більше. Видих – при підніманні. Ця вправа зміцнює і тримає в тонусі м'язи внутрішньої і зовнішньої поверхні стегна.

Вправа 5. *Перший рівень підготовленості*. В.п. – широка стійка ноги нарізно, руки за голову. Нахил вправо, потім повернутися у в.п., це – одне повторення. Таз при нахилі не повинен відхилятися від основного центру ваги. *Другий рівень*. Вправа та ж, але в руках тримати гантелі від 3 до 5 кг. *Третій рівень*. Вправа та ж, але руки з гантелями вгорі з'єднані, вага гантелей 1-2 кг. Видих при розгинанні тулуба. Ця вправа зміцнює і тримає в тонусі косі м'язи живота та поперечні м'язи тулуба.

Вправа 6. *Перший рівень підготовленості*. В.п. – лежачи на спині, ноги зігнуті, руки за голову. Округлити спину, дещо підняти корпус вгору, підборіддям тягнутися уперед, не затискаючи щитоподібної залози, потім повернутися у в.п., це – одне повторення. *Другий рівень*. В.п. – те ж, але в руках одна гантель 1,5-2 кг., руки вгору (по відношенню до тулуба). Виконати підйом

тулуба, притискаючи при цьому поперек до підлоги, руки з гантеллю вперед, потім повернутися у в.п. *Третій рівень*. Вправа та ж, але вага більше. *Четвертий рівень*. В.п. – лежачи на підлозі, ноги вгору злегка зігнуті, руки з гантеллю вгорі. Підняти корпус вперед і повернутися у в.п. Видих – при згинанні тулуба. Вправа зміцнює прямий м'яз живота.

Вправа 7. *Перший рівень підготовленості*. В.п. – стійка ноги нарізно, штанга в руках. Нахилитися вперед до прямого кута, в спині прогнутися, підборіддя підняти, руки прямі, потім повернутися у в.п., це – одне повторення. *Другий рівень*. Вправа та ж, але вага штанги або гантелей більша. Видих при розгинанні спини. Вправа зміцнює двоголовий м'яз стегна, сідничні м'язи, м'язи-розгиначі спини.

Вправа 8. *Перший рівень підготовленості*. В.п. – лежачи на спині на лаві, ноги зігнуті стоять на підлозі, руки з гантелями вагою 2-3 кг вперед. Розвести дещо округлені руки в сторони, так щоб плечі рук були горизонтально до підлоги (не допускати перерозгинання у плечовому суглобі) і повернутися у в.п., це – одне повторення. *Другий рівень*. Вправа та ж, але вага більше. Вправа зміцнює великі грудні м'язи.

Вправа 9. *Перший рівень підготовленості*. В.п. – стійка ноги нарізно, руки з гантелями вагою 3-5 кг вниз. Підняти плечі вгору, потім повернутися у в.п., це – одне повторення. *Другий рівень*. Вправа та ж, але вага більше. Видих – при підніманні плечей. Ця вправа зміцнює трапецієвидні м'язи.

Вправа 10. *Перший рівень підготовленості*. Стоячи на стільці перед перекидиною на рівні підборіддя, руки на жердині на ширині плечей, хватом згори, підборіддя злегка вище за перекидину. Тримаючись за жердину повільно спуститися з лави у вис на перекидині. Спускаючись, необхідно контролювати тіло, щоб воно не падало «каміням» вниз, далі знову піднятися на лаву, це – одне повторення. Видих – при розгинанні рук. *Другий рівень*. Звичайні підтягування у висі на перекидині. Вправа зміцнює м'язи плечового поясу.

Вправа 11. *Перший рівень підготовленості*. В.п. – упор стоячи на колінах руки вузько на підлозі або на м'ячі, таз опустити вниз, таким чином, щоб голова, тулуб і стегна утворювали одну пряму лінію. З цього положення зігнути руки, торкаючись при цьому м'яча або підлоги, потім розігнути руки, це – одне повторення. *Другий рівень*. Вправа та ж, але коліна підлоги не торкаються (В.п. – упор лежачи), видих – при розгинанні рук. Вправа зміцнює м'язи плечового поясу, триголовий м'яз плеча та м'язи живота.

Вправа 12. Стрибки зі скакалкою. Темп максимально швидкий.

Вправа 13. Із упора лежачи підстрибування в гору з оплеском руками. Не допускати прогинання у попереку. Темп максимально швидкий.

Вправа 14. З в.п. – основна стійка, руки вниз, губка (або легкий предмет) в одній руці, стрибок у стійку ноги нарізно, руки вгору, перекинути предмет в іншу руку, потім виконати стрибок в основні стійку, руки вниз. Темп максимально

швидкий.

Вправа 15. 3 в.п. – лежачи на спині, руки вгору, підняти ноги і руки вперед, округлити спину й руками торкнутися гомілок. Виконувати згинання і розгинання тулуба у максимально швидкому темпі.

Кожна вправа в комплексі виконується упродовж 40-50 с, після чого відбувається перехід до іншої «станції» без паузи. Після виконання одного «кола» – відпочинок 30 с. – 1 хв. Необхідно виконати три «кола», після чого проводиться комплекс стретчингу фронтальним способом.

Для виконання комплексу спортсмени мають розподілитися на підгрупи, у відповідності із загальною кількістю їх на занятті, таким чином, щоб на кожній «станції» виконувалися вправи без простою.

8.4. Педагогічний супровід формування кардіореспіраторної готовності боксерів як умова ефективності змагальної діяльності

Більшість тренувальних програм і методик спортсменів-боксерів насичені великими і дуже інтенсивними схемами тренувань для досягнення високих спортивних результатів. Водночас підвищення тренувальних навантажень має значний вплив на функціональний стан усіх важливих систем організму спортсмена, особливо на функції дихальної та серцево-судинної систем. Щоб ефективно підготувати спортсмена до змагальної діяльності сучасному тренерові важливо мати достатній рівень професійних знань, умінь, навичок, що забезпечують підвищення функціональних резервів та ефективності фізіологічних регуляцій організму спортсменів до тренувальних і змагальних навантажень та досягнення спортивного результату.

Важливим у цьому напрямі, на нашу думку, є *гностична, методична та діагностична* компетентності тренера з боксу. Перша передбачає знання показників кардіореспіраторної готовності боксерів, знання модельних характеристик змагальної діяльності кваліфікованих боксерів; розуміння фізіологічних та біохімічних особливостей її формування; друга забезпечує уміння оптимально планувати, проектувати навчально-тренувальний процес, а саме: послідовно вирішувати завдання освітнього процесу для досягнення запланованих етапних і підсумкових результатів, добирати оптимальне поєднання методів, засобів та форм навчання, планувати та регулювати тренувальні та змагальні навантаження, розробляти диференційовані навчально-тренувальні програми для спортсменів; третя компетентність спрямована на забезпечення управління навчально-тренувальним процесом, а саме: діагностику, моніторинг і контроль ефективності тренувальних впливів, уміння визначати особливості функціонального стану організму спортсменів та дозувати навантаження на тренуваннях і змаганнях.

Дані наукової літератури засвідчують, що адаптаційні зміни функціонального стану кардіореспіраторної системи боксерів визначаються специфікою м'язової діяльності та проявляються синусовою брадикардією, збільшенням активності парасимпатичних та гуморальних впливів. При цьому провідним фактором, що визначають функціональний стан кардіореспіраторної системи спортсменів у підготовчий та змагальний період є «фактор резерву ємності легень та дихальних м'язів» [5].

На думку Беринчка Д., боксери-професіонали відрізняються достовірно більшим ступенем розвитку факторів аеробної потужності організму, стійкості, економічності та реалізації загального аеробного потенціалу організму. При порівнянні з боксерами-аматорами у професіоналів відзначається значно менший ступінь фактору рухливості і значно більше ступінь чинника анаеробної потужності. При аналізі частки різних факторів у структурі функціональної підготовленості боксерів-професіоналів дослідником встановлено, що найбільш значимим є також фактор стійкості та економічності реалізації аеробного потенціалу. Це засвідчує високий рівень функціональних можливостей організму професійних боксерів та їх здатність до тривалої діяльності, що вимагає реалізації аеробного потенціалу організму, високого ступеня стійкості функціональних та метаболічних реакцій до наростаючого ступеня ацидозу. Отже, професійні боксери демонструють високий рівень витривалості, що вимагає прояву анаеробних гліколітичних механізмів енергозабезпечення [1, с. 113].

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що основною особливістю сучасного боксу є розмаїття тактичного обсягу рухових дій, що характеризують модельні виступи переможців та призерів змагань: 1) боксери здійснюють сильні та швидкі удари і користуються будь-якою ситуацією для дострокової перемоги; 2) підтримують високий темп бою, активно варіюють на різних дистанціях та часто використовують серійні удари; 3) ефективно використовують ситуативні дії; 4) активно використовують ударні та контрударні рухи з високим механічним коефіцієнтом ефективності; 5) мають високу спеціальну витривалість, що дозволяє зберігати стійкість техніки бою та достатню ефективність бойових дій упродовж змагання. Отже, професійні змагання від 10 до 12 раундів визначають вимоги до забезпечення працездатності боксерів-професіоналів, насамперед за рахунок їх стійкості до наростаючого ступеня втоми, аеробних можливостей організму, економічності функціонування функціональних систем та реалізації аеробного потенціалу. Водночас, особливий фізіологічний та емоційний фон змагання посилює вплив фізичних вправ та сприяє вищому прояву можливостей організму за рахунок резервів, які важко мобілізувати в умовах традиційних тренувальних занять.

Таким чином, структура спеціальної працездатності та спеціальна витривалість кваліфікованих боксерів багато в чому залежить від можливостей

функціонування кардіореспіраторної системи, яка значною мірою визначає характер реалізації енергетичних процесів у змаганнях різної складності. При оцінці функціонального стану в спорті показники потужності виконаної роботи та реакції фізіологічних систем, які забезпечують виконання рухової діяльності, розглядаються в якості параметрів фізичної працездатності спортсменів [10, с. 218]. Ці знання необхідні тренеру для ефективної підготовки спортсменів до змагань, здійснення педагогічного аналізу та об'єктивної оцінки рівня майстерності боксерів, адже саме в змагальній діяльності міститься інформація, необхідна для прогнозування та управління тренувальним процесом.

Якщо вважати, що управління спортивним тренуванням є процесом перетворення системи (організму спортсмена) з вихідного стану на заданий, то щоб необхідно забезпечили такий стан організму, який би дозволив спортсмену досягти запланованого рівня результатів. Процес організації управління у тренуванні боксерів передбачає вибір заданого стану спортсмена; визначення вихідного стану; визначення різниці між заданим і вихідним станом; визначення динаміки контрольних показників; вибір засобів і методів тренування, спрямованих на усунення різниці між заданим та вихідним станом; організація контролю за змінами фактичного стану; добір відповідних засобів тренування та їх корекція за потреби.

Дослідження особливостей тренувальної діяльності спортсменів засвідчують, що діагностика кардіореспіраторної підготовленості є вкрай важливою як для оцінки її ефективності, так і для визначення комплексу заходів, спрямованих на нормалізацію їх функціонального стану. Також, одним з мало розроблених питань, є розробка методів отримання оцінки динамічної складової функціонального стану та визначення комплексу її інформативних показників. На даний момент, найчастіше застосовуються досить прості методи діагностики кардіореспіраторної системи спортсменів такі як: підрахунок частоти серцевих скорочень, проби із затримкою дихання та вимірювання артеріального тиску, певну популярність мають більш складні методи, наприклад, реєстрація електрокардіограми [7, с. 380].

Вищезазначене підкреслює необхідність створення методики оцінки рівня кардіореспіраторної підготовленості боксерів, що міститиме набір тестів, які охоплюють діяльність найбільш значущих систем організму спортсменів з подальшим розрахунком інтегрального показника рівня їх фізичної працездатності. Така оцінка повинна визначити зміну функціонального стану в тренувальному циклі та бути непрямим критерієм прогнозування успішності виступу спортсмена у змаганнях. На сучасному етапі розвитку спортивної практики у науково-методичній літературі означене питання потребує більш ґрунтового висвітлення, що визначає актуальність подальшого дослідження в даному напрямі.

Висновки

Таким чином, одним із найважливіших завдань підготовки боксера на сучасному етапі є досягнення оптимального рівня його кардіореспіраторної підготовленості. Можна вважати, що при зростаючій конкуренції на міжнародній арені умовою зростання спортивних досягнень є підвищення рівня спеціальної працездатності боксера. На етапі спортивного вдосконалення важливим елементом тренувального процесу є використання спеціалізованих засобів підготовки, які чітко орієнтовані на характеристики умов змагань. Процес змагальної підготовки боксерів необхідно тісно узгоджувати з умовами проведення змагань та функціональними можливостями спортсмена, що актуалізує необхідність подальшого пошуку та наукового обґрунтування ефективних технологій побудови та реалізації тренувального процесу кваліфікованих спортсменів на етапах багаторічної підготовки.

KAPITEL 9 / CHAPTER 9⁹HABITUAL METAMORPHOSES IN THE CONDITIONS OF
IMPLEMENTATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-14-03-013

Вступ

Сучасний науковий дискурс щодо шляхів розвитку суспільства зазвичай виходить із досвіду США, країн ЄС, держав південно-східної Азії та спирається здебільшого на статистичні дані. Створюється хибне враження, що інформатизація – це закономірний цивілізаційний процес із незначними регіональними відмінностями, головною перешкодою для якого є інформаційна нерівність. Наразі альтернатив у науковому дискурсі немає, й нашій державі не залишається нічого іншого, як «наздоганяти». Саме тому з огляду на імплементацію (від лат. *impleo* – наповнюю, виконую) Україною ідей сталого розвитку суспільства на часі перегляд традиційних габітуальних практик, що дозволить уникнути системних прорахунків й ефективно використати світовий досвід.

Виклад основного матеріалу.

Наразі однією з провідних вважається фінська модель соціального розвитку – «держава добробуту» (welfare state). Мануель Кастельс і Пекка Хіманен виокремлюють такі її визначальні складники: безкоштовна освіта й охорона здоров'я, соціальний захист населення на державному рівні. Засадничими характеристиками «держави добробуту» є безкоштовність, універсальність і винятково публічний характер [10, с. 95]. «Саме ця система забезпечує низький рівень соціальної несправедливості та виключення у Фінляндії» [11, с. 96]. Завдяки успішній діяльності ІТ-компаній, розробці й упровадженню в соціальну сферу медіатехнологій та інновацій ця країна перетворилася на «державу добробуту». Високі податки не призвели до економічної стагнації та не перешкодили інноваціям, а навпаки, забезпечили ринок праці висококваліфікованою робочою силою і створили попит на інформаційно-комунікаційні технології та відповідні послуги. Своєю чергою зріс рівень життя, насамперед завдяки значному скороченню часу, витраченого жінками на хатні справи та догляд за дітьми. Поза тим, соціальні програми сприяли оздоровленню жінок, значно покращивши їхні позиції на ринку праці, громадській ниві тощо.

Отже, в економіці постіндустріального суспільства за умови сталого розвитку має домінувати інноваційний сектор з індустрією знань, конкуренцією й адюкратією [12, с. 67, 231, 341] – гнучкими, поліморфними об'єднаннями, що

⁹Authors: Knysh Inna Vasylivna

¹⁰ Кастельс М., Хіманен П. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель / відп. ред., прим. та коментарі С. Л. Удовік; пер. з англ. О. В. Андреева та ін. Київ: Ваклер, 2006. 256 с. (Серія: Cogitatio nova).

¹¹ Кастельс М., Хіманен П. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель / відп. ред., прим. та коментарі С. Л. Удовік; пер. з англ. О. В. Андреева та ін. Київ: Ваклер, 2006. 256 с. (Серія: Cogitatio nova).

¹² Тоффлер Е. Третя Хвиля / з англ. пер. А. Євса. Київ: Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.

швидко трансформуються, пристосовуючись до змін, а також більшою часткою задіяних у сфері послуг, ніж у промисловому виробництві, врізноманітненням життя [13]. Інформація може замінити більшість матеріальних ресурсів і стати основним знаряддям «інформаційного робітника» (Пітер Друкер) [14], «людини знання» (Мануель Кастельс) [15], «когнітарія» (Елвін Тоффлер) [16, с. 44, 102], «символічного аналітика» (Роберт Райх) [17], «knowledge classes» (Деніел Белл) [18, с. 144] та ін. Так формуються меритократія (від лат. *meritus* – гідний + давньогрец. *κράτος* – влада, управління) та нетократія (Олександр Бард і Ян Зодерквіст), нова форма управління суспільством, за якої головною цінністю є не матеріальні предмети, а інформація [19].

Постає питання про антропологічну долю цивілізації *Homo Mobilis*, адже «внаслідок розвитку техніки людина почне створювати себе сама так, як вона створює товари» [20, с. 133]. Цей процес вважається сприятливим, хоча й супроводжуватиметься втратою традиційної прихильності до країни, міста / села, громади, сім'ї тощо. Натомість кочівники-номади – творці, носії естетичного номадизму – вільно обиратимуть місце життя і, постійно переміщуючись, запанують у майбутньому над усім світом. Водночас номадам доведеться постійно навчатися і працювати, тому що вони втратять будь-яке уявлення про час [21, с. 105]. «З появою глобального інформаційного павутиння над цим уже побудованим територіальним / урбаністичним, архітектурним простором нашого світу утворився третій – кібернетичний простір, де його елементи позбавлені просторових вимірів, але вписані в єдину темпоральність стрімкого поширення. Із цього моменту людей не можна розділити фізичними перешкодами або часовими відстанями. Опосередкована комп'ютерними терміналами та відеомоніторами відмінність між тут і там втрачає будь-який сенс» [22, р. 13].

Жан-Франсуа Ліотар зазначає, що в сучасному світі «об'єкти та їх зміст втратили значення. Хвилює лише одне: “чи цікаві” вони» [23, р. 32–33], тобто світ перетворився на таке собі сховище потенційно цікавих об'єктів. Обов'язком громадян має стати «приємне» життя, держава ж повинна їм усіляко сприяти. З огляду на це кожне суспільство окреслюватиме межі, всередині яких можна буде

¹³ Тоффлер Е. Третя Хвиля / з англ. пер. А. Євса. Київ : Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.

¹⁴ Drucker P. F. Landmarks of Tomorrow: A Report on the New «Post-Modern» World. New Jersey : Transaction Publishers, 1996. 270 p.

¹⁵ Кастельс М., Хіманен П. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель / відп. ред., прим. та коментарі С. Л. Удовік ; пер. з англ. О. В. Андреева та ін. Київ : Ваклер, 2006. 256 с. (Серія : Cogitatio nova).

¹⁶ Тоффлер Е. Метаморфози влади / пер. с англ. В. В. Белокосков, К. Ю. Бурмистров, Л. М. Бурмистрова и др. Москва : ООО «Изд-во АСТ», 2003. 669, [3].

¹⁷ Райх Р. Труд наций. Готовясь к капитализму XXI века. URL : http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/page_1506.html

¹⁸ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. Изд. 2-е, испр. и доп. Москва : Academia, 2004. 788 с.

¹⁹ Бард А., Зодерквист Я. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма / пер. со швед. В. Мишучков. Санкт-Петербург : Манн, Иванов и Фербер, Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2004. 252 с. (Книги Стокгольмской школы экономики в Санкт-Петербурге).

²⁰ Аттали Ж. На пороге нового тысячелетия / [пер. с англ.]. Москва : Международные отношения, 1993. 135 с.

²¹ Аттали Ж. На пороге нового тысячелетия / [пер. с англ.]. Москва : Международные отношения, 1993. 135 с.

²² Virilio P. The Lost Dimension. New York : Semiotext(e), 1991. 146 p.

Zinchenko V. Humanism, enlightenment strategies and the deliberative potential of the democratic development of society. International Journal of Social Research. 2018. 2:17. P. 1–14. URL : <https://escipub.com/ijssr-2018-05-3001/>

²³ Lyotard J. F. Moralités postmodernes. Paris : Galilée, 1993. 213 p.

винаходити життєві стратегії й визначати передумови їх практичної реалізації. Однак у суспільстві, свідками занепаду якого ми є, виробництво стратегій ускладнене тим, що самі його принципи вразливі для критики, й за таких умов будь-яка нова стратегія відразу відкидається як нежиттєздатна [²⁴, с. 151–153].

У сучасному глобалізованому світі, де формуються засади сталого розвитку, самої лише змоги щось виробляти вже замало – найвище цінується здатність збільшувати вартість товару і працювати на успіх компанії. Вочевидь, відбувається зсув у бік тих галузей, які Лестер Туроу та Брілі Ніколас називають «мозковими» [²⁵], – біотехнологій, засобів масової інформації та комп'ютерного програмування, оскільки вони є єдиною надійною ставкою в глобальній економічній грі. Дешева робоча сила, якої наразі надлишок, без цих галузей не в змозі виробляти складну інноваційну продукцію, що потребує впровадження високих технологій, до того ж остання може коштувати значно дешевше, тому що вартість виробництва розробленого товару мінімізується.

Елвін Тоффлер пропонує варіанти пом'якшення «шоку майбутнього» та «шоку культури», які людина переживає внаслідок переходу суспільства на новий етап розвитку. Зокрема, йдеться про впровадження технологічних інновацій у всі сфери суспільного життя, що передбачає три стадії:

- породжувана творчістю (та креативністю. – І. К.) здійсненна ідея;
 - традиційні й інноваційні практики (що є номадичними. – І. К.);
 - поширення в суспільстві (маркетингові номадичні практики. – І. К.)
- [²⁶, с. 40].

У будь-якому разі запорукою успіху є суспільне сприйняття впроваджуваних інновацій.

Фахівці в зазначених галузях завдяки потенціалу всемережжя, творчим і креативним навичкам, фінансовій проникливості й ефективній рекламі здатні забезпечити, на переконання Чарльза Ханді, додаткову вартість продуктів і послуг в умовах постійних змін. Головна їхня риса – гнучкість, здатність адаптуватися до незліченної кількості нових ситуацій. Такий фахівець сам себе переатестовує, він чутливий до актуальних викликів у своїй галузі, пильно стежить за коливаннями ринку, зміною суспільних настроїв, а отже, завжди зможе вдосконалити продукт. Він не бажає зберігати постійну посаду в солідній корпоративній бюрократії, а воліє переходити від одного проекту до іншого, укладаючи нетривалі консалтингові контракти та постійно поповнюючи свої знання для ефективного розв'язання кожного завдання, з яким стикається. Власну кар'єру, власне портфоліо він створює сам, а не приймає з рук речників корпоративної бюрократії [²⁷].

Як зауважує Віктор Зінченко, цим фахівцям у пригоді можуть стати

²⁴ Бауман З. От паломника к туристу. Социологический журнал. 1995. № 4. С. 133–154.

²⁵ Thurow L., Brealey N. The Future of Capitalism. New York : Penguin Books, 1996. 384 p.

²⁶ Тоффлер Э. Шок будущего / пер. с англ. под ред. П. С. Гуревич. Москва : ООО «Изд-во АСТ», 2001. 560 с.

²⁷ Handy C. The Age of Unreason. London : Arrow Business Books, 1995. 217 p.

практики «диверсифікації різноманітних моделей освіти», але така різноманітність і багатоваріантність не має виключати й їхньої своєрідності [28, с. 153]. Саме освіта, ґрунтована на «концепції критичної соціальної філософії освіти і критичної (радикальної) педагогіки» [29, с. 52], вможливило створення «деліберативного суспільства» [30, с. 122; 31], в якому не тільки має бути подолано гноблення та бідність, а й досягнуто якісно нового рівня свободи в усіх сферах людської діяльності [32, с. 122].

У висновковій частині звіту «Майбутнє робочих місць» Всесвітнього економічного форуму в Давосі [33] зазначено, що «четверта промислова революція, яка включає розробки в раніше не освоєних галузях, таких як штучний інтелект і машинознавство, робототехніка, нанотехнології, 3D-друк і генетика, біотехнологія, призведе до зміни й оновлення не тільки бізнес-моделей, а й ринків праці» [34, с. 5–8]. Уже зараз з'являються нові професії та види діяльності, що їх сучасні дослідники поділяють на чотири групи за сферами, з якими вони пов'язані:

1) з наукою і космосом (біогеолог, геобіолог, кріобіолог, ксенобіолог, астробіолог, астроінженер, космобіолог, космогеолог, менеджер із космотуризму тощо);

2) зі сферою бізнесу й інформаційно-комунікаційних технологій (хедхантер, андеррайтер, копірайтер, веб-майстер, веб-дизайнер, веб-девелопер, контент-менеджер, SMM-менеджер, SEO-фахівець тощо);

3) з івент-індустрією, рекламою і торгівлею (івент-менеджер, аніматор, бренд-менеджер, контент-редактор, банермейкер, PR-менеджер, спічрайтер, медіапланер, інтерв'юер, сюрвеєр, супервайзер, промоутер, аквізитор, комівояжер, трейдер, мерчандайзер тощо);

4) із соціальною сферою (брейн-тренер, куратор онлайн-платформи, веб-психолог, ігромайстер, коуч, лайф-коуч, лайфстайл-тренер, «чоловік / дружина на годину» тощо) [35].

Наведений поділ професій є умовним, адже зі зростанням вимог щодо людиновимірності та людинопорівняльності всі вони так чи інакше пов'язані із соціальним середовищем і є його невід'ємними атрибутами.

Інші футурологи прогнозують, що у 2030 році ринок праці потребуватиме

²⁸ Зінченко В. Моделі філософії освіти в інтернаціональних формах менеджменту освіти. Специфіка континентальної європейської освітньо-наукової системи. Філософія освіти. 2015. № 2. С. 153–181.

²⁹ Культурно-гуманітарні стратегії розвитку університетської освіти в умовах динамічних суспільних трансформацій: монографія / Л. С. Горбунова, М. А. Дебич, В. В. Зінченко, І. М. Сікорська, І. В. Степаненко, О. М. Шипко. Київ: ІВО НАПН України, 2018. 226 с.

³⁰ Зінченко В. Деліберативні моделі модернізації інституційних процесів в глобальних умовах суспільних, освітніх та політико-економічних трансформацій. Філософія освіти. 2014. № 2. С. 108–130.

³¹ Thurow L., Brealey N. The Future of Capitalism. New York: Penguin Books, 1996. 384 p.

³² Зінченко В. Деліберативні моделі модернізації інституційних процесів в глобальних умовах суспільних, освітніх та політико-економічних трансформацій. Філософія освіти. 2014. № 2. С. 108–130.

³³ The Future of Jobs. Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution. Geneva, Switzerland: World Economic Forum, 2016. 157 p.

³⁴ The Future of Jobs. Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution. Geneva, Switzerland: World Economic Forum, 2016. 157 p.

³⁵ Новые профессии, появившиеся за последние 10 лет. Новые профессии XXI века. URL: <https://projectrussia.ru/new-occupations-have-emerged-in-the-past-10-years-new-professions-of-the-xxi-century.html>

фахівців зі створення штучних органів; зі зміни клімату; з розроблення альтернативного транспорту; з утилізування інформації; з наукової етики; з карантину; фермерів, які використовують генні технології; космічних архітекторів і пілотів; психологів і соціальних працівників для соцмереж; хірургів, які спеціалізуються на збільшенні об'єму пам'яті; консультантів для літніх людей; брокерів банку часу [36].

Водночас, за Володимиром Лепським, «постнекласична стратегія управління... пов'язана з концептуальним рухом від “віртуального об'єкта” до “віртуального суб'єкта”» [37, с. 166]. Формується новий світогляд і нове мислення; у людей з'являються нові звички, потреби, інтереси, цінності; видозмінюється соціальне середовище; збільшується кількість і обсяг обов'язків (виховання дітей, догляд за тваринами, облаштування оселі, догляд за нею, побутовою технікою, автівкою тощо), які людина перекладає на плечі інших, тобто окреслюється новий спосіб життя. Деякі чоловіки ж і досі ставляться до жінок утилітарно, скидаючи із себе тягар будь-яких зобов'язань (передусім шлюбних), відповідальності, хатніх справ, самообслуговування, що є прикметною рисою «суспільства споживачів».

Зрештою люди втрачають базові вміння та навички, що афірмують прояви аутсорсингу: не можуть рахувати подумки й натомість користуються калькулятором; не пишуть, а друкують на клавіатурі; не запам'ятовують інформацію, адже її можна зберегти на електронному носіїві й будь-якої миті відтворити, тощо. Учні (студенти) здебільшого майже не готуються до поточних занять і підсумкового контролю, обмежуючись лише певними функціями інформаційних джерел: пошук у всемережжі, копіювання в буфер обміну, вставка та збереження в іншому файлі; до того ж вони не наважуються (або неспроможні) хоча б прочитати вихідний документ, виправити помилки чи за потреби його скоротити.

Мобільних фахівців умовно поділяють на:

– аутсорсерів – професіоналів, які володіють «мережевим» і «мобільним» капіталом (Джон Уррі [38, с. 357–371]). Залучаючись до співпраці не у традиційний штат, а для виконання певного обсягу робіт, аутсорсер зобов'язується дотримуватися правил, установлених працедавцем;

– фрілансерів (від англ. *freelancer* – вільний списоносець = англ. *free* – вільний + *lancer* – кавалерист зі списом, найманий професійний військовик) – незалежних висококваліфікованих позаштатних професіоналів, які, відмовившись від традиційних трудових відносин, самотужки пропонують свої послуги на ринку праці («e-lancer» – електронний фрілансер (Томас Малоун,

³⁶ Новые профессии, появившиеся за последние 10 лет. Новые профессии XXI века. URL : <https://projectrussia.ru/new-occupations-have-emerged-in-the-past-10-years-new-professions-of-the-xxi-century.html>

³⁷ Инновационная сложность. Парадигма сложности в перспективе философской стратегии Жюль Делёза: материалы «круглого стола». Философия науки и техники. 2016. Т. 21. № 2. С. 149–181.

³⁸ Урри Дж. Мобильности / пер. с англ. А. В. Лазарева, вступ. ст. Н. А. Харламова. Москва : Праксис, 2012. 576 с.

Роберт Лойбахер) [³⁹; ⁴⁰ (цит. за: ⁴¹, с. 10)], «web-lancer» – мережевий фрілансер [⁴², с. 10], «хобі-фрілансер» (В'ячеслав Харченко) [⁴³, с. 1019] та ін.).

Мобільні фахівці створюють віртуальні команди [⁴⁴], змінюючи габітуальні практики, створюючи мережеві сім'ї зі значним «мобільним» і «мережевим» капіталом (Джон Уррі) [⁴⁵, с. 400–408] переважно в умовах «праці на відстані» (remote work), концепцію якої ще на початку 1970-х років обґрунтував Джек Ніллес [⁴⁶]. Пізніше, розмірковуючи про віддалену працю, почали вести мову про «телероботу» (telework, telejob), «теледоступ» (telecommuting) (Андрій Шевчук [⁴⁷], Кетрін Баррет, Річард Грін [⁴⁸], Джеймс Кейлер [⁴⁹], Джон Уррі [⁵⁰, с. 306–393]), нетворкінг (Джон Уррі) [⁵¹, с. 317], «flexiplace», «flexible workplace» – гнучке (робоче) місце, «virtual workplace», «virtual office» – віртуальне робоче місце, віртуальний офіс, «hotelling / hoteling», «motelling / moteling» – отельну / мотельну систему, «hot desking» – систему «гарячих столів», «e-work» – працю в інтернеті, «home work / home working», «outwork / outworking» – роботу вдома, «home office» – домашній офіс, «taskwork / taskworking» – відрядну роботу, «putting-out system» – надомну працю, «home-at-work», «office-on-the-run» – домівку на роботі, офіс похапцем (Мануель Кастельс, Джон Уррі) [⁵², с. 318–320 (цит. за : ⁵³, с. 79)]. За таких умов у людини виникає відчуття, що робота безперервна і вона завжди поруч.

У цьому контексті привертають увагу нові обставини: робота все більше набуває ознак віртуальності; щезає межа між містом і селом (бо, за Зигмунтом Бауманом, постає так зване «світове село»); використання соцмереж, із одного боку, стимулює поверхові зустрічі та зв'язки, з іншого – посилює відокремленість, ізольованість і самотність; анонімність (нікнейми, аватари тощо); атрофуються вміння та навички роботи зі складною інформацією і

³⁹ Малоун Т. У. Труд в новом столетии. Как новые формы бизнеса влияют на организации, стиль управления и вашу жизнь. Москва : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2006. 272 с.

⁴⁰ Jones R., Oyung R., Pace L. Working Virtually: Challenges of Virtual Teams. Hershey, PA : Cybertech Publishing, 2005. 194 p. Lyotard J. F. Moralites postmodernes. Paris : Galilee, 1993. 213 p.

⁴¹ Стребков Д. О., Шевчук А. В. Фрилансеры в информационной экономике: как россияне осваивают новые формы организации труда и занятости (по результатам Первой всероссийской переписи фрилансеров) : препринт WP4/2009/02. Москва : Изд. дом Гос. ун-та – Высш. шк. экономики, 2009. 76 с.

⁴² Стребков Д. О., Шевчук А. В. Фрилансеры в информационной экономике: как россияне осваивают новые формы организации труда и занятости (по результатам Первой всероссийской переписи фрилансеров) : препринт WP4/2009/02. Москва : Изд. дом Гос. ун-та – Высш. шк. экономики, 2009. 76 с.

⁴³ Харченко В. С. «Фрилансер фрилансеру рознь»: типологизация свободных занятых на рынке удаленной работы. XV Международная конференция памяти профессора Л. Н. Когана «Культура, личность, общество в современном мире: методология, опыт эмпирического исследования», 20–23 марта 2012 г., Екатеринбург. Екатеринбург : УрФУ, 2012. С. 1015–1020.

⁴⁴ Jones R., Oyung R., Pace L. Working Virtually: Challenges of Virtual Teams. Hershey, PA : Cybertech Publishing, 2005. 194 p.

⁴⁵ Урри Дж. Мобильности / пер. с англ. А. В. Лазарева, вступ. ст. Н. А. Харламова. Москва : Праксис, 2012. 576 с.

⁴⁶ Nilles J. M. Managing Telework : Strategies for Managing the Virtual Workforce. 1st Edition. New York : John Wiley & Sons, 1996. 352 p.

⁴⁷ Шевчук А. В. Самозанятость в информационной экономике: основные понятия и типы. Экономическая социология. 2008. Т. 9. № 1. С. 51–64.

⁴⁸ Barrett K., Greene R. The Pros and Cons of Telecommuting to a Government Gig. URL : <http://www.governing.com/columns/smart-mgmt/gov-telework-public-sector.html>

⁴⁹ Caillier J. The Impact of Teleworking on Work Motivation in a U.S. Federal Government Agency. American Review of Public Administration. 2012. 42 (4). P. 461–480.

⁵⁰ Урри Дж. Мобильности / пер. с англ. А. В. Лазарева, вступ. ст. Н. А. Харламова. Москва : Праксис, 2012. 576 с.

⁵¹ Урри Дж. Социология за пределами обществ. Виды мобильности для XXI столетия / пер. с англ. Д. Кралечкин. Москва : Издат. дом Высш. шк. экономики, 2012. 336 с. (Серия : «Социальная теория»).

⁵² Урри Дж. Мобильности / пер. с англ. А. В. Лазарева, вступ. ст. Н. А. Харламова. Москва : Праксис, 2012. 576 с.

⁵³ Савельева Е. П. Новые группы профессионалов в условиях мобильного сетевого общества. Журнал социологии и социальной антропологии. 2011. Т. 14. № 3. С. 67–82.

великими текстами; формується снєк-культура – ми нашивдкуруч їмо, п'ємо, перевдягаємося, розв'язуємо проблеми, спілкуємося, шукаємо стосунків, кохаємося, народжуємо та виховуємо дітей тощо. Людина не здатна опиратися непереборному бажанню отримувати задоволення (від їжі, речей, сексу тощо) тут і зараз, без зайвих зусиль, непотрібних хвилювань та обтяжливих наслідків, і це на тлі агресивних адресних маркетингових кампаній.

Отже, ми делегуємо право жити за нас, перестаючи бути самими собою, і базове піклування про себе поступається місцем гедонізму. Ми втрачаємо здатність мислити, а отже, й свою особистість (авторство, здатність робити вибір, здійснювати вчинки та нести за них відповідальність, мати, транслювати й обстоювати власну думку тощо), все людське, ми самознищуємося. Тому нині, як ніколи, на часі формування образу людини майбутнього – кочівника-номада й «тіфа-суспільства», в якому інформаційно-комунікаційні технології із засобів поневолення перетворюються на засоби звільнення, чого можна досягти, як уважає Сергій Смирнов, «шляхом зміни нашої онтологічної ідентичності» [⁵⁴, с. 5–17].

Як альтернативу дослідник обстоює переорієнтування зі (само)знищення людини на її збереження; формування нової антропології, що замінить давно віджилі конструкти та концепти, які й занурюють наших сучасників у суїцидальний стан (феномен кіборга: прикріплення до тіла людини штучного виробу, який згодом її вбиває). У цьому контексті важливого значення набуває створення, вдосконалення і тиражування нових антропопрактик, які мають стати масовими та задавати потужний тренд, здатний протидіяти не менш потужному трендові відходу. Потрібно розвивати духовний зір і висувати нову антропологічну альтернативу; розробляти й упроваджувати засоби існування, спрямовані на піклування людини про себе та середовище свого існування; змінювати її онтологічну ідентичність; учитися керувати антропологічними трендами. Ідеться про нові антропопрактики, націлені на антропологічне самовизначення – повернення людини вже не до природи, як у неklasичний період наукового знання, а до самої себе й інших людей [⁵⁵, с. 10].

Варто зауважити, що чимало дослідників значно стриманіше ставляться до номадологічного проєкту. Зокрема, Сергій Бородін виключає міжцивілізаційний діалог, уважаючи, що всезагальна цивілізація «новітніх кочівників» виростає з класичних земних і висотує з них усі життєві сили, залишаючи порожню оболонку [⁵⁶]. Він зазначає, що номадична цивілізація паразитує на всіх суспільних утвореннях, чи то національних, чи то наднаціональних, і сьогодні де-факто стає найбільшим гравцем у світовій політиці. Щоб зберегти землю предків, членам світового співтовариства потрібно знати, з чим вони мають справу, щоб ураз не опинитися за червоними прапорами, де точиться запекла,

⁵⁴ Смирнов С. А. Антропология номадизма (Антропологические тренды и северный культурный код). Человек. 2014. № 3. С. 5–17.

⁵⁵ Смирнов С. А. Антропология номадизма (Антропологические тренды и северный культурный код). Человек. 2014. № 3. С. 5–17.

⁵⁶ Бородин С. Грядущая цивилизация «новых кочевников». URL : http://staretz.narod.ru/publish/nac_bez_i_geopolitika/novie_kochevniki.htm

смертельна боротьба за національну самоідентифікацію [57]. Цивілізація новітніх номадів щодня посилює свій усепланетарний вплив: «Там, де є хоча б один засіб масової інформації, проростає паросток номадичного ставлення до життя. Саме проростає, оскільки експансія номадів кардинально відрізняється від зовнішніх завойовницьких дій, за допомогою яких різні цивілізації в минулому встановили своє панування» [58, с. 42].

Еднан Карабаєв наголошує, що після занепаду біполярної системи номадологічний проєкт набуває реальних обрисів. Саме логіка здорового глузду визначає номадичну активність сучасного світу і сучасних міжнародних відносин. Пріоритетом стає протидія появі новітніх номадів, які забули свої витоки [59]. «Уперше в людини не буде адреси. Почуття прихильності до того місця, яке народжувало всі культури в минулому, перетвориться лише на слабкий, сповнений жалю спогад» [60, с. 105].

У суспільстві сталого розвитку зазнає метаморфоз і традиційна сім'я. За спостереженнями Аліси Толстокорової, поширюються і стають нормою [61, с. 94–111; 62, с. 23–32] габітуальні практики втрати «почуття загальності та прихильності» [63, с. 172] до сім'ї, друзів, сусідів, що створює «парадокс інверсії юмівських спадних концентричних кіл» [64, с. 6]. Зі збільшенням відстані (інше середовище, інше місто, інша країна) близькі люди віддаляються, натомість завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям малознайомі зближуються. Так формуються сімейні стосунки без постійного партнерства, сексу, дітей, ба навіть без фізіологічного тіла з його потребами [65]. Унаслідок зазначених процесів виникають нові типи сімей, які віддзеркалюють адаптування седентарів, номадів і неономадів до умов життя, що змінилось, а шлюб чим далі, тим більше стає «метафорою й індикатором глобалізації особистого життя» [66, с. 73].

Аліса Толстокорова виокремлює моделі активного очікування, що практикуються чоловіками жінок-заробітчанок: «чоловіки-домогосподарки», «заступник заочного завідувача», «за себе і за того хлопця», а також рідними, які наглядають за їхніми дітьми: «білка в колесі» [67, с. 94–111; 68, с. 23–32]. Змінюється сам інститут батьківства з його концептом чоловічих

57 Бородин С. Грядущая цивилизация «новых кочевников». URL : http://staretz.narod.ru/publish/nac_bez_i_geopolitika/novie_kochevniki.htm

58 Бородин С. Грядущая цивилизация «новых кочевников». URL : http://staretz.narod.ru/publish/nac_bez_i_geopolitika/novie_kochevniki.htm

59 Карабаев Э. Мир номадизма: прошлое и будущее. URL : <http://www.mfa.kg/articles/>

60 Аттали Ж. На пороге нового тысячелетия / [пер. с англ.]. Москва : Международные отношения, 1993. 135 с.

61 Толстокорова А. В. «Папы» всякие нужны: трансформации института отцовства в украинской транснациональной семье. URL : http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2014_3/Tolstokorova_2014_3.pdf

62 Толстокорова А. В. Мы, дети галактики. Типы модальной личности в эпоху глобализации (эффект международной географической мобильности). Свободная мысль. 2015. № 5. С. 165–176.

63 Толстокорова А. В. Пенелопы постмодерна: модели активного ожидания в транснациональной семье украинских женщин-мигранток. Социальные явления. 2016. № 2 (5). С. 23–32.

64 Вебер А. Б. Современный мир и проблема глобального управления. Век глобализации. 2009. № 1. С. 3–15.

65 Ruspini E. Diversity in Family Life. Gender, Relationships and Social Change. Bristol : Policy University Press, 2014. 176 p.

66 Beck U. What is Globalization? Cambridge : Polity Press, 2000. 192 p.

67 Толстокорова А. В. «Папы» всякие нужны: трансформации института отцовства в украинской транснациональной семье. URL : http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2014_3/Tolstokorova_2014_3.pdf

68 Толстокорова А. В. Мы, дети галактики. Типы модальной личности в эпоху глобализации (эффект международной географической мобильности). Свободная мысль. 2015. № 5. С. 165–176

«патріархальних (батьківських) дивідендів», унаслідок чого можна вести мову про чотири моделі батьківства у транснаціональних сім'ях: «татусі-банкомати», «тато Пітер Пен», «тато-домогосподарка» і «тато мати Тереза» [69, с. 94–111].

Якщо Аліса Толстокорова, осмислюючи габітуальні практики, виходить головно зі ставлення подружжя до дітей, то Олексій Шляков зосереджується на принципово іншому типі стосунків – «чайлдфрі» (англ. *childfree* – «вільний від дітей») [70, с. 153], що його культивують люди з нормальною фертильністю та (ре)продуктивністю, свідомо відмовляючись від народження дітей. За уявленнями «чайлдфрі», дитина є якорем, що стримує їхній рух (кар'єра, приємне дозвілля, зокрема подорожі; виснаження моральних, емоційно-психічних і матеріальних ресурсів, розпорошення почуттів; ризики під час вагітності і пологів, післяпологові трансформації тіла; невпевненість у завтрашньому дні, ймовірність використання дітей недоброзичливцями тощо), а тому треба звільнитися від примусового виконання репродуктивної функції («народжувати – це право людини, а не її обов'язок») [71, с. 154].

Ідеологія «чайлдфрі» сприяла виникненню у 1991 році в Портленді (США, штат Орегон) «Руху за добровільне вимирання людства» («Voluntary Human Extinction Movement»). Його засновником є Лес Найт, який після повернення з В'єтнаму спершу приєднався до руху «Нульове зростання населення» («Zero Population Growth»), а згодом створив власну організацію. Її члени не закликають до самогубства чи стерилізації, але пропагують свідому відмову від народження дітей.

Тут доречні міркування Крістін Бахен, яка зауважує: «Немає більше святилища, де сім'я була б захищена від вторгнення ззовні, домівка тепер – це комунікаційний вузол, куди постійно надходять повідомлення, й здебільш глобального походження» [72, цит. за : 73, с. 402]. Такі мережеві сім'ї, що втратили нуклеарність, Грем Аллан і Грем Кроу називають «непевними» (*unclear*) [74, с. 132]. «Непевні» сім'ї фрагментовані не тільки соціально, але й просторово, і більшість пар після розлучення роз'їжджаються по різних домівках. Необхідність переїздити між новими місцями проживання матері та батька спонукає до подорожей дітей і батьків, особливо якщо хтось із останніх переселився до іншого міста» [75, с. 132 (цит. за : 76, с. 402–403)]. Отже, як зазначає Джон Уррі, «нетворкінг сімейного життя відбувається завдяки

69 Толстокорова А. В. «Папы» всякие нужны: трансформации института отцовства в украинской транснациональной семье. URL : http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2014_3/Tolstokorova_2014_3.pdf

70 Шляков А. В. Феномен номадизма в культуре постмодерна : дисс. ... докт. филос. наук : 24.00.01 Теория и история культуры (философские науки). Тюмень : ФГАОУ ВО «Тюменский гос. ун-т», 2019. 328 с.

71 Шляков А. В. Феномен номадизма в культуре постмодерна : дисс. ... докт. филос. наук : 24.00.01 Теория и история культуры (философские науки). Тюмень : ФГАОУ ВО «Тюменский гос. ун-т», 2019. 328 с.

72 Bachen C. The Family in the Networked Society: A Summary of Research on the American Family. URL : https://www.researchgate.net/publication/247877400_The_Family_in_the_Networked_Society_A_Summary_of_Research_on_the_American_Family

73 Урри Дж. Мобильности / пер. с англ. А. В. Лазарева, вступ. ст. Н. А. Харламова. Москва : Праксис, 2012. 576 с.

74 Allan G., Crow G. Families, Households and Society. London : Red Globe Press, 2001. 272 p.

75 Allan G., Crow G. Families, Households and Society. London : Red Globe Press, 2001. 272 p.

76 Урри Дж. Мобильности / пер. с англ. А. В. Лазарева, вступ. ст. Н. А. Харламова. Москва : Праксис, 2012. 576 с.

зростанню кількості домогосподарств по всьому світу» [77, с. 403].

Як бачимо, чимало дослідників доволі песимістично налаштовані щодо змін у сучасному суспільстві, особливо за умов його сталого розвитку, закликаючи змінити онтологічну сутність людини, але ця риторика, на наше переконання, є марною, що підтверджує й досвід минулого, зокрема, пов'язаний із відомим закликот Жана-Жака Руссо «назад до природи». Життєздатнішими виявилися вислів Протагора «Номо мeнсура omnium rerum est» («Людина є мірою всіх речей») [78, с. 203, 226, 240] й гасло Івана Мічурина («Ми не можемо чекати милостей від природи, взяти їх у неї – наше завдання» [79]).

Сучасний світ не тільки цілісний, а й складний. Цілісність і складність взаємопов'язані, й життя у складності є джерелом інновацій та фрустрацій (якот, соціальні проблеми) [80, с. 165]. Джон Уррі для опису мобільних відмовляється від опозиції «центр – периферія», натомість звертаючись до метафор «мережа», «потік» [цит. за : 81, с. 23] і «плинність» [82; 83; 84], що дозволяє позбутись уявлень про вихідну та кінцеву точки й санкціонує осмислення руху в його матеріальності без перебільшення напрямків та керованості. Рух складається з тілесних випробувань різних матеріальних і соціальних режимів «проживання-на-ходу» (dwelling-in-motion) [85, с. 81].

Затверджені у 2015 році на саміті ООН зі сталого розвитку положення скеровують Україну на досягнення його цілей. Згодом ці положення було висвітлено у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» [86] й в Указі Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [87]. Наведемо деякі найважливіші, на нашу думку, моменти, що безпосередньо стосуються трансформації габітуальних практик:

- заохочувати спільну відповідальність за ведення господарства і виховання дітей;
- розширювати доступ населення до послуг із планування сім'ї.
- Виконанню цих завдань сприятиме:
- системний моніторинг співвідношення часових витрат жінок / чоловіків на роботу з обслуговування домогосподарства з

77 Уррі Дж. Мобильности / пер. с англ. А. В. Лазарева, вступ. ст. Н. А. Харламова. Москва : Праксис, 2012. 576 с.

78 Платон. Собр. соч. : в 4 т. Т. 2. Москва : Мысль, 1993. 528 с. (Философское наследие. Т. 116).

79 Мичурин И. В. Итоги шестидесятилетних трудов по выведению новых сортов плодовых растений. Изд. 3-е. Москва : Рипол Классик, 2013. 618 с.

80 Инновационная сложность. Парадигма сложности в перспективе философской стратегии Жюль Делёза: материалы «круглого стола». Философия науки и техники. 2016. Т. 21. № 2. С. 149–181.

81 Трубина Е. Г. Мобильность и седентаризм в социально-теоретическом дискурсе. Известия Уральского федерального университета. Сер. 3. Общественные науки. 2012. № 2 (103). С. 22–34.

82 Бауман З. Текучая современность / пер. с англ. ; под ред. Ю. В. Асочакова. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 240 с.

83 Урри Дж. Социология за пределами обществ. Виды мобильности для XXI столетия / пер. с англ. Д. Кралечкин. Москва : Издат. дом Высш. шк. экономики, 2012. 336 с. (Серия : «Социальная теория»).

84 Cresswell T. Introduction: Theorizing Place. Mobilizing Place, Placing Mobility: the Politics of Representation in a Globalized World / eds.: G. Verstraete, T. Cresswell. Amsterdam : Rodopi, 2002. P. 11–32. (Thamyris Intersecting: Place, Sex and Race).

85 Урри Дж. Мобильности / пер. с англ. А. В. Лазарева, вступ. ст. Н. А. Харламова. Москва : Праксис, 2012. 576 с.

86 Цілі сталого розвитку та Україна. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>

87 Указ Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

дезагрегацією даних за типом населеного пункту (місто / село) й упровадження єдиного стандарту збирання інформації на національному рівні;

- вдосконалення інфраструктури соціальних послуг (розвантаження жінок і розширення їхніх можливостей для особистісного розвитку й участі в інших сферах, ширше залучення чоловіків до ведення господарства і виховання дітей);
- можливість ухвалення свідомих і поінформованих рішень щодо бажаної кількості дітей і часу їх народження [⁸⁸].

Висновки.

Отже, імплементація Україною ідей сталого розвитку передбачає перегляд і трансформацію усталених габітуальних практик щодо розподілу обов'язків із ведення домогосподарства та догляду за дітьми між жінками й чоловіками та надання першим більшої свободи. Ці заходи мають за мету покращення репродуктивного здоров'я жінок, піднесення їхньої конкурентоспроможності на ринку праці, професійне зростання, кар'єрний розвиток, залучення до громадської діяльності тощо.

88 Цілі сталого розвитку та Україна. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>

KAPITEL 10 / CHAPTER 10 ⁸⁹**MULTI-PARADIGMAL APPROACH IN STUDYING LEXICAL AND SEMANTIC FIELD OF TOPONYMS (BASED ON ENGLISH AND RUSSIAN)****DOI: 10.30890/2709-2313.2022-14-03-006****Введение**

Полипарадигмальный подход, разработанный в начале XXI века в лингвистике и чуть позже – в переводоведении [Терехова 2002; 2005 2012; Terekhova 2010], позволяет всесторонне проанализировать как гомогенные, так и гетерогенные подсистемы языка. Несмотря на то, что в составе подсистемы топонимов исследуемых языков есть как однословные, так и дву-, трисловные номинации (гораздо реже - мультикомпонентные), они все выполняют одну главную функцию – номинативную, и имеют общую категориальную семантику – обозначают наименование географического или административно-территориального объекта. Поэтому подсистему топонимов в русском и английском языках, как и в других европейских и восточнославянских, считаем гомогенной.

Изучение однородных лексических подсистем принято осуществлять, структурируя лексемы в виде ЛСП. Не исключение в этом и подсистемы топонимов английского и русского языков. Ссылаясь на разработки В.Г. Гака, Ю.А. Карпенко, Г.В. Степанова, В.Н. Топорова, В.П. Нерознак, В.А. Никонова, С.И. Тереховой, И.А. Мартыненко, О.С. Чесноковой и др., рассмотрим ЛСП топонимов в английском и русском языках и определим критерии их систематизации.

10.1. Общая характеристика лексико-семантического поля «топонимы / toponyms» в русском и английском языках. Критерии систематизации

ЛСП топонимов представляет собой относительно открытую подсистему структурно и семантически упорядоченных номинаций – названий географических объектов, среди которых (1) по критерию происхождения можно выделить исконные номинации, заимствованные, (2) по распространенности их функционирования: интернационализмы, общеупотребительная литературная лексика, стилистически и социально маркированные лексемы, слова-реалии, редкостная лексика. Поскольку ЛСП топонимов имеет традиционную структуру – ядро :: периферия, то наиболее распространенные, нейтральные лексемы наиболее общей семантики, исконные по происхождению, расположены в зоне ядра, а остальные – размещены на

⁸⁹*Authors: Terekhova Svitlana Ivanivna, Chen Qian Bin*

уровнях близкой и дальней периферии.

ЛСП топонимов английского и русского языков имеет сегментно-ярусную структуру. Это значит, что помимо деления на ядро и периферию в его полевой структуре можно выделить ряд сегментов:

1) микрополе «географические названия», куда входят ЛСГ «номинации водных ресурсов», ЛСГ «номинации земельных ресурсов», ЛСГ «номинации воздушного пространства»;

2) микрополе «административно-территориальные номинации», в составе которого представлены ЛСГ «наименования государств и их административно-территориальных объединений», ЛСГ «наименования округов, штатов, республик, областей в государстве», ЛСГ «номинации городов и других населенных пунктов»;

3) микрополе «топография живых существ». Последнее микрополе выделяется ввиду развития анатомической топографии как раздела медицины. Поскольку наша квалификационная работа посвящена географическим названиям, этот сегмент топографической лексики мы не включаем в наше исследование топонимов.

Согласно (3) частеречного критерия исследуемые топонимы включают однословные номинации - имена существительное, а также именные сочетания (в большей мере распространенные в английском языке в виде именных кластеров (*accindetic noun clasters*) [Korunets 2000, с. 311-348]), которые функционирует в английском и русском языках как единые номинации объектов и на этой основе могут быть отнесены к анализируемым нами ЛСП.

По категориально-тематическому критерию (4) топонимы сопоставляемых языков можно разделить на две группы картографирования: 1) географические номинации; 2) административно-территориальные номинации топонимов. Поскольку основным интегральным признаком всех топонимов является значение «географическое название», мы разделяем данное ЛСП на микрополя собственно географических номинаций и административно-территориальных; данные типы номинаций топонимов входят в ЛСГ в составе рассматриваемых ЛСП, выделяемых по основному, семантическому признаку. Другие охарактеризованные выше критерии были учтены, во-первых, при отборе анализируемых лексем в состав ЛСП топонимов, и, во-вторых, при структурировании парадигм топонимов в составе ЛСП «топонимы / *toponyms*».

Таким образом, каждое микрополе в составе ЛСП топонимов включает множество лексико-семантических групп (далее – ЛСГ) и более мелких парадигм топонимов в их составе (синонимические ряды, антонимические пары и т. д.), которые сформированы на основе (4) предметно-семантической соотнесенности. Вслед за Н.Д. Ткаченко [Ткаченко 2020, с. 82-83] мы используем в нашей работе для систематизации топонимов в виде ЛСП их общепринятую денотативно-семантическую классификацию, а именно – в более глобальном ее виде:

выделенные Н.Д. Ткаченко ЛСГ (например: 1) ЛСГ номинаций гор (оронимов), 2) ЛСГ номинаций лесов (дримонимов), 3) ЛСГ номинаций равнин, долин, степных зон и т. п., 4) ЛСГ номинаций геоструктурных слоев – в составе микрополя «номинации земельных ресурсов», а также 5) ЛСГ номинаций континентов (ипиронимов), 6) ЛСГ названий островов (нисионимов). В составе микрополя «номинации водных ресурсов» (гидронимов) выделяем 7) ЛСГ номинаций рек (потамонимов), 8) ЛСГ названий озер (лимнонимов), 9) ЛСГ номинаций болот (гилонимов), 10) ЛСГ названий морей, океанов, заливов, проливов, 11) ЛСГ номинаций искусственных водоемов) в рамках нашего исследования рассматриваются как более мелкие парадигмы в составе названных выше ЛСГ.

Говоря об особенностях наполнения семантических парадигм в составе ЛСП топонимов английского и русского языков, следует отметить, что ЛСГ «номинации воздушного пространства» не настолько многочисленны в обоих сопоставляемых языках, что поясняется меньшим использованием воздушного пространства человеком, чем ресурсов земли и водного пространства (при этом количество номинаций для двух последних детерминировано географическим положением стран носителей английского и русского языков: искони морская держава Великобритания и сухопутно-морская РФ).

В структуре ЛСГ «номинации земельных ресурсов» особняком стоит многочисленная в обоих анализируемых языках ЛСГ номинаций искусственно созданных территорий и пространств. Также к номинациям искусственно созданных территорий относим названия-фитонимы, номинации по роду занятий человека, объектные номинации, номинации по роду деятельности человека.

В составе микрополя «административно-территориальные номинации» представлено множество парадигм названий государств, номинаций административных подразделений стран, регионов (хоронимов), населённых пунктов (ойконимов): названия городов (актионимов), названия дорог (дромонимы и тропонимы), номинации улиц (годонимы), площадей (агоронимы), других урбанизированных сооружений (урбанонимы), в т. ч. и данных в честь выдающихся деятелей (антропонимы).

Такую структуру имеют ЛСП «топонимы / *toponyms*» в русском и английском языках. Это их «статическая» система, т. е. представленная в языке. Рассмотрим ее детальнее на уровне ЛСГ и, далее – «динамический» аспект изучения топонимов, а именно: какие функции выполняют топонимы в публицистических текстах, на основе которых выполнено наше исследование (см. [www.bbc.com, www.yahoo.com]).

10.2. Лексико-семантические группы топонимов и их специфика в сопоставляемых языках в свете теории эквивалентности

Среди множества номинаций в составе ЛСП топонимов в английском и русском языках имеются исконные наименования и заимствования из других языков, прямые и образные (переносные) номинации. Для всех рассматриваемых ЛСГ характерны в основном единичные наименования, синонимы встречаются только в отдельных случаях. Антонимия для рассматриваемых языковых единиц не характерна, хотя в некоторых парадигмах топонимов представлены оппозиционные отношения (например, среди топонимических номинаций), но это достаточно редкое явление для географических названий. Некоторые топонимы получили чье-то название в честь выдающихся людей, событий в память о них и в их честь. Другие топонимы были созданы и в честь вымышленных героев, литературных персонажей, легендарных и фольклорных образов. Для номинаций в государствах Западной Европы и США также характерны топонимы библейского происхождения. В составе выделенных микрополей ЛСП топонимов можно видеть следующие ЛСГ:

10.2.1. Микрополе «географические названия» содержит следующие семантические микропарадигмы (далее – СП⁹⁰):

10.2.1.1. ЛСГ «номинации водных ресурсов». К ним относятся СМП «океаны», СМП «моря», СМП «реки», СМП «заливы, проливы, течения», СМП «озера, пруды, ставки, болота», СМП «водопады».

В составе данной ЛСГ основное количество топонимов – это исконные наименования, которые являются первичными, не переносными номинациями. Это относительно закрытые подгруппы лексики, что обусловлено экстралингвистическими факторами: изменение ландшафта происходит достаточно медленно, что обеспечивает «постоянство» в количественном и качественном составе данной ЛСГ. Вместе с тем, под влиянием экологических факторов, как известно (парниковые эффекты, разрушение озонового слоя, глобальное потепление, загрязнение и осушение водных ресурсов, сооружение плотин и ГЭС и др.), происходит изменение состояния природного комплекса, вследствие чего одни водоемы высыхают, другие же – наоборот, увеличиваются в объеме.

Это приводит к неприродно быстрой смене поверхности Земли и, соответственно, влечёт за собой смену некоторых наименований водоёмов. Например, вследствие обмельчания некогда морей (по данным картографии середины XX века и ранее) – *Каспийского* и *Аральского* – теперь они превратились в море-озеро (каждое, данные картографирования начала XXI

⁹⁰ В нашем исследовании термин *семантическая парадигма* используется в широком смысле как «любое объединение лексем хотя бы по одному интегральному семантическому признаку». В составе микрополей представлены семантические парадигмы: ЛСГ, семантические ряды, оппозиции и другие СМП в составе ЛСГ.

века), а некогда луга вдоль Днепра (первая половина XX века) вследствие преобразовательной деятельности человека затоплены искусственно созданными Киевским морем и Кременчугским водохранилищем (середина XX века). И, разумеется, это не единственные примеры. Подобным образом образуются искусственные пруды для осушения грунта в странах Европы и Северной Америки.

В составе данной ЛСТ наиболее «стабильны» номинации океанов: англ. *the Arctic Ocean* – рус. *Северный ледовый океан* (номинации исконные, прямые, нейтральные по стилистическим характеристикам), англ. *the Pacific Ocean / Pacific* – рус. *Тихий океан* (данные номинации исконные, стилистически не маркированные, в английском – прямая, в русском – переносная, метонимическая), англ. *the Indian Ocean* – рус. *Индийский океан* (исконные, прямые, нейтральные номинации, в честь полуострова Индостан и страны Индии), англ. *the Atlantic Ocean / the Atlantic* – рус. *Атлантический океан* (исконные, прямые, стилистически нейтральные номинации, в честь мифологической древней цивилизации атлантов и их легендарной страны – Атлантиды). Как видим из данного перечня, в английском языке есть дубликаты: *the Pacific Ocean, the Pacific; the Atlantic Ocean, the Atlantic*. Краткие номинации – *the Pacific, the Atlantic* были введены в конце XX – начале XXI вв. Они предпочтительны в публицистике.

СМП «морья» в обоих сопоставляемых языках более многочисленны, они состоят из следующих групп номинаций: а) номинации-дубликаты: англ. *the Mediterranean Sea / the Mediterranean* – рус. *Средиземное море / Средиземноморье* (наименование мотивировано местоположением называемого объекта в обоих языках – «среди земель море», заимствовано из латинского языка, нейтральное, первичная номинация); англ. *the Caribbean Sea / the Caribbean* – рус. *Карибское море / Карибы* (по одноименному названию островов; в обоих языках это первичная номинация, стилистически нейтральные наименования); б) «цветные» моря: англ. *the Red Sea* – рус. *Красное море*, англ. *the Black Sea* – рус. *Черное море*, англ. *the Yellow Sea* – рус. *Жёлтое море*, англ. *the Sea of Marmara* – рус. *Мраморное море*. Данные номинации образованы в результате семантического переноса. Они стилистически нейтральные, исконные, переносные; в) номинации в честь выдающихся людей: англ. *Bering Sea* – рус. *Берингово море*, англ. *Barents* – рус. *Баринцево море* – исконные, стилистически нейтральные; г) номинации топонимов, образованные от других географических объектов: топониместическая номинация англ. *the North Sea*, «территориальные» номинации – англ. *the Baltic Sea* – рус. *Балтийское море*, англ. *the Caspian Sea* – рус. *Каспийское море*, англ. *the Sea of Okhotsk, the Sea of Japan* и др. Данные номинации нейтральные, исконные, стилистически не маркированные.

СМП «реки» включает специфические номинации-реалии, например: англ.

the Dnipro – рус. Днепр, англ. *the Themis* – рус. Темза, англ. *the Nile* – рус. Нил, англ. *the Amazon* – рус. Амазонка и др. Эти топонимы исконные, стилистически нейтральные, не коннотированные. Особенностью данных номинаций в английском языке является обязательное употребление определенного артикля, как и с наименованиями морей и океанов.

СМП «заливы, проливы, течения» содержит не настолько однородный материал исследования, как рассмотренные выше СМП. Многие из топонимов данной парадигмы получили свое наименование в честь выдающихся мореплавателей, путешественников-первооткрывателей и других выдающихся людей. Например: англ. *the Bering Strait* – рус. Берингов пролив, англ. *the Strait of Magellan* – рус. Магелланов пролив и др., а также легендарных персонажей: англ. *the Bosphorus* – рус. пролив Босфор – согласно легенды, наименование пролива было дано по имени Ио, дочери одного из самых древних царей Аргоса в Греции. Будучи возлюбленной Зевса, Ио вынуждена была убегать от гнева его супруги Геры этим водным путем, превращенная Зевсом в белую корову. *Босфор* в переводе означает «коровий брод» [www.wikipedia.org/].

Значительное число топонимов этой группы были названы в соответствии с их расположением на той или иной территории, например: англ. *the Panama Channel* – рус. Панамский канал (от наименования государства Панама), англ. *the Florida Current* – рус. Флоридское течение (по местоположению – штат Флорида, США) и др.

Ряд номинаций данной СМП получили свое название по своим физическим и другим характеристикам. Например: англ. *the English Channel* (английская номинация мотивирована местоположением канала) – рус. Ла-Манш (в русском языке – наименование заимствовано из французского языка, что в переводе означает «узкий рукав» [www.wikipedia.org/]), англ. *the Strait of Gibraltar* – рус. Гибралтарский пролив – данный топоним имеет смешанную мотивацию: в переводе с арабского языка Гибралтар означает «гора Торика», а Торик – это имя выдающегося полководца, возглавившего вторжение арабов на Пиринеях [www.wikipedia.org/] и др. С наименованиями заливов, проливов и течений в английском языке употребляется определенный артикль *the*; исключения составляют топонимы англ. *San Francisco Bay* (рус. залив Сан-Франциско), *Hudson Bay* (рус. Гудзонов пролив).

Топонимы в составе СМП «озера» имеют подобную мотивацию, что и наименования проливов, заливов, течений и каналов, например: англ. *Lake Victoria* – рус. озеро Виктория – названо в честь британской королевы Виктории, англ. *Lake Huron* – рус. озеро Гурон – наименование дано в честь индийского племени в Северной Америке; англ. *Lake Michigan* – рус. озеро Мичиган, англ. *Lake Illinois* – рус. Иллинойс – номинации, данные в честь индийских племен Северной Америки, проживающих в средние века на территории нынешнего штата Мичиган, США. Англ. *Lake Ontario* – рус. озеро Онтарио – по

местоположение возле одноимённого города в Канаде. Заметим, что с наименованиями единичных озёр в английском языке артикль не употребляется, в то время как с наименованиями систем озёр его употребление обязательно (например, англ. *the Great Lakes* – рус. *Великие Озера*, англ. *the Seliger* – рус. *озеро Селигер* и др.). Данные номинации-топонимы являются специфическими словами-реалиями, которые несут в себе национально-культурный компонент семантики. Эти наименования исторически и национально-культурно мотивированы.

10.2.1.2. ЛСГ «номинации земельных ресурсов». ЛСГ «земля» в сопоставляемых языках представлено следующими парадигмами СМП: «континенты», «острова», «ландшафты».

Номинации в составе СМП «континенты» в английском языке употребляются без артикля. Они могут сочетаться с топонимическими указаниями в обоих сопоставляемых языках. Например: англ. *North Africa* – рус. *Северная Африка*, англ. *South America* – рус. *Южная Америка*, англ. *Easten Asia* – рус. *Восточная Азия*, англ. *West Europe* – рус. *Западная Европа* и др.

Топонимы, называющие острова, в английском языке употребляются с артиклем. Среди них, как и в составе СМП наименований водоёмов, есть прямые и переносные номинации, например: англ. *the Azores* – рус. *Азорские острова*, англ. *the British Isles* – рус. *Британские острова*, англ. *the Falkland* – рус. *Фолклендские острова* – прямые номинации, англ. *St. Helena Island* – рус. *остров Святой Елены*, англ. *Easter Island* – рус. *Остров Пасхи* – переносные. Как видно, среди топонимов-номинаций островов есть наименования, мотивированные ещё древнегреческими названиями (*Претанские острова* – *Британские острова*), местоположением – от названия пролива между двумя крупнейшими островами в составе архипелага (*Фолклендские острова*), в соответствии с днем открытия (*остров Святой Елены*). Топонимы данной СМП являются исконными, стилистически нейтральными, оценочно и эмоционально-экспрессивно не маркированными.

СМП «ландшафты» имеет в своём составе следующие группы топонимов: «горные массивы, плато» и «долины и равнины». Данные номинации эксплицируют понятия физической географии – они отображают качество земной поверхности. Большинство из них получили свои наименования по местоположению. Например: англ. *the Crimean Mountains* – рус. *Крымские горы*, англ. *the Tibetan Plateu* – рус. *Тибетское нагорье*, англ. *the Caucasian Mountains* – рус. *Кавказские горы*, англ. *the Mexican Plateu* – рус. *Мексиканское нагорье*, англ. *the East European Plain* – рус. *Восточно-Европейская равнина*, англ. *the Arabian Desert* – рус. *Аравийская пустыня* и др. Вместе с тем, есть ряд наименований, этимология которых не настолько ясно выражена, например: англ. *the Sahara / the Sahara Desert* – рус. *пустыня Сахара* (от араб. Эс-Сахра-ль-Кубра [www.wikipedia.org]), англ. *the Grand Canyon* – рус. *Большой Каньон*

(наименование мотивировано размером), англ. *the Kara-Kum* – рус. *пустыня Кара-Кум* (от туркмен. *Garagum* «черный песок»), англ. *the Alps* – рус. *Альпы* и др.

Некоторые номинации данной группы в составе СМП «ландшафты» характеризуются образностью, метафоричностью. Например: англ. *Death Valley* – рус. *Долина Смерти*, англ. *Monument Valley* – рус. *Долина монументов*, англ. *the Valley of the Kings* – рус. *Долина Царей* и др. Как видим, некоторые номинации долин в английском языке употребляются без артикля *the*. Остальные номинации в составе рассматриваемой СМП употребляются с определённым артиклем; исключение составляют только единичные наименования гор, пиков, как, например: англ. *Mount Vesuvius* – рус. *Везувий*, англ. *Mount Everest* – рус. *Джомолунгма / Эверест*, англ. *Goverla* – рус. *Говерла* и др. Для английских топонимов СМП «ландшафты» в большей мере свойственно наличие дублетных форм, чем русскому языку. Для рассмотренных выше ЛСГ дублеты для топонимов русского языка не характерны.

Таким образом, рассмотренные репрезентации номинаций-топонимов английского языка – это в основном двух- и трехкомпонентные именные кластеры (two-, three-componental asyndetic substantival clusters [Korunets' 2002, с. 227-237]).

10.2.1.3. ЛСГ «номинации воздушного пространства». Данная группа топонимов в наши дни представлена в основном номинациями, которые используются в воздухоплавании и космонавтике и внесены в географические карты небесной сферы. Это названия небесных тел и созвездий. В древние времена и в средние века ввиду отсутствия развитой лоции именно их использовали мореплаватели и путешественники для того, чтобы не сбиться с курса на большом пространстве – в море, пустыне и т. д., при переходе на большие расстояния.

В составе этой ЛСГ выделяем СМП «небесные тела» и СМП «созвездия». Например, к СМП «небесные тела» относятся такие наименования планет, как: англ. *Earth* – рус. *Земля*, англ. *Mars* – рус. *Марс*, англ. *Venus* – рус. *Венера*, англ. *Saturn* – рус. *Сатурн*, англ. *Mercury* – рус. *Меркурий*, англ. *Jupiter* – рус. *Юпитер*, англ. *Neptune* – рус. *Нептун*, англ. *Pluto* – рус. *Плутон*, англ. *Uranus* – рус. *Уран* и др., названия природных спутников, например: англ. *Moon* – рус. *Луна* (спутник Земли), англ. *Deimos*, *Fobus* – рус. *Деймос*, *Фобус* (природные спутники планеты Марс), англ. *Leda*, *Ganymed*, *Kallisto*, *Elara*, *Europe*, *Ananke* – рус. *Леда*, *Ганимед*, *Каллисто*, *Элара*, *Европа*, *Ананке* и др. (спутники планеты Юпитер, всего – 80 наименований), англ. *Ianus*, *Epimetei*, *Tephia*, *Encelard*, *Mimas* – рус. *Янус*, *Эпиметей*, *Тефия*, *Энцелад*, *Мимас* и др. (спутники Сатурна, всего 83 номинации), англ. *Rosalinda*, *Belinda*, *Porcia*, *Miranda*, *Oberon*, *Titania*, *Bianco* – рус. *Розалинда*, *Белинда*, *Порция*, *Миранда*, *Оберон*, *Титания*, *Бианка* и др. (спутники планеты Уран, всего 27 наименований). В данную СМП также

включены названия других небесных тел – звезд (англ. *Castor* – рус. *Кастор* (звезда в созвездии Андромеды), англ. *Titawin* – рус. *Титавин*, англ. *Mirach* – рус. *Мирах*, англ. *Mekbuda* – рус. *Мекбуда*, англ. *Tejat* – рус. *Теят* (звезды в созвездии Близнецов), англ. *Dubhe* – рус. *Дубхе*, англ. *Phecda* – рус. *Фекда*, англ. *Megrez* – рус. *Мегрец*, англ. *Alioth* – рус. *Алиот*, англ. *Alcor* – рус. *Алькор* (звезды в созвездии Большая Медведица) и др.), комет (англ. *Halley* – рус. *комета Галей*, англ. *Encke* – рус. *комета Энке*, англ. *Biela* – рус. *Биэлы* и др. (короткопериодические кометы), англ. *Purdon de Kock* – рус. *Кока* – *Параскевопулоса*, англ. *Bennett* – рус. *комета Беннетта* и др. (долгопериодические кометы)), метеоритов (англ. *Tunguska meteorite* – рус. *Тунгусский метеорит*, англ. *Arizona meteorite* – рус. *Аризонский метеорит* и др.), астероидов и др.

СМП «созвездия» включает следующие номинации: англ. *the Chained Maiden* – рус. *Андромеда*, англ. *the Great Bear* – рус. *Большая Медведица*, англ. *the Great Dog* – рус. *Большой Пес*, англ. – рус. *Весы*, англ. *Charioteer* – рус. *Возничий*, англ. *Wolf* – рус. *Волк*, англ. *Miky Way* – рус. *Млечный Путь* и др. Среди данных типов номинаций значительное количество заимствовано из греческого и арабского языков, потому что именно эти культуры являются одними из самых древних, и именно они оставили после себя первые примеры картографирования небесной сферы. Данные номинации нейтральны по стилистическим характеристикам, но ввиду того, что они взяты в большинстве из древнегреческой мифологии и легенд стран Древнего Мира, им свойственна метафоричность, символичность, многие из них ассоциируются с историей и мифологией, например, *Марс* – бог войны, *Венера* – богиня любви и др.

10.2.2. Микрополе «административно-территориальные номинации».

В составе микрополя административно-территориальных репрезентаций представлены такие ЛСГ: «наименования государств и их административно-территориальных объединений», «наименования округов, штатов, республик, областей в государстве», «номинации городов и других населенных пунктов». Поскольку все топонимы этой подгруппы – имена собственные, они употребляются в английском языке без артикля (за исключением двусловных и многокомпонентных номинаций государств, но и здесь есть свои исключения: англ. *Great Britain*, *Northern Ireland*, *New Zealand*, *the Congo*). Важно отметить, что ввиду так называемой, официальности топонимов, принадлежащих данным ЛСГ, их номинации, представленные на административных картах мира, были унифицированы еще в середине XX века, это наименования стран, их административно-территориальных частей (штатов, республик, провинций, областей) и их столиц и других наиболее крупных городов. Другие типы номинаций продолжают интенсивно изучать исследователи разных стран и в наши дни. Рассмотрим номинации указанных выше ЛСГ более детально, акцентируя на их структурно-семантических и семантико-стилистических

особенностях.

10.2.2.1. ЛСГ «наименования государств и их административно-территориальных объединений» в большинстве были получены исторически, по месту поселения племен местного населения в прежние столетия, политических или завоевательных событий на тех или иных территориях, расположенных в данной местности. Например: англ. *the USA* – рус. *США*, англ. *Great Britain* – рус. *Великобритания*, англ. *Italy* – рус. *Италия*, англ. *Poland* – рус. *Польша*, англ. *Hungary* – рус. *Венгрия*, англ. *Ukraine* – рус. *Украина*, англ. *China* – рус. *Китай*, англ. *Greece* – рус. *Греция*, англ. *Moldova* – рус. *Молдавия*, англ. *Canada* – рус. *Канада*, англ. *Spain* – рус. *Испания*, англ. *France* – рус. *Франция* и др.

В нашей работе мы классифицируем названия государств по нескольким признакам, а именно: 1) по континентам, на которых данные государства расположены; 2) по уровню социально-политического развития; 3) по языковым группам резидентов данных стран.

Данные классификации соответствуют разделению на административно-территориальные части, указанные на административно-политических картах мира. Следуя дополнительному привлечению данных междисциплинарного подхода, мы считаем такое деление оптимальным и практически применимым во всех сферах социальной жизни.

По своим семантическим характеристикам топонимы данной ЛСГ нейтральны, стилистически и эмоционально-экспрессивно не коннотированные. В своей семантике они несут общее категориальное значение данной ЛСГ – «название государства», которое они конкретизируют территориальным расположением каждого, отдельно взятого государства. Очевидно, что в английском и русском языках многие из данных номинаций имеют одинаковый корень, но по своим аффиксам адаптированы к нормам языка, в котором употребляются.

Важно отметить, что данная ЛСГ характеризуется динамичностью своего развития. Ввиду политического и административного передела мира ввиду социально-политических событий в отдельных странах некоторые государства распадаются на несколько стран, тогда как другие – наоборот, объединяются. Поэтому появляются новые номинации государств, а старые – выходят из употребления, устаревают и архаизируются. Например: англ. *Czechoslovakia* – рус. *Чехословакия* – государство западнославянских народов чехов и словаков, расположенное в Западной Европе, которое в конце XX века посредством референдума было разделено внутригосударственно на две страны – англ. *Czech Republic* – рус. *Республика Чехия / Чешская республика* и англ. *Slovakia* – рус. *Словакия*; англ. *Federal Republic Yugoslavia* – рус. *Федеративная республика Югославия* – государство Юго-Восточной Европы, которое расположено на Балканском полуострове (в западной его части), в котором вместе проживали до

1990-х гг. два народа, его населяющие, образуя в его составе две республики – Боснию и Герцеговину. В результате политических преобразований в 1995 году это государство изменило свое название на англ. *Bosnia and Hercegovina* – рус. *Босния и Герцеговина*. В дальнейшем оно преобразовалось в единое государство, в составе которого выделяются два региона – Мусульманохорватская федерация и Республика Сербская [www.wikipedia.org]; англ. *USSR / Soviet Union / Union of Social Soviet Republics / Soviets* – рус. *СССР / Советский Союз / Союз Советских Социалистических Республик / Советы* – большое государство в Евразии, занимающее территорию от границ Западной Европы до Тихого океана на востоке, которое в результате перестройки 1985-1991 гг. распалось на 15 самостоятельных государств (бывших республик СССР), которые вскоре объединились в англ. *UIS – Union* – рус. *СНГ – Союз Независимых Государств*. Среди указанных номинаций все, кроме англ. *Soviets* – рус. *Советы*, – нейтральные, официальные наименования государств, в то время как англ. *Soviets* – рус. *Советы* – стилистически маркированные; так в прессе, особенно бывшего капиталистического лагеря государств Северной Америки и Западной Европы называли с некоторой неприязнью бывший СССР; англ. *the European Union / the EU* – рус. *Европейский Союз* – объединение государств Западной Европы, которое появилось в результате подписания Маастрихтского договора между странами Западной Европы в 1993 году. Теперь топоним *ЕС* употребляется в прессе и официальных документах даже чаще, чем наименования стран – членов ЕС.

Таким образом, номинации государств отличаются, с одной стороны, константностью, следованием традициям народа, который имеет такое название страны, его истории и культуры. А с другой стороны, вследствие экстралингвистических факторов названия государств в процессе исторического развития меняются: одни из них устаревают, выходят из частотного употребления в повседневной жизни ввиду их непотребности, а на их место приходят новые, соответствующие новым тенденциям современной жизни государств и их народов. Топонимы данной ЛСГ характеризуются некоторой унифицированностью, «стабильностью» сферы их употребления, частотностью употребления в речи разных сословий и слоев общества. Эти топонимы нейтральны, стилистически не маркированные (за редким исключением в разговорной речи или в публицистических текстах). По структуре они простые, реже – дву- и трех- и (крайне редко) четырехкомпонентные.

10.2.2.2. ЛСГ «наименования округов, штатов, республик, областей в государстве» имеют те же лингвальные характеристики, что и топонимы – номинации государств: они стилистически нейтральны, эмоционально и экспрессивно не маркированные, моносемантичны. Значение этих слов сводится к их категориальной семантике – все они называют составляющие части территории государств. По семантической структуре все они – моносемы. Эта

общая семантика в анализируемых здесь номинациях регионов стран детализируется, индивидуализируется указанием на местоположение самого региона на географической карте и / или на территории государства. По своей структуре данные номинации преимущественно однокомпонентные. Некоторые из них имеют дублетные формы, что преимущественно обусловлено историческим развитием данного региона. Например: англ. *Alabama* – рус. *Алабама* (штат в США); англ. *Ohio* – рус. *Огайо* (штат в США); англ. *Verginia* – рус. *Вирджиния* (штат в США); англ. *Alaska* – рус. *Аляска* (штат в США); англ. *California* – рус. *Калифорния* (штат в США); англ. *Colorado* – рус. *Колорадо* (штат в США); англ. *Florida* – рус. *Флорида* (штат в США); англ. *Ontario* – рус. *Онтарио* (провинция в Канаде); англ. *Quebek* – рус. *Квебек* (провинция в Канаде); англ. *New Scotland* – рус. *Новая Шотландия* (провинция в Канаде); англ. *Assam* – рус. *Ассам* (штат в Индии); англ. *Andhra Pradesh* – рус. *Андхра-Прадеш* (штат в Индии); англ. *Crimea* – рус. *Крым* (автономная республика в Украине, аннексированная в данное время РФ) и др.

Следует отметить, что номинации областей в Украине и РФ отличаются по своей структуре и форме от названий штатов и округов других государств. Если в перечисленных выше номинациях указывается только однословное (реже бывают также двукомпонентные и многокомпонентные номинации) название, то в украинских, белорусских и русских наименованиях областей указывается также слово *область*, а само название области дается в форме имени прилагательного, например: англ. *Vinnytska oblast' (region)* – рус. *Винницкая область (Украина)*; англ. *Kyivs'ka oblast' (region)* – рус. *Киевская область (Украина)*; англ. *Poltavs'ka oblast' (region)* – рус. *Полтавская область (Украина)*; англ. *Kharkivs'ka oblast' (region)* – рус. *Харьковская область (Украина)* и др. В указанных номинациях очевидно расхождение во флексиях. Это связано с тем, что названия украинских областей с момента введения в 1990х гг. в Украине украинского государственного языка были переведены на английский язык с украинского, не с русского, как это было ранее.

Данная группа номинаций-топонимов также характеризуется динамичностью. Применительно к рассматриваемым номинациям из категории «названия республик в составе страны» в категорию «названия государств» в 1990х гг. попали топонимы-наименования бывших республик СССР, которые теперь относятся в системе топонимов к ЛСГ «наименования государств и их административно-территориальных объединений». Например: англ. *Ukraine* – рус. *Украина* (государство в центральной части Европы); англ. *Kazakhstan* – рус. *Казахстан* (государство в Средней Азии); англ. *Uzbekistan* – рус. *Узбекистан* (государство в Средней Азии); англ. *Azeybarzhan* – рус. *Азейбарджан* (государство в Средней Азии); англ. *Georgia* – рус. *Грузия* (страна на южном побережье Черного моря; имеется также омонимичное название штата в США); англ. *Belorussia / Belarus* – рус. *Белоруссия* (государство, расположенное между

РФ, Польшей и Украиной); англ. *Latvia* – рус. *Латвия* (государство в Прибалтике) и др.

Таким образом, перечисленные выше номинации-топонимы обладают общим категориальным значением «часть страны / провинция / область и т. д., расположенная в ...», которое уточняется по местоположению каждой страны индивидуально для всех топонимов этой группы. Их стилистические характеристики нейтральны, эмоционально, экспрессивно и стилистически топонимы данной группы не маркированы. Для ряда номинаций частей государства характерны устойчивые ассоциации, обусловленные в основном историческими фактами или направлением экономического развития страны. Например: *Грузия – вино, Узбекистан – хлопок, Украина – война, Белоруссия – картофель, Латвия – янтарь* и др.

10.2.2.3. ЛСГ «номинации городов и других населенных пунктов». В составе данной ЛСГ выделяются такие СМП по принципу градации (т. е. по величине населенных пунктов):

1) столицы разных стран (например: англ. *Washington, D.C.* (столица США), англ. *Berlin* – рус. *Берлин* (столица Германии), англ. *Paris* – рус. *Париж* (столица Франции), англ. *Milano* – рус. *Милан*, англ. *Kyiv* – рус. *Киев* (столица Украины), англ. *Bejin* – рус. *Пекин* (столица Китая), англ. *London* – рус. *Лондон*, англ. *Helsinki* – рус. *Хельсинки* и др.;

2) крупные города (например: англ. *New York* – рус. *Нью-Йорк* (США), англ. *Montreal* – рус. *Монреаль* (Канада), англ. *St. Petersburg* – рус. *Санкт-Петербург* (РФ), англ. *Odesa* – рус. *Одесса* (Украина), англ. *Lviv* – рус. *Львов* (Украина), англ. *Nurnberg* – рус. *Нюрнберг* (Германия) и др.;

3) другие города (например: англ. *Poltava* – рус. *Полтава* (город в Украине), англ. *Polotsk* – рус. *Полоцк* (город в Белоруссии), англ. *Fightertown* – рус. *Файтертаун* (город в штате Калифорния, США), англ. *Luven* – рус. *Лёвен* (город в Бельгии), англ. *Biysk* – рус. *Бийск*, англ. *Vladimir* – рус. *Владимир*, англ. *Samara* – рус. *Самара*, англ. *Astrakhan* – рус. *Астрахань*, англ. *Mezhdurechensk* – рус. *Междуреченск* (города в РФ), англ. *Regensburg* – рус. *Регенсбург*, англ. *Helmnitz* – рус. *Хелмниц* (города в Германии), англ. *Olomouc* – рус. *Оломоуц* (город в Чехии), англ. *Koshicy* – рус. *Кошицы*, англ. *Presov* – рус. *Прешов* (города в Словакии) и др.;

4) села, деревни, поселки городского типа, хутора и др., например: англ. *Pogorelovo* – рус. *Погорелово*, англ. *Meadway* – рус. *Мидвей*, англ. *Suprunovka* – рус. *Супруновка*, англ. *Prostokvashino* – рус. *Простоквашино*, англ. *Verkhnya Balka* – рус. *Верхняя Балка*, англ. *Malinovka* – рус. *Малиновка*, англ. *Olkhovka* – рус. *Ольховка* и др.

В отличие от охарактеризованных выше, других ЛСГ, номинации СМП «другие города», СМП «села, деревни, поселки городского типа, хутора и др.» не представлены на административно-территориальных картах мира; они

малоизвестны и, как следствие, менее частотно используются носителями исследуемых языков в целом. Они характерны только для речи носителей языка отдельных регионов и представлены только на картах отдельных регионов или целого государства, в котором они находятся. В то же время, СМП «столицы» и СМП «крупные города» содержат топонимы, распространенные и хорошо известные по всему миру. Многие из номинаций рассматриваемой ЛСГ функционируют в современных языках как слова-интернационализмы (слова, относящиеся к СМП «столицы» и СМП «крупные города»); они частотны по употреблению, стилистически нейтральные. Вместе с тем, топонимы из СМП «другие города» и СМП «села, деревни, поселки городского типа, хутора и др.» нередко функционируют в языке как слова-реалии, они хоть и нейтральны стилистически, могут иметь экспрессивную или другую коннотации, образность или метафоричность, например, в СМП «села, деревни, поселки городского типа, хутора и др.»: англ. *Machehi* – рус. *Мачехи*, англ. *Porovka* – рус. *Поповка*, англ. *Prostokvashino* – рус. *Простоквашино* и др.

Таким образом, ЛСП топонимов неоднородно. Номинации в его составе имеют разную частотность употребления, что детерминировано не только величиной населенного пункта, но и его популярностью среди носителей языка, распространенностью. По своим языковым характеристикам данные номинации стилистически нейтральны в целом, они не имеют дополнительных коннотаций (за исключением отдельных репрезентаций в составе СМП «села, деревни, поселки городского типа, хутора и др.»).

10.3. Функции топонимов в публицистических текстах

Поскольку топонимы – это номинации-имена существительные (или номинативные словосочетания, которые функционируют в языках как лексемы, соотносятся с именем существительным как частью речи, выполняют синтаксическую функцию подлежащего или дополнения), их основная функция в публицистических текстах – наименование, т. е. номинативная. Например: англ. *Great Britain* – рус. *Великобритания*, англ. *the USA* – рус. *США*, англ. *Italy* – рус. *Италия*; англ. *The Rocky Mountains* – рус. *Скалитые горы (горный хребет в Северной Америке)*, англ. *the Highlands* – рус. *Северо-Шотландское нагорье*, англ. *the Crimean Mountains* – рус. *Крымские горы*; англ. *the Pacific Ocean / the Pathific* – рус. *Тихий океан*, англ. *the Arctic Ocean* – рус. *Северный-Ледовитый океан*, англ. *the Sea of Marmara* – рус. *Мраморное море*, англ. *the Sea of Japan* – рус. *Японское море*, англ. *the Cape of Good Hope, Africa* – рус. *мыс Доброй Надежды, Африка*, англ. *the bay of Aphrodite, Cyprus, Paphos* – рус. *бухта Афродиты, Кипр, Пафос*; англ. *the North Pole* – рус. *Северный полюс*, англ. *the South Pole* – рус. *Южный полюс*, англ. *the Western Hemisphere* – рус. *Западное*

полушарие, англ. *the north of England* – рус. *север Англии* и др. Однако под влиянием различных контекстов топонимы способны деактуализировать свою основную, номинативную функцию, и одновременно с этим актуализировать другую, чаще всего, референциальную или дейктическую, реже – анафорическую⁹¹. Таким образом, в публицистических текстах топонимы выступают как полифункциональные единицы языка. Данная особенность впервые была исследована и описана на материале репрезентаций референции разных типов (в широком понимании термина *референция*) С.И. Тереховой [Терехова 2012]. Наше исследование подтвердило эту особенность единиц русского и английского языков на материале топонимов.

В большинстве проанализированных контекстов сайтов www.bbc.com, www.yahoo.com помимо собственно номинативной функции можно довольно часто видеть употребление топонимов в референциальной функции в составе наименования документов. Например: англ. *In accordance with the Kyoto Protocol (1997)...* – рус. *согласно Протокола Киото (1997)...* [www.wikipedia.org; www.bbc.com] – в обоих примерах идет ссылка на документ, принятый в 1997 г., а также на место его утверждения – на заседании ООН в японском городе Киото; англ. *the European Union* – рус. *Европейский союз* [www.yahoo.com], англ. *Asia Pacific* [www.bbc.com] – рус. *Азиатско-Тихоокеанский регион* – в данных номинациях название объединения государств (пример 1) и название региона (пример 2) соотносятся с их географическим положением, т. е. эксплицируют референцию к местоположению в пространстве на географической карте, а также на административно-политической карте мира. Некоторые топонимы в контексте актуализируют дейктично-референциальную функцию, например: англ. *Cuban Missile Crisis* [www.wikipedia.org; www.bbc.com] – рус. *Карибский кризис* – о сложной политической ситуации в мире 1962 года. В данной номинации английская репрезентация более точно формулирует наименование ситуации, идентифицируя ее не только по географическому местоположению, но и аппелирует к той сфере социально-политической деятельности, в которой этот кризис произошел в то время как в русском языке номинация несколько «размыто» указывает на географическое положение кризиса, ничего не говоря (только косвенно, для посвященных) о сути вопроса.

В других контекстах топонимы в контекстах направления движения выполняют уточняющую, конкретизирующую функцию, выражая начало, конец маршрута или его расположение на определенной территории, местности.

Таким образом, под влиянием контекста в публицистических текстах топонимы выявляют моно- и полифункциональность. Это явление требует более глубокого исследования, выходящего за рамки квалификационной работы магистра.

⁹¹ В данном случае речь идет о лингвистической анафоре, не литературоведческом тропе.

Выводы

Топонимы английского и русского языков как системы иерархизированы в языке в виде ЛСП. ЛСП топонимов представляют собой сегментно-ярусные объединения топонимов, которым релевантна не только модель «ядро – периферия», но и микрополя, а также ЛСГ и СМП в их составе. В каждом анализируемом ЛСП наличествует множество исконных лексем, многие из которых – реалии соответствующей национальной культуры.

Сопоставляемые топонимы в основном нейтральны по своим семантическим и стилистическим характеристикам. Несмотря на разную структуру этих номинаций (одно-, двух- и трехкомпонентные), они все выражают единое категориальное значение – называют объект картографирования. Среди топонимов английского и русского языка имеются заимствования из греческого и арабского языков, ассоциируемые с мифологией и легендами народов Древней Греции и Арабского халифата. Ряд топонимов получили свое название от названий племен и народов, некогда проживающих на тех территориях. Также около 20 % проанализированных номинаций были даны в честь известных личностей (первооткрывателей, путешественников, мореплавателей, завоевателей и др.), исторических событий и др.

В публицистических текстах на исследуемых языках топонимы выполняют основную (собственно номинативную) и дополнительные функции (референциальную, дейктическую, реже – анафорическую). Они способны под влиянием контекста деактуализировать номинативную функцию и одновременно с этим актуализировать референциальную или дейктическую, в меньшей мере – анафорическую. Таким образом, в публицистических контекстах можно видеть примеры реализации монофункциональности и полифункциональности топонимов.

KAPITEL 11 / CHAPTER 11 ⁹²**THEORETICAL FUNDAMENTALS OF MULTI-PARADIGMAL STUDYING
OF TOPONYMS AND WAYS OF THEIR TRANSLATION (BASED OF
ENGLISH, UKRAINIAN AND RUSSIAN)****DOI: 10.30890/2709-2313.2022-14-03-005****Введение**

Традиционно в лингвистике топонимическая лексика, или топонимы, понимаются как слова, выражающие семантику географических объектов, административно-политических объектов картографирования, а также топонимических дейктиков. Группы топонимов в исследуемых языках относительно – это относительно устойчивые (т. е. неизменные), регулярно употребляемые в профессиональной и / или обыденной речи номинации.

Топонимы остаются актуальными на протяжении столетий и в речи профессионалов (мореплавателей, воздухоплавателей и др.), и среднестатистических носителей исследуемых языков. В составе лексического фонда языка топонимы постоянно обновляются ввиду развития социума, соответственно, их исследование также требует периодического обновления, дополнения и уточнения.

В значительной мере топонимические номинации были исследованы как репрезентации, М. А. Хмелевской, С. И. Тереховой, J. Lyons, Ch. Fillmore, K. Buhler, K. Brugmann и др.), категории ориентационной референции (С.И. Терехова), отчасти – как профессиональная лексика аграриев, транспортников, геологов и экологов (М.Ю. Авдоница, Н.И. Жабо, С.И. Терехова), как тип номинаций (А.В. Бабурица, С.Н. Басик, Р.А. Агеева, Г.В. Алексушин, В.Л. Васильев, С.Б. Веселовский, Г.М. Керт, А.В. Барандеев, В.М. Воробьев, М.В. Горбаневский, К.В. Демьянков, В.А. Жучкевич, В.С. Кусов, В.В. Леонтьев, Г.А. Меновцов, К.А. Новикова и др.), однако до нашего времени нет комплексных контрастивных и переводоведческих работ, посвященных изучению топонимической лексики. В этом наша работа новаторская и, как следствие, она актуальна на данном этапе исторического развития лингвистики перевода и сопоставительного языкознания, как ее основы.

В лексикографическом и семантико-стилистическом аспектах топонимы стали предметом изучения, начиная со второй половины XX в. В первых декадах XXI в. их исследование не выходит за рамки профессиональной лексики, но в этот период все больше внимания исследователи уделяют структурно-семантическим, коммуникативно-прагматическим, семантико-стилистическим особенностям этих языковых единиц (см. работы В.В. Акуленко, Ю.Н. Караулова,

⁹²*Authors: Terekhova Svitlana Ivanivna, Chen Qian Bin*

Ю.А. Карпенко, М.П. Кочергана, Дж. Лайонза, В.П. Нерознак, А.А. Тараненко, С.И. Тереховой и др.), их эквивалентам в других языках как вариантам перевода (труды В.В. Акуленко, Л.С. Бархударова, В.Н. Комиссарова, Ю. Найды, А.П. Чужакина, Т.А. Казаковой, В.И. Карабана, С.И. Тереховой и др.). Как целостная подсистема русского и английского языка топонимы в переводоведческом аспекте до настоящего времени не были изучены в достаточной мере. Эта проблема остается актуальной; она является ключевой в нашем исследовании.

Объект исследования – топонимы английского, украинского и русского языков и способы их перевода.

Предмет – лингвальные и переводоведческие особенности топонимов исследуемых языков.

Цель работы – проанализировать полипарадигмально топонимы как языковую подсистему – лексико-семантическое поле (далее – ЛСП) английского, украинского и русского языков и на этой основе определить наиболее характерные для них способы перевода в публицистических текстах.

Методы исследования отображают комплексный характер нашей методики; были использованы такие группы методов: 1) *лингвистические методы* (структурный метод, структурно-семантический и семантико-стилистический анализ; метод научного описания; метод сплошной выборки); 2) *методы переводоведения*: коммуникативный метод, семантический метод, метод трансформаций; 3) *общенаучные методы* (анализ, синтез, индукция, дедукция, сопоставление, описание). Была использована методика комплексного, сопоставительного полипарадигмального анализа [Терехова 2005; 2012; Terekhova 2010].

Научная новизна исследования усматривается, во-первых, в применении комплексного, сопоставительного полипарадигмального анализа не только для изучения языкового материала; во-вторых, в обобщении, дополнении и обновлении имеющихся научных концепций и теорий ученых-предшественников о статических и динамических характеристиках исследуемых топонимов.

11.1. Термин *топоним* и его содержание в современной лингвистике и переводоведении

Как справедливо отмечает С.Н. Басик, топонимы – это лексика, которая находится на стыке нескольких отраслей науки, которые ее используют, поэтому ей свойственна маргинальность, как следствие ее «междисциплинарного» характера [Басик 2006]. Тем не менее, все соответствующие отрасли науки (геология, география, аграрное дело, экология, история, социология, астрономия,

военное дело, навигация, логика и др.) используют языковые единицы, которые функционируют в языке по его единым законам, что и позволяет их систематизировать как относительно гомогенную подсистему языка – топонимы.

Топоним – это языковая единица, которая называет географический объект; это географические названия. Топонимы как предмет лингвистики изучаются в рамках *топонимики* (*топономастики*), науки о топонимах, которая составляет раздел *ономастики*, науки об именах собственных [Басик 2006; Ярцева 1990, с. 347; 515-516; www.wikipedia.org/]. Топонимы – это один из видов констант в языке, согласно определения Ю.С. Степанова [Степанов 2001].

Ввиду маргинальности отраслей использования топонимов, нет единого мнения исследователей по поводу границ использования данного термина. В частности, если относительно географических номинаций на планете Земля мнение исследователей однозначно, то дискуссионным остается вопрос о включении в число топонимов названий небесных тел, неровностей на их поверхности, фрагментов их поверхности. Ввиду этого предлагаем различать узкое и широкое понимание термина *топоним*. В узком понимании *топонимы* – это наименования географических объектов (горных массивов, рек, морей, океанов, плато, ущелий, пустынь; стран, регионов, городов, сел и т. д.), расположенных на Земле. В этом значении синонимом к термину *топоним* выступает наименование *географическое название*. В широком понимании *топонимы* – это номинации небесных тел, природных и социально созданных объектов на их поверхности.

Следует также отметить, что термины *топонимика* и *топонимия* не являются синонимичными: *топонимия* – совокупность географических наименований некоторой территории [www.wikipedia.org/] – это предмет изучения *топонимики*.

Не менее важно различать *топонимы* и географические термины. Топонимы как единицы языка называют географические объекты, а географические термины – обозначают географические понятия [Карпенко 1970, с. 36; Курилович, 1962, с. 252], составляющие главные знания процессов, явлений и т. д., происходящих на поверхности Земли или в ее недрах, а также на поверхности или в структуре других небесных тел. В то же время, как совершенно справедливо отмечает Ю.А. Карпенко, употребление топонимов возможно и в функции термина. «Ни по распространению, ни по семантической емкости географические термины не являются однородными. Наиболее распространенные из них обычно и наиболее всеобъемлющие, наиболее абстрактные: они группируют географические явления лишь по немногим признакам, часто только по одному, абстрагируясь от остальных признаков» [Карпенко 1970, с. 36-37].

К числу топонимов в данной работе относим номинации географических объектов, представленные в картографии (названия водоемов, ландшафтных

поверхностей; государств, их структурных составляющих, населенных пунктов; топониместические номинации).

Основоположники топонимики как раздела ономастики, изучающего географические номинации (В.А. Никонов, А.И. Попов, Е.М. Поспелов, Э.М. Мурзаев, В.А. Жучкевич, В.П. Нерознак и др.) справедливо предлагают считать основными группами топонимов ойконимы, гидронимы, оронимы и космонимы, которые относятся как к макротопонимии, так и микротопонимии [Никонов 1965; Попов 1965; Поспелов 1971; Мурзаев 1974; Жучкевич 1980; Нерознак 1983; 1990, с. 516].

Традиционными классификациями топонимов являются группирования их по составу (различают однословные топонимы, топонимы-словосочетания, топонимы-фразеологизмы) и по происхождению (а именно: 1) топонимы, которые сформировались естественным путем, в процессе исторического развития языка и социума; 2) тенденциозно, сознательно созданные, несущие в себе идеологические, социальные, исторические оттенки значения)).

Таким образом, топонимы включают в себя различные группы географических и административно-территориальных номинаций, а также топониместические наименования. Географические термины выступают своего рода классифицирующими признаками для топонимов, на основе которых все топонимы объединяются в языке в подсистему. Поскольку топонимы выполняют номинативную функцию в языке (прежде всего), оптимальной моделью их систематизации считаем ЛСП.

11.2. Лексико-семантическое поле как оптимальная модель систематизации топонимов английского, украинского и русского языков

Наименования географических объектов, как известно, могут состоять из одного или нескольких слов, но при этом они, подобно фразеологизмам, рассматриваются как единая неделимая языковая номинация, которая имеет общее категориальное значение – «наименование географического, административного или топониместического объекта на карте», выступает в функции имени существительного (единое наименование), выполняет одну, единую синтаксическую функцию. Вот почему для систематизации топонимов следует использовать модель ЛСП, а не функционально-семантического поля (далее – ФСП).

Первыми в лингвистике изучение лексики с помощью модели семантического поля (в частности, ЛСП) предложили К. Бюлер [Бюлер 2001], Дж. Трир [Trier 1931; 1968], Г. Ипсен [Ipsen 1924], В. Порциг [Porzig 1934]. В трудах этих ученых семантическое поле предлагается рассматривать как

«совокупность языковых (гл. обр. лексических) единиц, объединенных общностью содержания (иногда также общностью формальных показателей) и отражающих понятийное, предметное или функциональное свойство обозначаемых явлений» [Кузнецов 1990, с. 380]. В работах указанных авторов рассматривается в основном семантический и отчасти морфологический аспекты изучения лексики как составляющих семантического поля. Позже Г.С. Щур, А.А. Уфимцева, В.Н. Караулов и др. разработали более детально теорию ЛСП, критерии систематизации и структурирования лексики в составе ЛСП [Щур 1974; Уфимцева 1961; Караулов 1976]. Дальнейшее развитие модели ЛСП на материале европейских и восточнославянских языков разворачивается в лингвистике в направлении отдельных групп лексики, объединенной преимущественно по тематическому принципу (ЛСП соматизмов, ЛСП фитонимов, ЛСП зоонимов, ЛСП пространственной лексики, ЛСП номинаций со значением «персона», ЛСП номинаций со значением «время» и др.). В этом плане изучение топонимов английского и русского языка долгое время осуществлялось в составе общих исследований семантической группы имен собственных.

В структуре ЛСП традиционно выделяют ядро и периферию. При этом в ядре выделяется центр ядра, содержащий доминанту ЛСП, и остальную ядерную зону, в которой расположены доминанты микрополей ЛСП и / или доминанты лексико-семантических групп (ЛСП) в их составе. В структуре периферии рассматривают ближнюю и дальнюю периферию. Для многих ЛСП дальняя периферия не имеет четких границ: это маргинальная зона ЛСП, содержащая переходные моменты поля: лексемы, расположенные в ней, своими другими / другим значением (в случае полисемии) входят в состав других ЛСП. Такая же структура и у ЛСП топонимов в английском и русском языках, как свидетельствует наше исследование.

В 1980-1990х гг. исследования на основе модели семантического поля продолжились в направлении динамического изучения лексики, т. е. в речи, вследствие чего была предложена модель ФСП, в центре которой не обязательно находится лексема, а функционально-семантическая категория (например, у А.В. Бондарко находим ФСП модальности, ФСП дейксиса, ФСП темпоральности, ФСП аспектуальности, ФСП таксиса и т. д. [Бондарко 1981]). Безусловно, исследования лексики в динамическом аспекте позволяет определить много важных особенностей функционирования языковых единиц, однако данная модель исследования приемлема для разноуровневых языковых номинаций, а также для номинаций – разных частей речи. Топонимы, как было сказано выше, – это однородная семантическая группа, в составе которой даже многосложные номинации рассматривают как равноценные лексемам-топонимам, вследствие чего для их изучения приемлема все же модель ЛСП.

11.3. Изучение топонимов европейских и славянских языков и их перевода в диахронии и синхронии

Интерес к топонимам как языковым единицам указательной семантики известен с древних времен. В Египетском царстве, Арабском Халифате, Древней Греции и Древнем Риме, а также в других древнейших государствах, для ориентации в большом пространстве (в пустыне, на море и т. д.) использовали ориентиры звездных карт, созвездия, а для ориентации на меньших пространствах (в государстве, провинции и т. д.) – топонимы-номинации рек, озер, ландшафтов; позже, с появлением крупных торговых и административных центров – использовались «приблизительные» указатели относительно их: *возле Рима, за Вифлеемом, в районе горы Синай, На побережье Галилейского моря, возле бухты Афродиты* и т. д. Наряду с этим использовались и топониместические указания, которые стали еще более популярными в эпоху средневековья, когда мореплавание и путешествия в отдаленные страны сухопутным путем (в Индию, Китай и др.) стали весьма популярными среди европейских и восточнославянских народов [www.britanica/; Семенец, Панасьев 1989; 1991].

В связи со все большим развитием административной структуры государств Европы и Азии в период классицизма, Реформации и Просвещения, а особенно в результате индустриализации Европы в XIX - начале XX века все более значимыми для социума становятся не только оронимы и гидронимы, но и ойконимы, урбанонимы, хоронимы и дромонимы. Все больше топониместических номинаций стали использоваться как профессионализмы в речи мореплавателей и воздухоплавателей (тем не менее, для британцев топониместические указания остаются в современном языке общеупотребительными (*north-east, south, south-west* и др.), даже уникальные английские «четвертинные» указания – англ. *north-north-west, south-south-east* и др., не характерные для русского языка. В то же время, все типы топониместических указаний – заимствования из голландского и немецкого языков, и в русском, и в английском языке, используются как профессионализмы: англ. морск., авиац. *Nord, Oost, West, Zuid-Oost, Nord-Nord-Oost* и др., рус. морск., авиац. *норд, ост, вест, зюйд-ост, норд-норд-ост* и др.).

Научное исследование топонимов как особого класса лексем в языке начинается в XIX столетии в связи с бурным развитием лингвистической географии в рамках ареальной лингвистики, ономастики, а позже, в XX веке – сопоставительной лексикологии и переводоведения. Первые исследования топонимов XIX века были сориентированы на определение семантических, морфологических и структурных их особенностей в европейских языках (см. труды Ф. Палацко, Ф. Миклошича, Э. Мука и др.), в русском языке и фольклоре (А.Х. Востоков, Ф.И. Буслаев, В.И. Даль и др.). В этой связи в XX столетии первоочередными задачами для исследователей становятся вопросы о

более детальной классификации топонимов, а также их эквивалентности и способов перевода на европейские языки, в первую очередь, на естественные языки международного общения. Значительный вклад в развитие топонимики XX столетия внесли исследователи-лингвисты Н.Д. Арутюнова, В.Г. Гак, В.Д. Бондалетов, Ю.А.Карпенко, Н.М. Михеева, В.П. Нерознак, С.В. Перкас, Е.М. Поспелов, Г.В. Степанов, А.В. Суперанская, В.Н. Топоров, В.Н. Телия, С.Г. Тер-Минасова, В.Г. Томахин, О.С. Чеснокова, С.А. Яковлева, S. Matthews, M. Ramsey, A. Smith и др., переводоведы А.В. Фёдоров, В.Н. Комиссаров, Л.С. Бархударов, Т.А. Казаков, И.В. Корунец, В.И. Карабан, E. Nida, R. Jakobson, C.D. Ross, S. Basset-McGuire и др.

Соотнося и сопрыгая свои исследования с новыми направлениями и теориями, преимущественно в рамках сравнительной типологии и лингвистического переводоведения, учёные разносторонне подошли к вопросу классификации топонимов. Помимо общепринятой тематической классификации (согласно которой топонимы разделяют на ойконимы, урбанонимы, хоронимы, оронимы, дромонимы, дримонимы, агроонимы и др.) [www.wikipedia.org], были предложены и другие принципы классификации географических названий. Рассмотрим их детальнее.

В 1920х гг. В.П. Семенов-Тянь-Шанский предложил различать 7 групп топонимов согласно критерия происхождения их номинаций. В частности, ученый предлагает различать такие классы топонимов: 1) названия топонимов, образованные от личных имён и прозвищ; 2) названия топонимов, образованные от наименований религиозных праздников; 3) топонимы, образованные от названий древних племен; 4) топонимы, произошедшие от названий языческого культа; 5) номинации топонимов, образованные от имён исторических личностей; 6) наименования географических объектов в честь некоторых событий и лиц; 7) топонимы, названные так по наименованию типичных элементов ландшафта на той или иной территории [Семенов-Тянь-Шанский 1924; см. по Мартыненко 2018, с. 10]. Данная классификация тяготеет к буквальному и поморфемному переводу топонимов разных типов.

В 1930х гг. Р.Л. Рэмси предлагает комплексную, многоуровневую классификацию топонимов. По мнению исследователя, топонимы следует различать следующих типов: 1) топонимы-заимствования; 2) номинации топонимов, связанные с историей страны или ее региона; 3) топонимы, образованные от других типов собственных имен; 4) локативные номинации, детерминированные физической географией страны; 5) «субъективные» наименования, т. е. топонимы, образованные в результате социальной жизнедеятельности: религиозные, литературные и т. д. [Ramsey 1934; 1952]. Классификация Р.Л. Рэмси, с нашей точки зрения, дает больше оснований для применения транскрипции и транслитерации, а не только калькирования и буквального перевода к передаче номинаций топонимов на другие языки.

В середине XX века появилось несколько классификаций топонимов, выполненных в духе современных им передовым теориям и направлениям развития лингвистики и переводоведения. Так, Г.Р. Стюарт предложил психолингвистическую классификацию топонимов, выполнив ее в русле психолингвистики перевода Ж. Делила, М. Ледерер, Д. Селескович. По типу восприятия номинаций топонимы можно разделить на следующие группы: 1) описательные, 2) ассоциативные; 3) мемориальные; 4) притяжательные; 5) относящиеся к происшествиям; 6) рекомендательного характера; 7) перенесенные (кальки); 8) искусственные; 9) народно-этимологические; 10) ошибочные [Stewart 1954, с. 23; 1975].

Ссылаясь на классификацию американских топонимов, предложенную Г.Л. Менкеном [Mencken 1980], топонимы как универсальный класс слов можно подразделить на следующие группы: 1) топонимы, образованные от имен собственных или имеющие в своем составе имя собственное; 2) топонимы, образованные от других топонимов, топонимических терминов, с топонимическими формантами; 3) топонимы, связанные с названиями или жизнедеятельностью национальных групп, меньшинств (как, например, в указанной классификации Г.Л. Менкена группа топонимов индейского происхождения на территории США [там же]); 4) топонимы-заимствования из других национальных языков (кроме национальных меньшинств данной страны); 5) топонимы, созданные на религиозной основе; 6) топонимы-описания; 7) топонимы, образованные от названий элементов природного комплекса страны; 8) топонимы-экзотизмы. Данная классификация отличается своей универсальностью и полнотой, по сравнению с данными ранее. Она не учитывает только топонимы-дублеты.

В 1960х гг. наблюдается полемика исследователей разных стран по вопросу критериев классификации топонимов. Например, исследуя разные типы топонимов, А.В. Суперанская и А.И. Попов выступают против калькирования топонимов, указывая на то, что этот путь словообразования приводит к ошибочным результатам [Суперанская 1962, с. 151; Попов 1965]. В работах В.А. Никонова находим подобную научную позицию: топонимы необходимо создавать на основе существующих в языке топонимических формантов [Никонов 1965]. Эта точка зрения весьма важна для переводческой практики, потому что она указывает «путь» переводчикам-практикам, как переводить топонимы: это должен быть буквальный перевод или комплексная трансформация с учетом переводческой транслитерации / переводческой транскрипции, адаптированной к нормам языка перевода. В этом усматриваем проявление доминирующей в 1960-1970-е гг. американской школы перевода с предложенной ее представителями (J.B. Casagrande, E. Nida [Nida 1964], R. Jakobson [Якобсон 1985] и др.) лингвистикой перевода.

В конце XX – первых декадах XX века исследователи все больше внимания

уделяют разработке новых техник перевода, изучению способов перевода, приемлемых к определенным группам лексических единиц, в т. ч. и топонимов. Так, Т.А. Казакова рассматривает виды трансформаций при переводе, лексические приемы перевода, стилистические приемы перевода (в частности, приемы перевода метафорических и метонимических языковых единиц) с английского языка на русский [Казакова 2008, с. 50-152; 237-272], которые также следует учитывать при переводе топонимов разных видов. Автор относит топонимы к «единицам нестандартной зависимости в тексте» [Казакова 2008, с. 50], характеризует значение языкового, культурологического и психологического факторов в переводе [там же].

Значительное внимание вопросам перевода различных типов языковых единиц (в т. ч. и имен собственных, топонимов) с английского языка на русский уделяет в своих трудах А. Паршин. По мнению исследователя, в переводческой практике при передаче имен собственных нужно использовать эквивалентный перевод, следовать языковой традиции языка перевода, а при отсутствии соответствий применять переводческие трансформации [Паршин 2000].

Передаче имен собственных разных типов уделяют внимание в своем учебном пособии по теории перевода Ю.В. Пиввуева и Е.В. Двойнина. Авторы предлагают ряд ценных положений, которыми должен руководствоваться переводчик при передаче топонимов с английского языка на русский [Пиввуева, Двойнина с. 261-265]

11.4. Методика полипарадигмального изучения топонимов и способов их перевода

Для проведения нашего исследования, как было указано во введении, была использована методика сопоставительного полипарадигмального анализа. Разработанная в первой декаде XXI века, она приемлема для комплексного, разностороннего сопоставительного исследования языковых единиц (см., например, работы С.И. Тереховой [Терехова 2012; Terekhova 2010 и др.], Н.Д. Ткаченко, Н.И. Жабо, Н.Ю. Тодоровой, Н.Ю. Чжень и др.), а также для переводческого анализа [Терехова 2005; Авдоница, Жабо, Валеева, Терехова 2016 и др.]. Вместе с тем, наша методика исследования зиждется на традиционно выделяемых группах методов комплексных исследований – общенаучных, собственно лингвистических и переводоведческих [Степанов 1998] и принципах анализа лексем и их лексической семантики [Уфимцева, Степанов 1986; Уфимцева 1988].

Сопоставительный полипарадигмальный анализ является разновидностью комплексных методик исследования языковых единиц, явлений и процессов, в т. ч. и в переводе. О необходимости использовать лингвистический анализ в

переводе акцентировали Р.Якобсон [Якобсон 1985], Ю. Найда [Nide 1959; 1964], С. Табер [Nide, Taber 1964], С. Басснетт-Макгайр [Bassnett-McGuire 1980], В.И. Карабан, А.В.Федоров, В.Н. Комиссаров и др.

В результате сопоставительного анализа можно более точно определить особенности языка оригинала и языка перевода и, как следствие, выполнить более правильный, полноценный адекватный перевод. Таким образом сопоставительный, а еще лучше – типологический анализ, как указывает С.И. Терехова, является основой совершенного, профессионально выполненного перевода [Терехова 2002, с. 484-490] .

Базовая модель сопоставительного полипарадигмального анализа предполагает 3 этапа исследования: 1) этап концептуально-семантического анализа; 2) этап собственно языкового анализа, на котором исследуются лексико-грамматические и функционально-семантические особенности языковых единиц; 3) дополнительный этап психолингвистического анализа. Также для проведения более точного исследования предполагается приобщиться необходимые данные междисциплинарного подхода [Терехова 2012, с. 89-101]. На сегодня существует несколько модификаций данной процедуры сопоставительного полипарадигмального анализа. В зависимости от целей, задач и специфики материала исследования он был дополнен лингвокогнитивным и идеографическим анализом (Н.Ю. Тодорова), структурно-семантическим (Н.И. Жабо), лингвокультурологическим (Н.Д. Ткаченко). При этом также этап собственно языкового анализа мог быть дополнен семантико-стилистическим анализом (Ню Чжень, Линь Нань, Н.И. Жабо). Во всех указанных выше исследованиях моделью систематизации фактического материала была модель ФСП. В нашем исследовании топонимы русского и английского языков систематизированы как ЛСП, что было мотивировано выше. В связи с этим с учётом специфики материала нашего исследования за основу проводимого нами анализа мы берём базовую модель методики сопоставительного полипарадигмального анализа С.И. Тереховой, внося следующую модификацию в процедуру: этап собственно языкового анализа включает в нашей работе структурно-семантический, элементы лексико-грамматического и семантико-стилистического анализа, а также дополнительно в публицистических текстах исследуются функционально-семантические особенности топонимов с целью определения оптимальных способов их перевода. Психолингвистический анализ как дополнительный этап проведения исследования был выполнен на материале ассоциативных словарей английского [EWAD 1970] и русского [Караулов 2004] языков, а также в рамках свободного ассоциативного эксперимента – на материале украинского языка – как источник изучения дополнительных семантических коннотаций рассматриваемых нами языковых единиц. На основе результатов описанного выше сопоставительного полипарадигмального анализа были определены оптимальные эквиваленты и способы передачи исследуемых

топонимов с английского языка на русский с учётом их функциональных особенностей в контексте (на материале публицистических текстов Интернет-сайтов [www.bbc.com, www.yahoo.com]). При этом также были изучены функции топонимов в контекстах, от чего также зависит выбор оптимального варианта их перевода.

Таким образом, процедура нашего исследования была следующая:

- 1) изучение научной литературы по теме нашего исследования и подбор фактического материала для него;
- 2) систематизация и структурирование топонимов в виде ЛСП, их классификация;
- 3) концептуально-семантический этап полипарадигмального анализа;
- 4) этап собственно языкового и психолингвистического видов анализа в рамках сопоставительного полипарадигмального исследования;
- 5) переводческий анализ фактического материала исследования, выбор переводческих трансформаций / буквального / семантического перевода для данных контекстов употребления топонимов английского языка при передаче их на русский язык. При этом были приняты во внимание и микроконтекст, и макроконтекст в переводе.

Таким образом, в рамках сопоставительного полипарадигмального анализа были разносторонне изучены топонимы английского языка, их эквиваленты в русском языке и способы их перевода с английского языка на русский.

Выводы

Топонимы являются одними из наиболее частотно используемых типов языковых единиц.

Топонимы рассматриваем как языковые единицы, обозначающие наименования географических объектов, административных объектов, занесенных на географические и административно-политические карты, а также топониместические репрезентации (т. е. номинации сторон света и относительно сторон света).

Изучение топонимов лингвистами активно началось в XIX веке в связи с развитием ареальной лингвистики и картографирования. В основном были исследованы их лексические и морфологические особенности в наиболее распространенных европейских и восточнославянских языках. В XX веке в связи с освоением новых регионов, их административно-территориальным развитием интерес исследователей к топонимам не уменьшается. В связи с развитием новых лингвистических парадигм исследования и формированием переводоведения как отдельной отрасли научных знаний возникает все большая необходимость всестороннего, комплексного исследования не только «статичных» характеристик топонимов (их семантических, стилистических, словообразовательных и др. особенностей), но и «динамичных», т. е. особенностей их функционирования в речи. Поэтому все большее значение исследователи придают изучению возможностей и способов перевода топонимов на наиболее распространенные в мире языки, в первую очередь, на языки международного общения.

Для всестороннего изучения особенностей топонимов в английском, украинском и русском языках, а также способов их перевода, была разработана процедура сопоставительного полипарадигмального анализа, включающая 5 этапов. Для изучения оптимальных способов перевода топонимов используется микро- и макроконтэкст (на материале публицистических текстов).

Verweise / References

Chapter 1.

1. Тамбовцев В.Л. Теории государственного регулирования экономики: Учеб. пособие. – М.: Инфра-М, 2009. – 158 с. (Учебники экономического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова).

2. Гайдуцкий П. И. Аграрная реформа Л.Д. Кучмы в Украине: историко-экономические аспекты / П. И. Гайдуцкий // Экономика АПК. – 2015. – № 1 – С. 5-11.

3. Анотація науково-практичної роботи "Науково-методологічне та нормативно-правове забезпечення реформування земельних відносин та аграрного сектору України", висунутої на здобуття Державної премії України в галузі науки і техніки 2003 року. – К. : ІАЕ, 2003. – 11 с.

4. Мороз О.В., Карачина Н.П., Семцов В.М Прояви опортунізму в сучасному аграрному секторі України та особливості їх державного регулювання / О. В. Мороз, Н. П. Карачина, В. М. Семцов // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія : Сільськогосподарські науки / Редколегія: Калетнік Г. М. (головний редактор) та інші. – Вінниця, 2011. – Випуск 12 (52). – С. 87–90.

5. Мороз О. В. Інституційні основи опортуністичних моделей поведінки в аграрній сфері України / О. В. Мороз, Н. П. Карачина, В. М. Семцов та ін. // Агросвіт. – 2015. – № 9. – С. 8–14.

6. Заде Л. Понятие лингвистической переменной и ее применение к принятию приближенных решений / Л. Заде // Пер. с англ. – М.: Мир, 1976. – 167 с.

Chapter 2.

1. Академічний тлумачний словник URL : <http://sum.in.ua/s/koncept>

2. Велика українська енциклопедія URL : <https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>

3. Словник іншомовних слів URL: <https://www.jnsm.com.ua/sis/index.shtml>

4. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18799

5. Закон України про національну безпеку. Верховна Рада України; Закон від 21.06.2018 № 2469-VIII (Редакція станом на 15.06.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

6. Абрамов В.І., Ситник Г.П. Глобальна та національна безпека: підручник. Київ : НАДУ, 2016. 784 с.

7. Алсуф'єва О. Механізм узгодження економічних інтересів суб'єктів

національної економіки: рівні та засоби координації. *Економічний вісник НГУ*. Дніпропетровськ: НГУ, 2015. №1. С.77–84.

8. Арон Раймон. Мирі війна між націями. Пер. з фр. Віктор Шовкун, Зоя Борисюк та Григорій Філіпчук. К.: МП«Юніверс», 2000. 688 с.

9. Базилевич В.Д. Економічна теорія: Політекономія: підручник. К.: Знання-Прес, 2007. 719 с.

10. Безбожний В.Л. Інтереси в системі соціально-економічної безпеки підприємства. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. Вип. 24 (II). Луганськ: СХУ ім. В. Даля, 2012. С. 143—148.

11. Безродна Т. М. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємством: визначення сутності поняття. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені В. Даля*. 2018. № 10 (128). Ч. 2. С. 23-29.

12. Бочарніков В. П. Категорії національної безпеки: погляд на сутність і взаємозв'язки для вирішення аналітичних задач підтримки прийняття рішень в області воєнної політики. *Наука і оборона*. 2012. № 3. С. 21–27.

13. Бочарніков В. П., Свешніков С. В. Погляди на планування розвитку в секторі безпеки і оборони України. *Наука і оборона*. 2016. № 3. С. 3–9.

14. Буряк Є. Соціально-економічні аспекти сталого розвитку України в умовах війни (євроінтеграційні аспекти). *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. Випуск 34. 2022. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7221052>

15. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія. К.: Знання України, 2011. 299 с.

16. Васенко В. К. Економічна безпека держави, суб'єктів господарювання та тіньова економіка: колективна монографія. Черкаси: Вид-во ТОВ «Маклаут», 2010. 367 с.

17. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. К. : НІСД. 2016. С.18-19.

18. Воронянський О. В. «Національні інтереси» як категорія політичної науки. *Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого*. 2011. № 10. URL:: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_53/Gileya53/P8_doc.pdf

19. Гай-Нижник П., Чупрій Л. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея*. 2014. Вип. 84 (№5). С.465–471.

20. Горбулін В. П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монографія. К. : НІСД, 2010. 288 с.

21. Губерський Л. В. Філософія. Хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 621 с.

22. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення: монографія. К. 2001. 122 с.

23. Гудзинський О. Д. Теоретичні аспекти формування обліково-

аналітичного механізму менеджменту. *Економічний форум*. 2019. № 2. С. 101-107.

24. Далевська Н. М. Національні економічні інтереси України в умовах глобальної конкуренції. *Економічний часопис-XXI*. 2012. № 11/12. С. 15–18.

25. Діденко О. Теоретичне дослідження науково-методологічних підходів до дослідження сутності поняття «економічний інтерес». *Демократичне врядування*. 2013. Вип.12. URL : <http://lvivacademy.com/visnik12/fail/Didenko.pdf>

26. Єрмошенко М. Національні економічні інтереси: реалізація і захист. *Актуальні проблеми економіки*. 2001. № 1-2. С. 18-24.

27. Єрмошенко М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення: монографія. К.: Київ.нац.торг.-екон. ун-т, 2001. 309 с.

28. Завгородня С.П. Національні інтереси в економічній сфері: сутність та побудова їх ієрархії. *Аспекти публічного управління*. № 1-2 (15-16) 2015 С. 40-47 URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2015_1-2_7.

29. Завгородня С.П. Система державного управління економічною безпекою як об'єкт самостійних наукових досліджень. *Ефективність державного управління*. Львів: ЛРІДУ НАДУ. 2014. Вип. 41. С. 80-88.

30. Іванова Т.В. Державне управління еколого-економічною безпекою як умова сталого розвитку України: дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Акад. муніцип. упр. К., 2011. 406 с.

31. Ковалюк Р.Т. Національні інтереси України в новій геополітичній ситуації. URL : <http://www.kytmu.edu.ua/vmv/v/06/kovaluk.htm>

32. Ковбасюк Ю.В. Інтереси національні. Енциклопедія державного управління: у 8 т..Нац.акад.держ.упр. при Президентові України; К.: НАДУ, 2011. Т.1: Теорія державного управління. 2011. С.270-271.

33. Колісник Г. Національні інтереси в системі державного управління: побудова концептуальної моделі. *Ефективність державного управління* Львів: ЛРІДУ НАДУ. 2009. Вип. 21. С. 67-74.

34. Кононова І. Аналітичне забезпечення оцінювання економічної безпеки будівельного підприємства. *Східна Європа: Економіка, бізнес та управління*. Випуск 6 (33). 2021. URL: http://www.easterneurope-bm.in.ua/journal/33_2021/20.pdf

35. Копанчук О.Є. Концептуалізація національних інтересів у сфері міжнародних відносин. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2017. №10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?n=12&y=2017>

36. Котковський В.Р. Державне регулювання економічної безпеки в Україні: дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Гуманітарний ун-т «Запорізький ін-т держ. та муніципального управління». Запоріжжя, 2007. 196 с.

37. Кукса І.М. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку регіону. URL : <http://www.nbuv.gov.ua>.

38. Ліпкан В.А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України: монографія. –К. : Текст. 2006. 600 с.

39. Левчук. О. Актуальні питання реформації національних економічних інтересів України в умовах глобалізації. *Економіка і суспільство*. Випуск 2. 2016. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/2_ukr/12.pdf

40. Ленъ В.С. Обліково-аналітичне забезпечення: визначення поняття. Бухгалтерський облік, оподаткування, аналіз і аудит: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : матеріали І Міжн. Наук.-практ.ї конф. (м. Чернігів, 11 грудня 2015 року). Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. С. 69–73.

41. Мазаракі А.А. Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів: монографія. К.: Київ. нац.торг.-екон.ун-т, 2010. 718 с.

42. Маркевич К. Л. Реалізація національних економічних інтересів України крізь призму залучення прямих іноземних інвестицій. *Економіка та держава*. К., 2014. №10. С. 85-89.

43. Мойсеєнко І.П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства: навч. Посібник. Львів, 2011. 380 с.

44. Мочерний С.В. Політична економія: навчальний посібник. К.: Знання-Прес, 2002. 687 с.

45. Панченко В. Г. Національні економічні інтереси як домінанта трансформації змістовного наповнення політики протекціонізму та його еволюційного руху в бік неопротекціонізму. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 7. С. 31–37.

46. Пономаренко В.С. Методи та системи підтримки прийняття рішень в управлінні еколого-економічними процесами підприємств: навчальний посібник. Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. 272 с.

47. Приходько В. П. Механізми забезпечення національних економічних інтересів. Економіка та економічна безпека держави. Теорія та практика: Монографічний навчальний посібник. Ужгород: РІК-У, 2017. 388 с.

48. Приходько В. П. Система загроз національним економічним інтересам України . *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 14 С.10-13.

49. Пуцентейло П.Р. Особливості функціонування аналітичного забезпечення підприємств. *Інноваційна економіка*. 2015. №1. С. 194-198.

50. Резнікова Н.В. Економічні виклики незалежності: конфлікт інтересів в умовах глобальної взаємодії. *Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право*. 2013. №1. С. 181-187.

51. Рокоча В. Економічні інтереси та цінності як системоутворюючий елемент національної економічної безпеки. *Вчені записки Університету "КРОК"*. 2014. Вип. 36. С. 28-36.

52. Свешніков С. Закон України «Про національну безпеку України» і потреби нормативно-правового забезпечення воєнної політики. *Наука і оборона*. №4. 2018. С.3-7. URL: <http://nio.nuou.org.ua/article/view/176280>

53. Семененко В.М. Економічна теорія. Політекономія: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2010. 360 с. 3.

54. Чернятевич Я.В. Интересы национальные в экономической сфере. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник. К.: НАДУ, 2012. С. 162-163.

55. Шевченко Л.С. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія. Х.: Право, 2009. 312 с.

56. Яковенко Р. В. Національні інтереси та загрози національній безпеці. URL: <http://www.ungazeta.info/?p=5072>.

57. Яценко В.Ф. Теоретико-методологічний генезис сутності та змісту обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством. Вісник ЖДТУ. 2013. № 3 (65). Серія: Економічні науки. С. 75–83. URL: <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/33857>

58. Morgenthau Hans J. In Defense of the National Interest / Hans J. Morgenthau. – University Press Of America, 1982. – 306 p.

Chapter 3.

1. Данилишин Б. Щодо стану інвестиційних процесів в економіці України та шляхів їх активізації : *Інформаційний портал LB.ua*. 19.01.2022. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/503439_shchodo_stanu_investitsiynih_protseviv_.html.

2. Державна служба статистики України <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

3. Крупка Я. Д., Питель С. В., Мельничук І. В. Облік, оподаткування і правове регулювання інвестиційно-інноваційної діяльності : навчальний посібник. – 3-тє вид., перероб. і доп. Тернопіль : Крок, 2017. 264 с.

4. Міжнародні стандарти фінансової звітності : Офіційний сайт Міністерства фінансів України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_010#Text.

5. Податковий Кодекс України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

6. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991р. № 1560-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1560-12>.

7. TOP 15 countries for nearshoring. *Research on investment*. October 14, 2020. <https://researchoninvestment.com/top-15-countries-for-nearshoring/>.

Chapter 4.

1. Бізнес-комунікації : конспект лекцій / укладачі: Б. Л. Ковальов, А. В. Павлик, С. М. Федина. Суми : Сумський державний університет, 2020. 113 с.

2. Katzenbach, J.R. The Wisdom of Teams: Creating the High-performance Organization [Електронний ресурс] / Katzenbach, J.R., Smith, D.K. // Boston: Harvard Business School. – 1993. – Режим доступу до

ресурсы: <http://archive.tlt.psu.edu/suggestions/teams/about/definition.html>.

3. Lewis-McClea K. Psychological contract breach and the employment exchange: perceptions from employees and employers [Електронний ресурс] / К. Lewis-McClea, М. Taylor // Paper Presented to the Academy of Management, San Diego – Режим доступу до ресурсу: <http://archive.tlt.psu.edu/suggestions/teams/about/definition.html>.

4. MIT Information Services and Technology. Guide for Creating Teams: Definition of Teams [Електронний ресурс] / MIT Information Services and Technology – Режим доступу до ресурсу: <http://archive.tlt.psu.edu/suggestions/teams/about/definition.html>.

5. Understanding Team. What is a Team ? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.managementstudyguide.com/understanding-team.htm>

6. Team Technology. The Basics of Team Building [Електронний ресурс] / Team Technology. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.teamtechnology.co.uk/tt/t-article/tb-basic.htm>.

7. Друкер Пітер Ф.. Менеджмент.: Пер. з англ. М.: ООО "І.Д. Вільямс ". 2010. 704 с.

8. Tannenbaum S., Beard R., Salas E. Team Building and its Influence on Team Effectiveness: an Examination of Conceptual and Empirical Developments.- In: Issues, Theory, and Research in Industrial Organizational Psychology. - K.Kelley (ed.), Elsevier Science Publishers, 1992.

9. Белбин Р.М. Команды менеджеров. М. 2003. 308 с.

10. Долженков О. О., Саклюк. О. О. Командоутворення як метод управління колективом у закладі освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 10. Т. 2. С. 171–176.

11. Свенцицкий А. Л. Организационная психология. М.: Юрайт, 2016. 504 с.

12. Петюх В.М., Ільницька О.І. Управління командами: навч.посібник. К.: КНЕУ, 2012. 512 с.

13. Духовно-культурні чинники соціоекономічної динаміки : монографія молодих вчених / Під наук. ред. Г. В. Задорожного, О. І. Давидова. Х., 2013. 265 с.

Chapter 5.

1. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» № 2592-VI від 07.10.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>

2. Тимченко М. Особливості використання методики SWOT-аналізу у політичному менеджменті [Текст] / М.М. Тимченко // *Регіональні студії*. 2019. Вип. 16. С.93-96.

3. Стратегічне планування. Навчальний посібник / О.Берданова, В.Вакуленко, В.Тертичка. – Л.: ЗУКЦ, 2008. – 138 с.

4. Перфілова О.Є. Проблеми та особливості впровадження SWOT-аналізу в

практику стратегічного управління вітчизняних підприємств [Текст] / О. Перфілова // *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. – 2008. №33(624). С. 77-84.

Chapter 6.

1. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Пономаренко Т. О., Шинкар Т. Ю. Формування соціально схвалюваних стосунків дітей старшого дошкільного віку як показника їх соціально-громадянської компетентності. Modernization of research area: national prospects and European practices: Scientific monograph. Baltija Publishing, Latvia, Riga, Latvia, 2022. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/41597/>
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/kontseptsiya-rozvytku-gromadyanskoyi-osvity-v-ukrayini.pdf>
5. Дитина: Освітня програма від двох до семи років / наук. кер. Проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богиніч, Н. І. Богданець-Білокаленко [та ін.]; наук. ред.: Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
6. Програма розвитку дитини дошкільного віку “Українське дошкілля” / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. Тернопіль: Мандрівець, 2012. 264 с.
7. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): навч. посібник для вузів / О. Л. Кононко. Київ.: Освіта, 1998. 255 с.
8. Косенчук О. Г. Формування соціально-громадянської компетентності у дітей старшого дошкільного віку. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2022. №32. С. 138-155.
9. Куземко Л. В., Косенчук О. Г. Виховуємо соціально компетентного громадянина у грі. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2021. №6. С. 9-13.
10. Безсонова О. Волонтерська діяльність в закладах дошкільної освіти. Мандрівець, 2019. 200 с.
11. Коваленко О. В., Літиченко О. Д., Сопова Д. О. Співпраця закладу дошкільної освіти з родинами вихованців в умовах пандемії 2020-2021 років. SWorldJournal. 2021. №9 (2). С. 53-59.
12. Школа волонтерів: Навчальний посібник / за заг.ред. Г. С.Скитьової [Авторський колектив: Брик Я. А., Говорун Н. В., Дементьєв В. В., Лащук О. М., Мельник О. В., Потій О. В., Скитьова Г. С., Тищенко М. П.]. К, 2016. 166 с.
13. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>

14. Берчук Ю. Виховний потенціал волонтерської діяльності. Молодь і ринок. 2020. №5/184. С. 142-146.

15. Беленька Г. В. Дошкільний заклад і родина: співпраця заради дитини. Дошкільне виховання. 2019. №2. С. 3-7.

16. Пилиповицький заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу «Пилипко». URL: <https://www.facebook.com/2294890947463583/photos/pb.100064076888123.-2207520000./3069337046685632/?type=3>

Chapter 7.

1. Boginich O.L. Physical education of preschool children through games. - K., 2001. - 140 p.

2. Vilchkovskyi E.S., Kurok O.I. Physical education of children in a preschool institution. - K., 2001. - 216 p.

3. Honcharenko S.U. Ukrainian pedagogical dictionary. - K.: Lybid, 1997. - 374 p.

4. Formation of the valeological culture of the future teacher in the work system of institutions of higher and pre-higher professional education. Part 1: monograph/[authors: O.V. Braslavska, M.I. Galuzinska, Z.M. Kramska, etc.]. – Uman:, 2022. – 283p.

Chapter 8.

1. Беринчик, Д. (2016) Особенности структуры функциональной подготовленности боксеров высокого класса, выступающих в различных версиях боксерских турниров. *Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Вип. 22. С. 111–116.

2. Корягін В. М., Блавт О. З., Пономарьов С. В. (2019) Контроль функціонального стану кардіореспіраторної системи у контексті інформаційно-комунікаційних технологій. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. № 3 (159). С. 153–157.

3. Фабрі З. Й., Чернов В. Д. (2014) Біохімічні основи фізичної культури і спорту: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів фізичної культури і спорту. Ужгород: Ужгородський національний університет; Вид-во СП «ПоліПрінт». 91 с.

4. Cooney J.K., Ahmad Y. A., Moore J. P., Sandoo A., Thom J. M. (2019). *Rheumatology International*. Vol. 39, №10. P.1759-1766.

5. Kiprych S., Donets O., Kornosenko O., Khomenko P. [et at.] (2020). Evaluation of interconnection of special working capacity and response of single combat sportsmen's cardiorespiratory system at the stage of direct training for competition. *International Journal of Applied Exercise Physiology*. Vol. 9, № 7.

P. 115–123.

6. Morales-Palomo Felix, Ramirez-Jimenez, Miguel, Fernando Ortega Juan, Mora-Rodriguez Ricardo. (2018). Effectiveness of Aerobic Exercise Programs for Health Promotion in Metabolic Syndrome. *Medicine and Science in Sports and Exercise*. Vol. 51, № 9. P. 1876–1883.

7. Németh, E., Bretz K. J, Sótonyi P. [et at.] (2013). Investigation of changes in psycho-physiological parameters evoked by short duration, intensive physical stress. *Acta Physiologica Hungarica*. № 100 (4). P. 378–387.

8. Rapkiewicz J.A., Nunes J.P., Mayhew J.L., Franchini E., Amarante Do Nascimento M. (2018). Effects of Muay Thai training frequency on body composition and physical fitness in healthy untrained women. *Journal of Sports Medicine and Physical Fitness*. №58 (12), P. 1808–1814.

9. Ross Leanna M., Barber Jacob L., McLain Alexander C., Weaver R. Glenn, Sui Xuemei, Blair Steven N., Sarzynski Mark A. (2019). The Association of Cardiorespiratory Fitness and Ideal Cardiovascular Health in the Aerobics Center Longitudinal Study. *Journal of Physical Activity & Health*. Vol. 16, №11. P. 968–975.

10. Shepherd K. J., Astrand P. O. (1992) Endurance in sport. (The Encyclopedia of Sports Medicine, Vol.2.). 656 p.

11. Tjønnå A.E., Lee S.J., Rognmo Ø., Stølen T.O., Bye A., Haram P.M., Loennechen J.P., Al-Share Q.Y., Skogvoll E., Slørdahl S.A., Kemi O.J., Najjar S.M., Wisløff U. (2008). Aerobic interval training versus continuous moderate exercise as a treatment for the metabolic syndrome: a pilot study. *Circulation*. №118 (4). P. 346–54.

12. Vainshelboim Baruch, Lima Ricardo M., Kokkinos Peter, Myers Jonathan. (2019). Cardiorespiratory Fitness, Lung Cancer Incidence, and Cancer Mortality in Male Smokers. *American Journal of Preventive Medicine*. Vol. 57, № 5. P. 659–666.

Chapter 9.

1. Аттали Ж. На пороге нового тысячелетия / [пер. с англ.]. Москва : Международные отношения, 1993. 135 с.

2. Бард А., Зодерквист Я. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма / пер. со швед. В. Мишучков. Санкт-Петербург : Манн, Иванов и Фербер, Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2004. 252 с. (Книги Стокгольмской школы экономики в Санкт-Петербурге).

3. Бауман З. От паломника к туристу. *Социологический журнал*. 1995. № 4. С. 133–154.

4. Бауман З. Текущая современность / пер. с англ.; под ред. Ю. В. Асочакова. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 240 с.

5. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. Изд. 2-е, испр. и доп. Москва : Academia, 2004. 788 с.

6. Бородин С. Грядущая цивилизация «новых кочевников». URL :

<http://staretz.narod.ru/publish/nac bez i geopolitika/novie kochevniki.htm>

7. Бородин С. А. Клич за Русь Ведическую! Москва : Национальная безопасность и геополитика России, 2010. 120 с.

8. Бородин С. А. Религиозно-духовные отправления номадизма. URL : <http://staretz.narod.ru/Rounu/religya nomadov.htm>

9. Вебер А. Б. Современный мир и проблема глобального управления. *Век глобализации*. 2009. № 1. С. 3–15.

10. Зінченко В. Деліберативні моделі модернізації інституційних процесів в глобальних умовах суспільних, освітніх та політико-економічних трансформацій. *Філософія освіти*. 2014. № 2. С. 108–130.

11. Зінченко В. Моделі філософії освіти в інтернаціональних формах менеджменту освіти. Специфіка континентальної європейської освітньо-наукової системи. *Філософія освіти*. 2015. № 2. С. 153–181.

12. Инновационная сложность. Парадигма сложности в перспективе философской стратегии Жюль Делёза: материалы «круглого стола». *Философия науки и техники*. 2016. Т. 21. № 2. С. 149–181.

13. Карабаев Э. Мир номадизма: прошлое и будущее. URL : <http://www.mfa.kg/articles/>

14. Кастельс М., Хіманен П. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель / відп. ред., прим. та коментарі С. Л. Удовік ; пер. з англ. О. В. Андреева та ін. Київ : Ваклер, 2006. 256 с. (Серія : Cogitatio nova).

15. Культурно-гуманітарні стратегії розвитку університетської освіти в умовах динамічних суспільних трансформацій : монографія / Л. С. Горбунова, М. А. Дебич, В. В. Зінченко, І. М. Сікорська, І. В. Степаненко, О. М. Шипко. Київ : ІВО НАПН України, 2018. 226 с.

16. Малоун Т. У. Труд в новом столетии. Как новые формы бизнеса влияют на организации, стиль управления и вашу жизнь. Москва : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2006. 272 с.

17. Мичурин И. В. Итоги шестидесятилетних трудов по выведению новых сортов плодовых растений. Изд. 3-е. Москва : Рипол Классик, 2013. 618 с.

18. Новые профессии, появившиеся за последние 10 лет. *Новые профессии XXI века*. URL : <https://projectrussia.ru/new-occupations-have-emerged-in-the-past-10-years-new-professions-of-the-xxi-century.html>

19. Платон. Собр. соч. : в 4 т. Т. 2. Москва : Мысль, 1993. 528 с. (Философское наследие. Т. 116).

20. Райх Р. Труд наций. Готовясь к капитализму XXI века. URL : http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/page_1506.html

21. Савельева Е. П. Новые группы профессионалов в условиях мобильного сетевого общества. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2011. Т. 14. № 3. С. 67–82.

22. Смирнов С. А. Антропология номадизма (Антропологические тренды и северный культурный код). *Человек*. 2014. № 3. С. 5–17.

23. Стребков Д. О., Шевчук А. В. Фрилансеры в информационной экономике: как россияне осваивают новые формы организации труда и занятости (по результатам Первой всероссийской переписи фрилансеров): препринт WP4/2009/02. Москва : Изд. дом Гос. ун-та – Высш. шк. экономики, 2009. 76 с.

24. Толстокорова А. В. «Папы» всякие нужны: трансформации института отцовства в украинской транснациональной семье. URL : http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2014_3/Tolstokorova_2014_3.pdf

25. Толстокорова А. В. Мы, дети галактики. Типы модальной личности в эпоху глобализации (эффект международной географической мобильности). *Свободная мысль*. 2015. № 5. С. 165–176.

26. Толстокорова А. В. Пенелопы постмодерна: модели активного ожидания в транснациональной семье украинских женщин-мигранток. *Социальные явления*. 2016. № 2 (5). С. 23–32.

27. Тоффлер Е. Третья Хвиля / з англ. пер. А. Євса. Київ : Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.

28. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / пер. с англ. В. В. Белокосков, К. Ю. Бурмистров, Л. М. Бурмистрова и др. Москва : ООО «Изд-во АСТ», 2003. 669, [3].

29. Тоффлер Э. Шок будущего / пер. с англ. под ред. П. С. Гуревич. Москва : ООО «Изд-во АСТ», 2001. 560 с.

30. Трубина Е. Г. Мобильность и седентаризм в социально-теоретическом дискурсе. *Известия Уральского федерального университета. Сер. 3. Общественные науки*. 2012. № 2 (103). С. 22–34.

31. Указ Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

32. Урри Дж. Мобильности / пер. с англ. А. В. Лазарева, вступ. ст. Н. А. Харламова. Москва : Праксис, 2012. 576 с.

33. Урри Дж. Социология за пределами обществ. Виды мобильности для XXI столетия / пер. с англ. Д. Кралечкин. Москва : Издат. дом Высш. шк. экономики, 2012. 336 с. (Серия : «Социальная теория»).

34. Харченко В. С. «Фрилансер фрилансеру рознь»: типологизация свободных занятых на рынке удаленной работы. *XV Международная конференция памяти профессора Л. Н. Когана «Культура, личность, общество в современном мире: методология, опыт эмпирического исследования»*, 20–23 марта 2012 г., Екатеринбург. Екатеринбург : УрФУ, 2012. С. 1015–1020.

35. Цілі сталого розвитку та Україна. *Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>

36. Шевчук А. В. Самозанятость в информационной экономике: основные

понятия и типы. *Экономическая социология*. 2008. Т. 9. № 1. С. 51–64.

37. Шляков А. В. Феномен номадизма в культуре постмодерна : дисс. ... докт. филос. наук : 24.00.01 Теория и история культуры (философские науки). Тюмень : ФГАОУ ВО «Тюменский гос. ун-т», 2019. 328 с.

38. Allan G., Crow G. Families, Households and Society. London : Red Globe Press, 2001. 272 p.

39. Bachen C. The Family in the Networked Society: A Summary of Research on the American Family. URL : https://www.researchgate.net/publication/247877400_The_Family_in_the_Networked_Society_A_Summary_of_Research_on_the_American_Family

40. Barrett K., Greene R. The Pros and Cons of Telecommuting to a Government Gig. URL : <http://www.governing.com/columns/smart-mgmt/gov-telework-public-sector.html>

41. Beck U. What is Globalization? Cambridge : Polity Press, 2000. 192 p.

42. Caillier J. The Impact of Teleworking on Work Motivation in a U.S. Federal Government Agency. *American Review of Public Administration*. 2012. 42 (4). P. 461–480.

43. Cresswell T. Introduction: Theorizing Place. *Mobilizing Place, Placing Mobility: the Politics of Representation in a Globalized World* / eds. : G. Verstraete, T. Cresswell. Amsterdam : Rodopi, 2002. P. 11–32. (Thamyris Intersecting: Place, Sex and Race).

44. Drucker P. F. Landmarks of Tomorrow: A Report on the New «Post-Modern» World. New Jersey : Transaction Publishers, 1996. 270 p.

45. Handy C. The Age of Unreason. London : Arrow Business Books, 1995. 217 p.

46. Jones R., Oyung R., Pace L. Working Virtually: Challenges of Virtual Teams. Hershey, PA : Cybertech Publishing, 2005. 194 p.

47. Lyotard J. F. Moralites postmodernes. Paris : Galilee, 1993. 213 p.

48. Malone T. W., Laubacher R. J. The Dawn of the E-Lance Economy. *Harvard Business Review*. 1998. No. 76 (5). P. 144–152.

49. Nilles J. M. Managing Telework : Strategies for Managing the Virtual Workforce. 1st Edition. New York : John Wiley & Sons, 1996. 352 p.

50. Ruspini E. Diversity in Family Life. Gender, Relationships and Social Change. Bristol : Policy University Press, 2014. 176 p.

51. The Future of Jobs. Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution. Geneva, Switzerland : World Economic Forum, 2016. 157 p.

52. Thurow L., Brealey N. The Future of Capitalism. New York : Penguin Books, 1996. 384 p.

53. Virilio P. The Lost Dimension. New York : Semiotext(e), 1991. 146 p.

54. Zinchenko V. Humanism, enlightenment strategies and the deliberative

potential of the democratic development of society. *International Journal of Social Research*. 2018. 2:17. P. 1–14. URL : <https://escipub.com/ijsr-2018-05-3001/>

Chapter 10.

1. Терехова, С.И. (2002). Типологический анализ как основа процесса перевода (на материале экспликантов пространственного дейксиса в украинском, русском и английском языках). *Университетское переводоведение*. Санкт-Петербург. Вып. 3. С. 484-490.

2. Терехова, С.И. (2012). *Референція в системі орієнтаційних репрезентацій української, російської та англійської мов (поліпарадигмальне дослідження)* : дис. ... докт. філол. н. / 10.02.17. Київ.

3. Терехова, С.И. (2014). Современные подходы в лингвистике и теории перевода: полипарадигмальный анализ. *Beitrage der Europäischen Slavistischen Linguistik (POLYSLAV)*. Vol. 53. Pp. 195-200.

4. Терехова, С.И., Лю, Ц., Чжан, Б., Чень, Ц. (2022). Поліпарадигмальне вивчення мовних підсистем, їх репрезентацій та способів перекладу (на матеріалі англійської та російської мов). *Science, development and the latest development trends* : материалы XXXV Междунар. науч.-практ. конф. (06-09 сентября 2022 г., Париж, Франция). Париж.

5. Ткаченко, Н.Д. (2020). *Функціонально-семантичне поле «space» у британському та американському варіантах англійської мови: лінгвокультурологічний підхід*: дис. ... канд. філол. н. / 10.02.04. Київ.

6. Korunets', I.V. (2000). *Theory and Practice of Translation* : textbook. Vinnytsya.

7. Terekhova, S., Chen, Tsyabin', Chzhan Binkhan' (2022). Multy-Paradigmal Analyses of Lexis: Methodology and Procedure (based on English, Russian and Ukrainian). *The XIX International Scientific and Practical Conference «Modern Problems in Science»*. Vancouver, 17-20, 2022. *Proceedings*. Vancouver. Pp. 630-633.

8. www.bbc.com

9. www.wikipedia.org/

10. www.yahoo.com

Chapter 11.

1. Басик, С.Н. (2006). *Общая топонимика* : учеб. пособ. Минск. Минск. гос. ун-т.

2. Бондарко, А.В. (1999). *Основы функциональной грамматики*. Санкт-Петербург: Изд. СПбГУ. 260 с.

3. Жучкевич, В.А. (1980). *Общая топонимика*. Минск. БГУ.

4. Казакова, Т.И. (2008). *Практические основы перевода*. Санкт-Петербург: Перспектива, «Союз». 320 с.

5. Караулов, Ю. Н. (2004). *Ассоциативный словарь русского языка*. Москва.

6. Караулов, Ю.Н. (1976). *Общая и русская идеография*. Москва.
7. Карпенко, Ю.А. (1970). Топонимы и географические термины. *Вопросы географии*. Сб. 81. С. 36-45.
8. Кузнецов, М.А. (1990). Поле. *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва. С. 380-381.
9. Курилович, Е. (1962). *Очерки по лингвистике*. Москва. Наука.
10. Мартыненко
11. Мурзаев, Э.М. (1974). *Очерки топонимики*. Москва. Наука.
12. Нерознак, В.П. (1983). *Названия древне-русских городов*. Москва.
13. Нерознак, В.П. (1990). Топонимика. *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва. Языки русской культуры. С. 515-516.
14. Никонов, В.А. (1965). *Введение в топонимику*. Москва. Просвещение.
15. Паршин, П. (2000). *Теория и практика перевода*. Москва.
16. Пиввуева, Ю.В., Двойнина, Е.В. (2004). *Пособие по теории перевода (на английском материале)*. Москва: Филоматис. 304 с.
17. Попов, А.И. (1965). *Географические названия*. Москва – Ленинград. Наука ЛО.
18. Семенец, О.Е., Панасьев, А.Н. (1989). *История перевода. Древний мир*. Киев.
19. Семенец, О.Е., Панасьев, А.Н. (1991). *История перевода. Средние века*. Киев.
20. Степанов, Ю.С. (2001). *Константы*. Москва : Академический Проект. 990 с.
21. Степанов, Ю.С. (1998). *Язык и метод. К современной философии языка*. Москва : Языки русской культуры. 784 с.
22. Суперанская, А.В. (1962). Пролтив упрощенчества в топонимике. *Вопросы географии*. № 58. С. 151.
23. Терехова, С.И. (2002). Типологический анализ как основа процесса перевода (на материале экспликантов пространственного дейксиса в украинском, русском и английском языках). *Университетское переводоведение*. Санкт-Петербург. Вып. 3. С. 484-490.
24. Терехова, С.И. (2005). Функціонально-семантична репрезентація топонимістичних концептів (на матеріалі української, російської та англійської мов). *Мовознавство*. № 6. С. 47-56.
25. Терехова, С.И. (2012). *Референція в системі орієнтаційних репрезентацій української, російської та англійської мов (поліпарадигмальне дослідження)* : дис. ... докт. філол. н. / 10.02.17. Київ. 537 арк.
26. Уфимцева, А.А., Степанов, Ю.С. (1986). *Лексическое значение: принцип семантического описания лексики*. Москва : Наука. 239 с.
27. Уфимцева, А.А. (1988). Роль лексики в познании человеком действительности и в формировании языковой картины мира. В: *Роль*

человеческого фактора в языке : язык и картина мира. Москва : Наука. С. 108–140.

28. Уфимцева, А.А. (1961). Теории «семантического поля» и возможности их применения при изучении словарного состава языка. *Вопросы теории языка в современной зарубежной лингвистике*. Москва.

29. Щур, Г.С. (1974). *Теории поля в лингвистике*. Москва – Ленинград.

30. Якобсон, Р. (1985). О лингвистических аспектах перевода. В : *Избранные работы*. Москва : Прогресс. С. 361–368.

31. Ярцева, В.Н. (1990). *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва : Большая Рос. энцикл. 709 с.

32. Avdonina, M., Valeeva, N., Zhabo, N., Terekhova, S. (2016). Translation of Text in Environmental Aspect of International Communication. *RUDN Journal of Ecology and Life Safety*. Vol. 2. Pp. 143-150.

33. Basset-McGuire, S. (1980). *Translation Studies*. Methuen, London and New York.

34. EWAD – *Edinburgh Word Associations Thesaurus*. www.eat.rl.ac.uk

35. Ipsen, G. (1924). Der Alte Orient und die Indogermanen. *Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft*. Hidelberg.

36. Mencken, H. (1980). *The American Language*. New York: Publisher. 777 p.

37. Nide, A. (1959). Prinseples of Translation as Exemplified by Bible Translating. *On Translation*. Cambridge. Mass.

38. Nide, A. (1964). *Torward a Science of Translating*. Leiden.

39. Nide, A., Taber, C.R. (1964). *The Theory and Practice of Translation*. Leiden.

40. Porzig, W. (1934). Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*. Bd.38.

41. Ramsey, R.L. (1934). An Introduction to a survey of Missouri place names. *The University of Missouri studies*. Columbia.

42. Ramsey, R.L. (1952). *Our Store of Missouri Place Names*. Missouri.

43. Stewart, G.R. (1954). A classification of place names. *Names*. February. P.23.

44. Stewart, G.R. (1975). *Names of the Globe*. Oxford.

45. Terekhova, S. (2010). Gnoseological aspects of referential representations studies in Ukrainian, Russian and English (multy-paradigmal approach). In : *International Science Ukrainian Eddition. Gumanities and Medical Science*. N. Y. : LuLu Press Inc. Vol. 2. Pp. 89–101.

46. Trier, G. (1931). *Der deutsche Wortschaltz im Sinnberzirk des Verstandes*. Hidelberg.

47. Trier, G. (1968). *Altes und Neues vom sprachlichen Field*. Mannheim.

48. www.britanica/

49. 2. www.bbc.com

50. 3. www.wikipedia.org/

51. www.yahoo.com

SCIENTIFIC EDITION

MONOGRAPH
DER STAND DER ENTWICKLUNG VON WISSENSCHAFT UND TECHNIK
IM XXI JAHRHUNDERTS
WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFTEN, JURISPRUDENZ, PÄDAGOGIK, SPORT,
PHILOSOPHIE, PHILOLOGIE
THE LEVEL OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND TECHNOLOGY IN THE XXI
CENTURY
ECONOMICS, JURISPRUDENCE, EDUCATION, PHYSICAL EDUCATION, PHILOSOPHY,
PHILOLOGY
MONOGRAPHIC SERIES «EUROPEAN SCIENCE»
BOOK 14. PART 3

Authors:

Kukel G.S. (1), Kononova I.V. (2), Panasyuk V. (3), Brodovska O. (3),
Sydorkina N. (3), Raupov R.B. (4), Tsurkanova I.O. (5), Kozak L.V. (6),
Fedorova S.O. (6), Kravchenko M. (7), Matyushin S. (7), Pashchenko M. (7),
Kornosenko O.K. (8), Danysko O.V. (8), Knysh I.V. (9), Terekhova S.I. (10),
Chen Q.B. (10), Terekhova S.I. (11), Chen Q.B. (11)

The scientific achievements of the authors of the monograph were also reviewed and recommended for
publication at the international scientific symposium
«Entwicklung des wissenschaftlichen Denkens '2022 / Scientific thought development '2022»
(October 30, 2022)

Monograph published in the author's edition

The monograph is included in
International scientometric databases

500 copies
October, 2022

Published:
ScientificWorld-Net AG
Lußstr 13,
Karlsruhe, Germany

e-mail: editor@promonograph.org
<https://desymp.promonograph.org>

ISBN 978-3-949059-66-7

[*https://desymp.promonograph.org*](https://desymp.promonograph.org)

e-mail: editor@promonograph.org

